Batı Klasikleri

DÜŞÜNCELER VE SOHBETLER

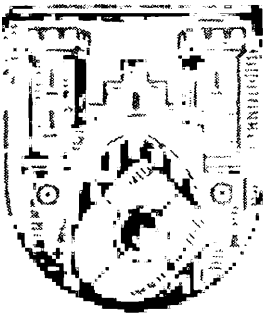
Epiktetos

DÜŞÜNCELER VE SOHBETLER

MEB YAYINLARI

BATI KLASİKLERİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 975
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 227
Batı Klasikleri : 26

Kitabın adı
DÜŞÜNCELER VE SOHBETLER
Yayın kodu
89.34.Y.0002.430
ISBN 975.11.0022.4
Baskı yılı
1989
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
25.5.1988 tarih ve 4586 sayılı yazıları ile
20.000 adet basılması uygun görülmüş,
birinci parti olarak 5.000 adet basılmıştır.

Batı Klasikleri

DÜŞÜNCELER VE SOHBETLER

Epıktetos

Çeviren
BURHAN TOPRAK

İstanbul 1989

Eski Yunan has isimlerinin yazılışı hakkında not

Yunan eserlerinin tercümesinde tanrı, insan ve memleket isimlerini, asıllarındaki imlâya uygun bir surette yazmağı muvafık bulduk; bunun için de bugün Avrupa milletlerinin hemen hepsinde kullanılan *transcription* usulunü aldık. Yunancanın her harfi, aşağıdaki cetvelde gösterildiği gibi, tek veya çift harfle karşılanmıştır. *Th* ve *kh* gibi çift harfleri kullanmağa lüzum vardı; çünkü Yunancanın Θ sını da, T sunu da *t* ile gösteremezdik, ikisini ayırmak zaruri idi. X için de sadece *h* harfini alsaydık Yunancada sesli harflerin önüne bazan gelen ' işareti ile karışması kabildi.

Ph çift harfine gelince, Yunancanın Φ harfini Avrupalılar öteden beri böyle gösterirler; vaktiyle Romalılar da öyle göstermişlerdir; demek ki o harfin telâffuzu Romalıların *f* harfinin telâffuzuna tamamiyle uymuyormuş.

Romalılar ve bugünkü Avrupa milletleri Yunancanın Ξ harfini de κ ile gösterirler; fakat κ harfl bizim alfabemizde yoktur: onun için bunun yerine *ks* çift harfini kullanmağı daha münasip bulduk.

Yunanca isimlerden *y* harfi sessiz değil, sesli harftir ve Yunancanın Y harfini gösterir; *ü* okunması lâzımdır. Mamafih bu telâffuz mutlak değildir; bugünkü Yunanlılar onu *i* okumaktadırlar.

Çift sesli harfleri de gene çift olarak gösterdik. Ancak (*ov*) yerine yalnız bir *u* koyduk; bu, şimdiki milletlerarası *transcription*'da da böyledir.

Α	A	Η	E	Ν	N	Τ	T
Β	B	Θ	Th	Ξ	Ks	Υ	Y
Γ	G	Ι	İ	Ο	O	Φ	Ph
Δ	D	Κ	K	Π	P	Χ	Kh
Ε	E	Λ	L	Ρ	R	Ψ	Ps
Ζ	Z	Μ	M	Σ	S	Ω	O

DÜŞÜNCELER ve SOHBETLER (1)

(1) Son Stao filozoflarından olan Epiktetos'un fikirlerini, talebesi Arrianos'un topladığı *Diatribai-Sohbetler*'de bulunuyoruz. Arrianos sekiz kitap tutan *Sohbetler*in bir de hulâsasını yapmayı, *Enkbeiridion*'u *(Düşünceler*i) vücude getirmeyi faydalı bulmuştur. Bu iki eser elimize geçmiştir, yalnız *Sohbetler*'in son dört kitabı kayıptır.

Düşünceler ve Sohbetler, A. Dacier'nin Fransızca tercümesinden dilimize çevrilmiştir. Şu noktaya dikkat etmelidir ki A. Dacier «Pensées et Entretiens d'Epictète» adlı eserinde *Enkbeiridion'u* bir defa baştan aşağı tercüme etmiş, *Diatribai*den de bir seçme yapmayı uygun görmüştür.

Bu eserde okuyucu *Düşünceler'i* ve *Sohbetler*'in ilk dört kitabının seçme parçalarını bulacaktır.

EPİKTETOS HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Hemen hemen on dokuz asırdan beri tarihin Epiktetos diye tanıdığı filozofun hakikî adı bilinmiyor, ebediyete kadar da bilinmiyecek. Epiktetos has bir isim değildir; bu kelime *satın alınmış adam, esir,* uşak demektir.

Birinci asrın başlangıcında Phrygiae'de Hierapolis'te esir olarak dünyaya geldi. Nero zamanında Romaya götürüldü. İmparatorun âzadettiği bir esir olan Epaphroditos adında kaba, ahmak ve hainbir adama verildi veya satıldı. Epiktetos belâgati itibariyle lukianos'dan aşağı kalmıyan bir uslûpla bize onu şöylece tasvir etmektedir:

«Epaphroditos'un kunduracılıktan yetişmiş bir esiri vardı. Fakat bu adam o kadar budala ve beceriksizdi ki —hiçbir işe yaramadığı için— onu satmağa mecbur olmuştu. Nero'nun bir uşağı onu satın aldı. Tesadüfün yardımiyle bu esir, prensin ayakkabıcısı ve nihayat gözdesi oldu.

Epaphroditos hemen ertesi günden itibaren ona dalkavukluğa başladı. Artık Epaphroditos hiçbir yerde görünmüyordu. İşe yaramadığı için satmış olduğu bu adamla en mühim meseleleri müzakere etmek üzere günlerce kapanıyor, hiçbir yere çıkmıyordu.»

Epiktetos topaldı. Bir gün Epaphroditos bir işkence aletiyle bacağını burkarak eğleniyordu. Esir sükûnetle ona «Bacağımı kıracaksın!» dedi. Epaphroditos eğlencesine devam ederek nihayet bacağını kırdı. Epiktetos soğukkanlılıkla «Kıracağını söylemiştim, işte kırdın!» dedi.

Epikiros mezhebine mensup olan Celsus'un yüz sene sonra, imparatorluğu istiflâ eden yeni dinin peygamberine karşı çıkardığı bu yüksek adamın mânevi kahramanlığını şu sözleri mükemmel bir surette ifade etmektedir: «Ey Hıristiyanlar, sizin İsa'nız, bundan daha büyük bir iş yapmış mıdır?»

*

Topal, hasta ve zincire vurulmuş olduğu halde Epiktetos pek genç iken tefekkür sayesinde insana ait zevk ve ihtiras sefaletinin, nahvet ve gururun üstüne yükselmişti. Son Stoicien'lerden biri olan Musonius Rufus' üç asır evvel Citium'lu Zenon, daha sonraları da Kleanthes, Chrysippe, Cato, Tarros'lu Zenon, Panaitios, Poseidonios, Athenodovos, Seneca tarafından müdafaa edilen mert insanlara hasfelsefi akide ile onu irşadetmiş, ona tabiata ve akla uygun bir tarzda yaşamayı yani mânevî hürriyetini korumayı ve takviye etmeyi, ihtirasların boyunduruğundan kurtulmayı, fazileti sevmeyi, ıstırap ve ölümü küçük görmeyi ve ilâhî hikmete inanmayı öğretmişti. Bu irşatla beslenen Phrygia'lı esir o zamanlarda en vakur ve en mükemmel bir tarikat olan Stoicien'lerin ahlâk telâk-

kilerini en son haddine kadar göturmuş, sabri ve itidalle perhizi hikmetin, marifetin temeli ve esası saymıştır. Bütün felsefeyi şu iki kelimeye irca etmişti: *Katlan, mahrum ol!* Yani ıstıraba veya ihtirasa meydan vermeden her şeye tahammül et. Görünen şeyleri ve hareketleri bakîr say, bunları yapma ve bu yüksek, güzel ahlâkı tevazu ile; susarak *öğünmeden* tatbik et: «Felsefe ile uğraşıyorum!» deme. «Kendimi kurtarıyorum!» de.

*

Değirmen taşını döndürdüğü yeraltı zindanında *satın alınmış adam»* kendini mağrur Roma konsüllerinden daha hür; daha büyük ve daha vakur hissetmektedir. *Revak* filozoflarının hikmeti ondadır. Stoicien'lerin mevcudiyetini inkâr etmesine ve Allah için olsun kendisine mükemmel değil, hiç olmazsa yolun başlangıcında olan tek bir stoicien gösterilmesini rica etmesine rağmen o hakikî bir Stoicien'dir. Stoicien yani hasta iken mesut, tehlike içinde mesut, can verirken mesut, hakaret altında mesut, zemmedilirken mesut, ilâhlardan veya insanlardan şikâyet etmiyen, asla arzularında mahrumiyet hissetmemiş, hiçbir şeyle yaralanmıyan, ne tamahı, ne öfkesi, ne hasedi olan ve fâni vücutta ilâhlarla gizli bir münasebeti devam ettiren ve nihayet insani kılıktan soyunarak Allah olmak istiyen bir adam!»

Zira Epiktetos kâinattaki unsurların sembolü olarak ilâhlara inanır. «İlâhlar fazilet ve hikmetlerini

mevcutların üzerlerine yayarlar. Bu âlemi mükemmel bir surette adaletle idare ederler. Âdem oğlu onlara itaatle mükellef olup, çok hakîm, çok iyi bir hikmeti ilâhiyeden gelen şeylermiş gibi iyi veya kötü başına gelenleri bütün gönlüyle tabii olarak benimsemek ve onlara rıza göstermek için yaratılmıştır.

Herkese yeryüzünde oynıyacağı rolü dağıtan bu ilâhî hikmettir. «Hatırla ki —der— uzun veyahut kısa bir piyeste müelllifin sana verdiği rolü oynıyacak bir aktörsün. Eğer senin bir dilenci rolü oynamanı istiyorsa elinden geldiği kadar iyi oynaman lâzımdır. Eğer bir topal yahut bir prens veyahut bir prens veyahut ayaktakımından birinin rolünü oynamanı isterse yine başka türlü hareket edecek değilsin! *İlâhi hikmet zekâ; ilim, nizam ve akıldır.* Epiktetos insanın her hususta onun marifetine bağlanmasını ister. «Hadislerin dilediğin şekilde gelmesini bekleme. Nasıl geliyorlarsa öyle gelmelerini iste, böylece daima bahtiyar olursun!»

Kendisi asla bu yoldan şaşmamıştır: «Başıma gelenleri (ıstırapları) benimsiyorum, seviyorum. Zira Allahların benim için istedikleri şeyler benim istediklerimden daha iyidir.»

Yeni bir Eyüp Peygamber gibi Epiktetos dünya mal ve mülküne karşı en büyük bir lâkaydiyi tavsiye eder: «Her ne hakkında olursa olsun» «Onu kaybettim!» deme. Fakat «Onu geri verdim!» de. Çocuğun mu öldü? Onu geri verdin. Karın mı öldü? Onu da geri verdin. Tarlanı mı elinden aldılar? İşte yine bir

iade. — Lâkın onu elımden alan kötü bir adamdı. — Onu sana verenin şu veya bu elle geri almasının ne ehemmiyeti var? Onu sende bıraktığı müddetçe yolcuların otellerden istifade ettikleri gibi, âdeta sana ait bir şey değilmiş gibi istifade et»

Zira dünya bir misafirhanedir ve hayat bir ziyafetten başka bir şey değildir. «Unutma kl, hayatta bir ziyafette imişsin gibi hareket etmen lâzımdır. Bir yemek tabağı sana kadar geldi mi? Elini kibarca uzatarak ölçü ile bir parça al. Önünden kaldırıyorlar mı? İlle almak isteme. Henüz önüne gelmedi mi? Arzuların uzaklara gitmesin, tabağın kendi tarafına gelmesini bekle. Çocuklarına, karına, memuriyetlere, mansuplara, servete, ikbale karşı da böyle hareket et. O zaman ilâhların bile sofrasına kabul edilmeğe lâyık olursun. Sana verileni almazsan, iter ve küçük görürsen o zaman yalnız ilâhların misafiri değil, müsavisi olur ve onlarla birlikte hüküm sürersin!»

Epaphroditos'un ölümünden sonra, serbest kalınca —kölelikten kurtulunca— Epiktetos belki yine Romada kaldı. Kapısı olmıyan bir viranede oturuyordu. Eşyası bir masa ile tahta bir sedirden ve paçavra halinde bir yataktan ibaretti. Bir gün ebediyen fakir kalmağa yemin ettiğini unutarak demirden bir lâmba satın aldı. Derhal cezasını gördü. Bir hırsız viraneye girerek lâmbayı çaldı. Epiktetos «yarın tekrar gelirse, dedi, adamakıllı şaşıracak, çünkü topraktan bir kandil bulacak!»

Bu topraktan lâmba kfilozofun ölümünden sonra hikmete âşık olduğunu zanneden bir budala tarafından üç bin drahmiye satın alınmıştır. Kendisine hususi bir kütüphane hazırlıyan bir ümmiiye karşı yazdığı hicviyede Lukianosbize şu hikâyeyi anlatır: «Zamanımızda hâlâ hayatta olan bir adam çıkmış ve Epiktetos'un topraktan lâmbasını üç bin drahmiye almıştır. Zavallı geceleyin, bu lâmbanın ışığında okursa, uykusunda Epiktetos'daki hikmetin birden bire kendisine geleceğini ve noktası noktasına bu hakikulâde ihtiyara benziyeceğini ümidediyor.»

*

Epiktetos izdivacı zaruri bulur ve âriflere bile öldükten sonra kendi yerlerine hakim bir insan bırakabilmeleri için evlenmeği tavsiye ederdi. Fakat kendisi asla evlenmedi. Bunun için kasvetli izbesinde, beşerî bir hareketle inzivasından çıkacağı güne kadar yapayalnız yaşadı. Dostlarından biri dünyaya gelen çocuğunu besliyecek imkâna malik olmadığını kendisine anlatınca, Epiktetos derhal çocuğu aldı, izbesine götürdü ve emzirmek için ona analık buldu.

*

Dostluk vazifelerini beşerî vazifeler kadar büyük bir alâka ile ifa ederdi. Arkadaşlarından başka biri açlıktan ölmeğe karar vermişti. Filozof üç günden beri yemek yememiş olan adamı arayın buldu ve ona niçin ölmek istediğini sordu. Dostu ona şu cevabı verdi:

— Karar verdim.

Epiktetos:

— Bu bir sebep olamaz, dedi. Insan bütün verdiği kararları tatbik etmemelidir. Yalnız doğru, basiretle, hakkaniyetle ve mâkul olarak verilen kararları tatbik etmelidir. Bizi neden iyi bir dosttan memleketi iyi bir vatandaştan mahrum etmek istiyor ve hiç kabahati olmıyan bir insanı öldürmeğe kalkıyorsun? Bu büyük bir haksızlık değil midir? Karar vermişsin... Pekl beni öldürmeğe karar verseydin karar verdiğin için beni öldürmen icabeder miydi?

Hulâsa Epiktetos'un belâgati o kadar inandırıcı ve kandırıcı oldu kl, bu ümitsiz insanı tekrar hayata bağladı.

⁂

Miladın 90 senesinde Domitaunus bütün filozofları İtalyadan kovan bir ferman çıkarınca Epiktetos Yunanistan Nikbolu kasabasına çekilerek bir mektep açtı. Orada belki Adrianus zamanına kadar - hiçbir şey yazmadan - felsefesini yaydı.

Talebelerinden biri, İzmitli Arrianus itina ile sohbetlerini topladı, sekiz fasla ayırarak neşretti. Bunlardan dördü sonraları kayboldu. Sohbetlerden onun bütün felsefesini hulâsa eden *"düşünceler"* yahut *"Epiktetos Risalesi" adiyle küçük bir kitap meydana çıktı.*

*

Epiktetos, şakirtlerinden hürmet görerek ve herkes tarafından takdir edilerek uzun bir ömür sürdü. Büyük ruhunu nerede ve ne zaman Allaha teslim ettiği bilinmiyor. İhtimal ki, ölüm anında söylemesini o kadar arzu ettiği şu cümleleri ilâhlara söyliyerek bu *hayat misafirhanesini* terkedip gitmiştir:

"Emirlerinize isyan ettim mi? Bana verdiğiniz mevhibeleri israf ettim mi? Duygularımı, dileklerimi, kanaatlerimi size tabi kılmadım mı? Sizden hiç şikâyet ettim mi? İlâhî hikmetinizi hiç itham ettim mi? Hasta idim, çünkü siz böyle istemiştiniz, ben de öyle istedim. Fakirdim çünkü siz böyle istemiştiniz ve ben fakirliğimden memnundum. Sefalet içinde idim, çünkü siz böyle istemiştiniz ve ben asla bu sefaletten kurtulmak istemedim. Benim halimden hiç mahzun olduğumu gördünüz mü? Beni hiç kırılmış, sızlanır gördünüz mü? Hâlâ daha hakkımda vereceğiniz hoşunuza gidecek her hükmü kabule hazırım. Sizin tarafınızdan verilecek en küçük işaret benim için katî bir emirdir. Bu muhteşem temaşadan çıkıp gitmemi mi istiyorsunuz? Çıkıyorum ve bütün eserlerinizi göstermek ve kâinatı idare ettiğiniz harikulâde nizamı gözlerimin önüne yaymak için beni buraya kabule tenezzülünüzden dolayı size bin kere şükrediyorum."

Ve ihtimal ki, mezar taşında kendisinin yazdığı rivayet edilen şu kitabe vardı:

«Ben; esir, sakat, fakirlik ve sefalette başka bir İros (*) olan, bununlar beraber Allahın sevgilisi bulunan Epiktetos'um.

(*) Ithake meşhur bir fakir.

DÜŞÜNCELER

I. — Dünyada olup biten şeylerin bir kısmı elimizdedir, bir kısmı da elimizde değildir. Elimizde olanlar fikirlerimiz, yaşayışınız, arzularımız, temayüllerimiz, nefretlerimiz bir kelimeyle bütün hareketlerimizdir.

II. — Elimizde olmıyanlar; eşya, mülk, şöhret, mevki bir kelime ile hareketlerimiz arasında olmıyan şeylerdir.

III. — Elimizde olanlar tabiatları icabı hürdürler. Hiçbir şey onları durduramadığı gibi onlara engel de olamaz. Elimizde olmıyanlar ise zayıf, esir, boyunduruk altında, binlerce engel ve terslik içinde olup bütün bütün bize aykırıdırlar.

IV. — O halde hatırla ki tabiatları icabı esir olanları hür ve başkasına tabi olan şeyleri sana mahsus zannediyorsan her adımda engellere raslıyacak, kırılacak, kasvetlenecek ve Allahtan da, insanlardan da şikâyet edeceksin. Buna mukabil sana ait olanı benimser ve başkasına ait olanı da başkasının iradesinde sayarsan; o zaman kimse sana istemediğini yaptırmadığı gibi, istediğini de yapmana mâni olamaz. Dolayisiyle kimseden şikâyet etmez, kimseyi itham etmez ve istemeden hiçbir hareketi yapmağa mecbur olmazsın. Kimse sana bir fenalık edemez, düşmanın olamaz ve başına kötü, muzir bir şey de gelmez.

V. — Bu kadar büyük nimetleri dileyince unutmaki onları elde etmek için şöyle böyle çalışmak yetmiyecek ve varlığından gayri şeylerin bir kısmından tamamiyle feragat etmen, bir kısmını başka bir zamana bırakman lâzım gelecektir. Zira bu hakikî nimetlerle birlikte servet, mevki ve mansup da istersen, bu son istediklerini belki elde edemezsin. Fakat buna mukabil hürriyetini, saadetini temin edecek nimetlerden mutlak surette mahrum olursun.

VI. — Böylece her korkunç hayalin karşısında «Sen bir hayalsin ve asla göründüğün gibi değilsin!» demeğe hazır ol. Sonra onu iyice tahlil et. Ve bu tahlil için öğrendiğin kaidelerden bilhassa birincisini yani sana azap veren şeyin elimizde olup olmadığını bildiren kaideyi göz önünde bulundur. Eğer bu bizim elimizde olmıyan şeylerden ise kendi kendine tereddütsüz de ki: «Bu, bana ait bir şey değildir!»

VII. — Unutma ki arzularının gayesi istediklerini elde etmektir. Ve korkularının gayesi de korktuklarını önlemektir. İstediğini ele geçiremiyen bedbahttır. Korktuğu çukura düşen de sefildir. Hakikî menfaatine uygun olmıyan şeye karşı yalnız nefretin varsa ve o şey senin elinde ise korktuğun çukura asla düşmezsin. Fakat ölümden, hastalıktan, fakirlikten korkarsan sefil olursun. O halde korkularının yerini değiştirir. Ve elimizde olmıyan şeyleri elimizde olan şeylere intikal ettir. Arzularına gelince onları şimdilik tamamiyle ortadan kaldır. Zira elinde olmıyan şeylerden birini arzu edersen zaruri olarak bedbaht

olursun. Elimizde olan şeylere gelince henüz bunların arasında hangilerinin arzu edilmeğe lâyık olduğunu bilecek halde değilsin. Bu hale gelmek için uzaklaşman veyahut araman lâzım gelen şeyleri aramakla veya onlardan uzaklaşmakla iktifa et. Fakat bu hareketlerin daima ihtiyatlı olmalı ve acele ile yapılmamalıdır.

VIII. — Seni eğlendiren, ihtiyaçlarını tatmin eden bir kelime ile sevdiğin herşey karşısında kendi kendine onun ne olduğunu sormayı unutma. Evvelâ en küçüklerinden başla. Bir çömleği seviyorsan, topraktan yapılmış bir çömleği sevdiğini bil. Eğer kırılırsa üzülmezsin. Çocuğunu veya karını seviyorsan kendi kendine fâni bir varlığı seviyorum de. Eğer ölüverirse ıstırap çekmezsin.

IX. — Bir iş yapacağın zaman yapacağın işin ne olduğunu iyice düşün. Hamama gideceksen, hamamlardaki âdetleri; İnsanların biribirlerini su ile ıslattıklarını, itip kaktıklarını, küfür ettiklerini ve bu muhitte hırsızlığın tabii bir hal olduğunu düşün. Eğer önceden kendi kendine «Yıkanacağım, fakat aynı zamanda varlığımın hakikî nimeti olan hürriyetimi, istiklâlimi muhafaza edeceğim!» dersen o zaman yapmak istediğini daha emniyetle yaparsın. Başına gelecek her iş için bu böyledir. Zira bu usul sayesinde, yıkanmana her hangi bir şey engel olursa cevabın hazırdır: «Ben sadece yıkanmak istemiyordum. Fakat aynı zamanda hürriyet ve istiklâlimi de muhafaza etmek niyetindeydim. Eğer kızmış olsaydım onları muhafaza edemezdim.» diyebilirsin.

X. — İnsanları kederlendiren eşya ve hâdisat değil, fakat bunlar hakkında edindikleri fikirlerdir. Meselâ ölüm bir felâket değildir. Eğer bir felaket olsaydı, Sokrates'e de böyle görünecekti. Fakat ölümün bir felâket ve (şer) olduğu hakkındaki kanaat, işte asıl felâket budur. Bunun içindir ki kederli, yeisli, bedbaht olduğumuz zaman kendimizden başkasını, yani fikir ve kanaatlerimizden gayrısını itham etmemeliyiz.

XI. — Başına gelen felâketler yüzünden başkasını itham etmek cahilin yapacağı iştir. Yalnız kendini mesul saymak, bu, gözü açılmak üzere olan bir adamın işidir. Ne kendini, ne de başkalarını itham etmemekse uyanık bir kimseye yakışan harekettir.

XII. — Sana senden gelmemiş olan hususiyetlerle asla öğünme. Bir at, gururla: «Ben güzelim!» dese buna tahammül edilebilir. Fakat sen böbürlenerek «Güzel bir atım var!» dersen bilki güzel bir ata sahip olmakla öğünüyorsun. Bunda sana ait olan nedir? Muhayyileni kullanman! Bunun için muhayyileni kullanırken tabiatı kolla. İşte o zaman kendindeki meziyetle öğünebilirsin.

XIII. — Eğer bir deniz yolculuğunda bindiğin gemi bir limana uğrar da, seni sahile su almak için yollarlarsa, yolda midye kabuğu veya mantar bulursan bunları toplıyabilirsin. Fakat aklın daima gemide olmalıdır. Sık sık başını gemiye çevirerek kaptanın seni çağırıp çağırmadını araştırmalısın. Eğer kaptan çağırırsa, seni eli ayağı bağlı bir hayvan gibi gemiye

atmalarına meydan vermemek için, elindekilerinin hepsini atıp süratle geriye dönmelisin. Hayat yolculuğunda da vaziyet aynıdır: Bir midye kabuğu veya bir mantar yerine bir kadın veya bir çocuk nasibin olursa, bunları benimsersin. Fakat kaptan seni çağırınca arkana bakmadan herşeyi bırakıp gitmek lâzımdır. Hattâ eğer ihtiyar isen yetişememek korkusiyle, gemiden pek de uzaklaşmamalısın.

XIV. — Hayatında olup biten şeylerin, dilediğin şekilde olmasını isteme: Nasıl oluyorlarsa, öyle olmalarını iste. Böylece her zaman mesut olursun.

XV. — Hastalık vücut için bir engeldir. Fakat irade zayıf olmadıkça irade için engel değildir. «Ben topalım!». Bu, vücut için bir zaıftır. Fakat iradem için asla bir zaıf değildir. Başına gelecek her kaza için aynı şeyi düşün. O zaman bunların başka bir şeye mâni olduklarını fakat sana asla engel olmadıklarını anlıyacaksın.

XVI. — Önüne çıkan şeyler karşısında, kendi içine çekilerek o şeylerden iyice istifade için mutlaka bir faziletin olacağını hatırla. Eğer güzel bir çocuk veya güzel bir kız görürsen, bunlara karşı kendinden (perhiz - imsak) denilen meziyeti bulacaksın. Eğer karşına zahmet; müşkülât çıkarsa, cesareti bulacaksın. Şayet küfürle, hakaretle karşılaşırsan rıza ile sabrı bulacaksın. Böylece onları yenmek için sana tabiatını verdiği hasletlerle mukabele etmek âdetini kazanırsan hayalî korkuların asla seni sürükleyip götürmiyecektir.

XVII. — Her ne hakkında olursa olsun: «Onu kaybettim!» deme. Fakat «Onu geri verdim!» de. Çocuğun mu öldü? Onu geri verdin. Karın mı öldü? Onu da geri verdin. Tarlam mı elinden aldılar? İşte yine bir iade. — Lâkin onu elimden alan kötü bir adamdı! — Onu sana verenin falan veya filân vasıtayla geri almasının ne hemmiyeti var? Onu sende bıraktığı müddetçe, yolcuların otellerden istifade ettikleri gibi, âdeta sana ait bir şey değilmiş gibi ondan istifade et.

XVIII. — Hikmet tahsilinde ilerlemek istersen, şu endişeleri kafandan çıkarıp at: «İşlerimi ihmal edersem, az zaman sonra iflâs ederim ve yiyip içecek bir şey bulamam. Kölemi cezalandırmazsam, gittikçe küstah olur» Zira endişeyle, ıstırapla varlık ve bolluk içinde yaşamaktansa; korkuları ve sıkıntıları kovup, açlık içinde ölmek daha iyidir. Senin sefil olmandansa, uşağının küstah ve hain olması daha iyidir. Bunun için, küçük şeylerle işe başlıyarak, yola gir. Yağını mı döktüler? Şarabını mı çaldılar? Kendi kendine de ki: «Huzurun bahası budur. Hürriyetin bahası budur. Bedavaya hiçbir şey alınmaz.» Esirini çağırdığın vakit, düşün ki seni duymıyabilir, yahut duysa bile, emrettiğin şeyi yapmıyabilir. «Sabrım esirimi azdırabilir ve sonunda yola gelmez olur!» diyeceksin. Bunun böyle olması senin için daha iyidir. Çünkü bu sayede kendini endişelerden, sıkıntılardan uzaklaştırmanın çaresini bulmuş olursun.

XIX. — Hikmet tahsilinde ilerlemek istersen, ruhu alâkadar etmiyen işlerde ahmak ve budala görünmekten korkma.

XX. — Bilginç geçinmekten sakın. Bazı kemselerin nazarında bir şahsiyet gibi görünürsen, kendinden şüphe et. Bil ki hem tabiata ve hem haricî eşyaya iradeni uydurmak kolay değildir Fakat herşeye rağmen bunlardan birine bağlanarak ötekini ihmal etmen zaruridir.

XXI. — Eğer çocuklarının, karının, dostlarının ebediyen yaşamasını istiyorsan, sen delisin. Zira elinde olmıyan şeylerin sana tabi olmasını vebaşkasına ait bulunan şeylerin sana ait olmasını istiyorsun. Nitekim esirinin hiç kusur etmemesini diliyorsan yine delisin. Zira seyyienin seyyieden başka bir şey olmasını istiyorsun. Arzularından mahrum olmamak niyetinde misin? Bu mümkündür: ancaksenin elinde olanları iste!

XXII. — Her birimizin hakikî eendisi istediğimizi bize veren ve istemediğimizi yolumuzdan uzaklaştırandır. Şu halde hür olmak isteyen her insan, ne başkalarının elinde olan şeyleri istemeli, ne de onlardan kaçmalıdır. Eğer bunu yapmazsa zaruri olarak esirdir.

XXIII. — Hatırla ki, hayatta bir ziyafette imişsin gibi hareket etmelisin. Yemek sana kadar geldi mi, elini kibarca uzatarak bir parça al! tabağı önünden kaldırıyorlar mı? Alıkoymağa çalışma. Yemek henüz önüne gelmedi mi? İstemeğe kalkma,

sıranı bekle! Çocuklarına, kadınlara, mevki ve ikbâle, servete karşıda böyle hareket et! O zaman ilahların bile sofrasına kabul edilmeğe layık olursun. Sana verileni almazsan ve küçük görürsen, o zaman yalnız ilâhların davetlisi ve misafiri değil, fakat müsavisi olur ve onlarla birlikte hükmedersin. İşte böylece hareket ederek Oiogenes, Herakleito ve daha bazı kimseler hakikaten lâyık oldukları gibi ilâhî insan diye anılmışlardır.

XXIV. — Bir kimsenin matemli olduğu, yahut çocuğu gurbette bulunduğu veya mal ve mülkünü kaybettiği için ağladını görürsen, muhayyilenin coşmasına ve bu haricî şeyler için bu adamın hakikaten bedbaht olduğuna seni kandırmasına meydan verme! Kendi kendine içinde şöyle düşün: Onu müteessir eden şey başına gelen felâkettir. Zira ondan başkası gam ve kasavet duymuyor. Onu kederlendiren şey bu hususiaki kanaatidir. Bununla beraber eğer lâzımsa onunla birlikte ağlamaktan ve sözlerinle onu tesilliden kaçınma. Lâkin ciddî surette müteesir olmamağa dikkat et.

XXV. — Hatırla uzun veyahut kısa bir piyeste müllifin sana verdiği rolü oynıyacak bir aktörsün. Eğer senin bir dilence rolü oynamanı münasip görmüşse, elinden geldiğl kadar iyi oynamam lâzımdır. Eğer bir topalın yahut bir prensin veyahut ayaktakımından birinin rolünü oynamanı muvafık görürse, yine başka türlü hareket edecek değilsin. Zira verilen rolü iyi oynamak sana düşer. Lâkin bu rolü seçmek başkasına aittir.

XXVI. — Karga uğursuz bir tarzda öttüğü vakit, muhayyilen sarsılmasın. Hemen kendine gel ve de ki: «Bu uğursuz sesin haber verdiği felâketlerin hiçbir kıymeti olamaz. Zira bu felâketler ya benim zayıf vücudumu, ya küçükcük servetimi, ya zavallı şöhretimi, yahut çocuklarımı veya karımı alâkadar eder. Bana gelince, benim için saadet müjdecisi olmıyan hıçbir şey yoktur. Zira ne olursa olsun ondan saadet çıkarabilmek benim elimdedir.»

XXVII. — Eğer yenmesi senin elinde olmıyan bir savaşa girmezsen yenilmezsin.

XXVIII. — Bir kimsenin şan ve şeref içinde olduğunu veyahut gayet büyük bir mevkie yükseldiğini yahut son derece refah içinde olduğunu görerek, muhayyilenin tesiri altında kalıp onu bu nasibinden dolayı bahtiyar ve mesut saymağa kalkma. Zira hakikî özü elimizde olan şeylerde ne tamaha, ne gıptaya, ne de hasede yer kalmaz ve sen de paşa, âyan âzası yahut konsül olmak istemez, belki yalnız hür olmaz istersin. İmdi bu gayeye giden tek bir yol vardır; elimizde olmıyan şeyleri küçük görmek!

XXIX. — Hatırla ki ne sana söven, ne seni döven ne de sana hakaret eden mevcuttur. Fakat bu işleri yapanların seni tahkir ettikleri hakkındaki kanatin onları sana böyle göstermektedir. Şu halde ne zaman biri seni kırar veya kızdırırsa, bilki seni kızdıran o adam değil, senin kanaatindir.

XXX. — Ölüm, sürgün ve bunlara benziyen korkunç görünen şeyler, bilhassa ölüm daima gözü-

nün önünde olsun. O zaman asla âdi endişelere düşmezsin ve hiçbir şeyi fazla çoşkunlukla arzu etmezsin.

XXXI. — Filozof mu olmak istiyorsun? Derhal alaya alınmaya hazırlan ve inan ki halk sana yuha diye bağıracak ve «Bu adam bir gecede filozof oldu. Bu küstahça bakış ona nereden geliyor?» diyecek. Sende bu küstahça bakış olmasın. Sana iyi ve güzelgörünen düşüncelere kuvvetle bağlan. Ve unutma ki metin olursan önceleri seninle alay edenler bile ileride sana imreneceklerdir. Halbuki onların istihzalarına ehemmiyet verirsen iki misli gülünç olursun.

XXXII. — Şayet bir gün birine yaranmak için haricî eşyaya bağlanırsan bil ki seviyenden düşmüşsündür. Bu sebeple her hususta ve her vaziyette filozof olmak sana kâfi gelsin. Ve şayet filozof olduğunu göstermek istersen kendi kendine görünmeği tercih et. Bu sana kâfidir.

XXXIII. — Şu tarzdaki düşünceler ve endişeler asla seni meyus etmesin: «Küçük düşeceğim. Yeryüzünde bir hiç olarak kalacağım.» Zira küçük düşmek, hakir ve sefil olmak bir fenalıksa, başkasının eliyle felâkete çarpılamıyacağın gibi fena iptilâlara da düşmezsin. En büyük mevkilere geçmek veya bir eğlenceye davet edilmek senin elinde midir? Elbette hayır! nasıl olur da bu senin için bir küçük düşme veya şerefsizlik olabilir? Ancak sana tabi olanda bir şey olacak olan sen, nasıl olur da dünya yüzünde bir hiç olursun? «Lâkin o zaman dostlarıma hiçbir

yardımın dokunmaz.» Hiçbir yardımım dokunmaz ne demek? Onları paramı veremiyeceksin? Onları Roma hemşerisi mi yapamıyacaksın? Bu işlerin bizim iktidarımız dâhilinde bulunan şeylerden olduğunu ve başkalarına değil bize ait olduğunu sana kim söyledi? Kendisinde olmıyan bir şeyi kim başkasına verebilir? Biri çıkıp da «Servet edinmeğe çalış, biz de istifade edelim» diyebilir. — Hayâyı, tevazuu, sadakati, haysiyet ve asaleti muhafaza ederek servet edinebilirsem, zengin olmak için tutulacak yolu göster, zengin olurum. Sizin sahte nimetler kazanmanız için hakikî servetimi kaybetmemi istiyorsanız, teraziyi nasıl doğru tutmadığınıza ve ne dereceye kadar nankör ve düşüncesiz olduğunuza dikkat ediniz! neyi tercih edersiniz? Parayı mı yahut ârif ve sadık bir dostu mu? Ah! daha doğrusu bu faziletleri elde etmek için bana yardım ediniz ve bunları buna kaybettirecek işleri yapmamı istemeyiniz! — «Fakat memleketin benden hiçbir hizmet görmiyecek!» diyebilirsiniz. Ne hizmeti? Memletetin senin tarafından yaptırılmış revaklara, hamamlara sahip olmıyacak mı? Bunlar nedir? Tabiatiyle bir demircinin pabuçlarına yahut bir kunduracamn silâhlarına da sahip olmıyacak. Hakikatta herkesin kendi mesleğiyle uğraşması ve işini yapması kâfidir. Fakat eğer şahsını nümune göstererek memlekete izanlı, hakîm mütevazı ve sadık bir vatandaş kazandırırsan ona hiç hezmet etmemiş mi olursun? Şüphesiz o zaman bir hizmet ve çok büyük bir hizmet etmiş ve böylece faydasız olmamış olursun. —«O

halde memlekette hangi seviyede yer almış olacağım?» Sadık ve mütevazı kalmakla yükseleceğin seviyede! Lâkin hizmet edeyim derken bu faziletleri kaybedersen, hayâsız ve saygısız olursan memleeketin senden ne hayır görür?

XXXIV. — Bir ziyafette, bir toplantıda veyahut bir ziyarette birisi sana üstün tutulsa, eğer bu bir bahtiyarlık ise hemcinsine nasibolan bu alden sevinmelisin. Yok, bunlar sevinilecek şeyler değilse, kurtulduğun için müteessir olma. Fakat hatırla ki elimizde olmıyan şeyleri elde etmek için biz hiçbir şey yapmazken ve başkaları birçok teşebbüs yaparken, senin de onlar kadar hisse alman veyahut müsavi muamele görmen kabil değildir. Zira büyük bir zatın kapısına asla uğramıyan kimse, nasıl olur da, oraya her gün giden kadar, yahut sokağa çıktığı vakit ona asla refakat etmiyen, refakat eden kadar, dalkavukluk etmiyen, methetmiyen, biteviye dalkavukiuk edip, methedeh kadar iyi muamele görür? Bu lûtufları satın almak için verilen şeyleri vermeden, onları bedava elde etmeğe kalkarsan, sen haksız ve haris bir adamsın demektir. Çarşıda marulları kaça satarlar? Bir akçeye. Eğer komşun bir akçe vererek marulunu alıp götürürse ve sen bir akçe vermediğin için çarşıdan marulsuz dönersen, komşudan daha aza sahip olduğunu zannetme. Zira onun marulu varsa, senin de sarf etmediğinden cebinde kalan akçen vardır. İş burada da böyledir. Bir ziyafete davetli değildin. Çünkü ziyafet sahibine bu ziyafeti sattığı

bahayı ödemedim. Bu baha ya bir medih, ya bir ziyaret, ya bir dalkavukluk, yahut tabiiyet ve teslimiyettir. İş eğer hoşuna gidiyorsa o halde bahasını öde! Lâkin bahasını vermeden o nesneye sahip olmak istersen haksız ve tamahkârsın demektir. Bitmediğin ziyafetin yerine koyacağın hiçbir şeyin yok mu? Şüphesiz o ziyafetten daha güzel bir şeyin vardır: O da methetmek istemidiğini methetmiş olmaman ve ziyafet sahibinin kapısında gururuna ve küstahlığına katlanmış olmamandır.

XXXV. — Tabiatın gayesini üzerinde iyice anlaştığımız mevzulardan anlıyabiliriz. Meselâ komşunun kölesi bir bardak veya başka bir şey kırmış olsa onu teskin için bunun alelâde bir kaza olduğunu söylersin. O halde senin bardığını kırdıkları vakit de komşunun bardığı kırıldığı zamanki kadar sakin olmahsın. Bu vecizeyi en mühim meselelere tatbik et. Başkasının oğlu veya karısı öldüğü vakit hiçbir insan yoktur ki bunun beşeriyetin mukadderi olduğunu söylemesin. Fakat bu sözü söyliyen adamın oğlu veya karısı ölünce yalnız hıçkırık, haykırış ve inleme duyulur: "Ne kadar bedbahtım! Mahvoldum!" Böyle hallerde aynı kazaların başkalarının başına geldiği vakit duyduğumuz hisleri hatırlamalıyız.

XXXVI. — Bir gaye, erişilmemek için tâyin edilmediği gibi kötülüğün hamuru da bu sebepten dünya yüzünde mevcut değildir.

XXXVII. — Şayet bir kimse senin vücudunu karşına ilk çıkanın keyfine teslim ederse, hiç şüphesiz

buna çok canın sıkılır. Hakaret ettiği vakit müteessir olsun, bulansın diye sen kendi ruhunu önüne ilk çıkan adama terkettiğin vakit utanmaz, kızarmaz mısın?

XXXVIII. — Yapacağın her işte, teşebbüsten evvel önceden ne olacağını ve arkasından ne çıkacağını iyice düşün, ondan sonra teşebbüse kalk. Bu yolu tutmazsan yapacağın her harekette evvelâ zevk duyarsın. Zira arkaşından ne çıkacağını tasavvur etmiş değilsindir. Fakat sonunda rezalet kendini göstermeğe başlayınca hicap içinde kalırsın.

XXXIX. · Olympiat yarışlarında birincilik kazanmayı elbette istersin. Doğrusu bunu ben de isterim. Zira çok şerefli bir şeydir. Fakat ilkin böyle bir teşebbüsün önünde, sonunda olup bitenleri iyice düşün. Bu tetkikten sonra teşebbüse girişebilirsin. Evvelâ bir nizama girmek, zorla yemek yemek, zevki okşıyan her şeyden uzaklaşmak, sıcak olsun, soğuk olsun muayyen saatlerde idman yapmak, soğuk suyu ve şarabı gayet ölçülü içmek, bir kelime ile kayıtsız, şartsız idman hocasına tıpkı bir doktora olduğu gibi teslim olmak, ondan sonra da müsabakalara girmek lâzımdır. Orada yaralanabilirsin, ayağın kırılabilir, pek çok toz yutabilirsin, bazan kamçılanır ve nihayet yenilebilirsin de. Bütün bunları iyice düşünüp taşındıktan sonra gönlün dilerse git ve atlet ol. Bu tedbirleri almazsan bazan pehlivanları, bazan gladiator'ları taklideden, biraz önce boru çalarken, biraz sünra trajedileri temsile kalkarak oyun oynıyan

çocuklar gibiabes şeylerle uğraşmış olacaksın. Bazan atlet, bazan gladiateur, bazan hatip ve bütün bunlardan sonra da filozof olmağa kalkacak ve hakikatta hiçbir şey olmıyacaksın. Bir maymun gibi yapıldığını gördüğün her şeyi taklidedeceksin. Her şey sırasiyle hoşuna gidecek. Zira ne yapmak istediğini önceden düşünmedin ve pervasızca, tamamiyle basiretten mahrum olarak sadece hırsının ve hevesinin rehberliğiyle bu işlere atıldın. Böylece birçok kimseler bir filozofu görerek veyahut Euphrotes'in iyi hatip olduğunu duyarak (onun gibi kim söz söyliyebilir) hemen filozof olmak isterler.

XL. — Dostum evvelâ yapacağın işin mahiyetini anlamağa çalış. Sonra bu yükü taşıyacak kadar kuvvetli olup olmadığını anlamak için kendi karakterini tetkik et. Pentathlo (*) mu yahut gladiator mu olmak istiyorsun? Kollarına, bacaklarına, beline bak. Zira hepimiz aynı şey için doğmuş değiliz. Filozof mu olmak istiyorsun? Düşün ki bu mesleğe girmekle başkaları gibi yemekle beraber, ancak filozoflar kadar içebilir, onlar gibi bütün zevklere veda edebilir misin? geceleri uyanık kalıp, çalışmağa, ailenden ve dostlarından uzak kalmağa, bir esirin oyuncağı olmağa, şeref, mevki mansıp yolunda, hulâsa her yerde geride durmağa razı olmak icabeder. Bütün bunları gözünün önüne getir ve sükûnu, hürriyeti, hakikatı

(*) Eski Yunanistanda Olympiat oyunlarında «güreşte, koşuda, atlamada, gülle ve mızrak atmada» bu beş sporda muvaffakiyet kazananlara verilen isim.

bu ücret mukabilinde satın alıp alamıyacağını düşün Eğer mümkün değilse başka yola gir ve çocukiar gibi hareket etme. Bugün filozof, yarın tefeci sonra hatip ve nihayet kayserin vekilharcı olma. Bu işler birbirine uymaz. Tek bir adam olman lâzım. İyi veya fena tek bir adam. Ya ruhuna ait şeylere yahut vücuduna ait şeylerle uğraşmahsın. Hulâsa ya iç âleminin servetini yahut dış âlemin servetini elde etmeğe çalışmahsın. Yani ya bir filozofun karakterini yahut alelâde bir adamın karakterini tercih etmelisin.

XLI. — Vazifeler ekseriya bulunduğumuz vaziyetle alâkadar olarak ölçülür. Bahse mevzu olan baban mıdır? Ona bakmağa, herşeyde itaate, azarlamalarına, fena muamelelerine katlanmağa mecbursun. — Fakat benim babam fena bir baba! - İyi ama dostum, tabiat sana zaruri olarak iyi bir baba mı bahşedecek? Hayır, sadece sana bir baba verecektir. Kardeşin sana karşı haksızlık mı ediyor? Onun yine kardeşi olarak kal ve yaptığına ehemmiyet verme. Her şeyden önce yapmağa mecbur olduğuna, hürriyetinin nerede bulunduğuna ve tabiatın senden yapmış olmanı istidiği şeyi yapıp yapmadığına dikkat et. Zira başkaları (sen kendini bilirsen) seni asla tahkir edemezler, kıramazlar. Sen ancak kırıldığını sandığın vakit kırılabilirsin. Böylece, eğer bu münasebetleri göz önünde tutmayı âdet edinirsen komşundan, hemşerinden, âmirinden daima hoşnut olursun.

XLII. — Bil ki, dinin esası ve temeli ilâhlar hakkında doğru ve salim fikirlere sahip olmaktan,

onların var olduğuna ve ilâhî inayetlerini her şeyin üzerine yaydıklarına, âlemi hikmet ve adaletle idare ettiklerine ve senin ancak onlara itaat için ve başına geleneri, çok hâkim ve çok iyi olan ilâhî hikmetten gelen şeylermiş gibi tabii olarak ve bütün gönlünle benimsemek ve onlara rıza göstermek için dünyaya geldiğine inanmaktan ibarettir. Bu usulle ilâhlardan asla şikâyet etmez ve sana ihtimam göstermediler diye onları itham etmezsin. Fakat bu duygulara ancak elinde olmıyan şeylerden feragat etmekle ve bütün saadetini ve felâketini yalnız elinde olan şeylere irca etmekle sahip olabilirsin. Zira şana yabancı olan bu şeylerle birini hayır veya şer diye alırsan, arzu ettiğinden mahrum olduğun vakit yahut korktuğunla karşılaştığın vakit felâketinin müsebbibinden şikâyet etmen veyahut ondan nefret etmen zaruridir. Zira her hayvan kendisine fena görünenden, muzır olup zarara sebebolandan nefret ederek, kaçmak ve kendisine faydalı ve iyi görünene ve iyiliğe sebebolanı sevmek ve aramak için doğmuştur. Bu yüzden; vurulmuş olduğunu zannedenin kendisini yaraladığını sandığı şeyden haz alması imkânsızdır. Bunun neticesi olarak hiç kimse felâketinden zevk duyup memnun olamaz. Bir baba nimet, servet diye geçen şeylerden oğluna hisse vermezse, oğlun babasına isyan edip küfretmesi işte buradan gelir. Eteokles (*) ile Polyeneikes'i ebedî düşman yapan da budur.

(*) Oidipus ile Iokaste'in oğulları olup «Yedi Reisler» muharebesi denilen harbde, mevki ihtirası yüzünden biribirlerini öldürmüşlerdir.

Onlar kıral olmayı büyük bir saadet zannediyorlardı. Çiftçinin, gemicinin ve tüccarın ilâhlara lânet etmelerindeki sebeb bundan ibaret olduğu gibi, karısını veya çocuklarını kaybedenlerin şikâyetlerindeki sebep de budur. Zira fayda nerede ise şefkat, sevgi ve merhamet oradadır. Böylece bir kimse arzularını ve nefretlerini kanunu yaratanın tesbit ettiği kaidelere göre tanzimat ederse, dindarlığını, şefkatini kuvvetlendirmiş olur, İlâhlara hürmet için dökülen şarap törenlerinde, kesilen kurbanlarda ve verilen adaklarda herkes memleketinin âdetini takibe mecburdur. Bu merasimleri saffetle, teseyyüpsüz ve ihmalsiz, hürmette kusur etmiyerek yapmalı, sefil bir hasisliğe düşmemekle beraber kendi iktidarının üstünde fazla israfa da kaçmamalıdır.

XLIII. — Kâhine danışmağa gittiğin vakit, başına gelecek şeyin ne olduğunu bilmediğini ve öğrenmek için ona gitmiş olduğunu hatırla. Eğer filozofsan kâhine kaderini öğrenmek üzere müracaat ettiğin vakit, başına gelecek şeyin cinsini bildiğini düşün. Zira başına gelecek hâdise, bize tabi olmıyan bir şeyse bu, muhakkak ki, senin için ne bir iyilik, ne de bir kötülüktür. Şu halde kâhine giderken dünyanın her hangi bir nimeti için ne temayülün, ne de nefretin olsun, aksi takdirde daima titriyeceksin. Yalnız şuna inan ki, başına gelecek herhangi bir hadise sana yabancıdır ve seninle alâkası yoktur. Kimse sana engel olmıyacağı için, hususiyeti, mahiyeti ne olursa olsun onu faydalı bir hale getirmek senin elindedir.

Binaenaleyh sana yol göstermek tenezzülünde bulunan ilâhların huzuruna çıkar gibi emniyetle git. Nihayet sana bazı tavsiyelerde bulundukları vakit müracaat ettiğin zatın kim olduğunu ve itaat etmezsen etmediğin için emirlerini hakîr görmüş olacağını unutma. Lâkin kâhinlere Sokrates'in lüzum gördüğü hallerde müracaat et. Yani yalnız hâdiselerle öğrenilebilecek ve önceden akılla veyahut her hangi bir sanatın usulleriyle, kaideleriyle keşfedilemeyecek meseleler için git. Bu yüzden bir dost için veyahut vatan için büyük tehlikelere göğüs germe icabedince, bunu yapayım mı, yahut yapmıyayım mı diye kâhine sual sorma. Zira kâhin eğer kurban barsaklarının kötü olduğunu söylerse, bu işaret senin için ya ölüm, ya vurulma, yahut sürgün mânasınadır. Fakat selim akıl bütün bunlara rağmen, dosta yardım etmeyi ve vatan için tehlikelere göğüs germeyi emreder. Bu yüzden reyine muracaat ettiğin kâhinden daha büyük bir kâhine, öldürüldüğünü gördüğü bir dostuna yardıma koşmıyan adamı mâbedinden kovmuş olan Apollon Phthios'a itaat et.

XLIV. — Şimdiden sonra kendine yalnızken de olsa, başkalarıyle beraberken de olsa, asla değişmiyecek bir seciye ve daima itaat edeceğin ahlâk kaideleri tesbit et.

XLV. — Mümkün olduğu kadar sus yahut zaruri, elzem olan sözleri söyle ve az kelimeyle söyle. Nadiren vaziyet icabı konuşman lâzım gelir. Bu ahvalde asla alelâde ve bayağı mevzulardan bahis

açma. Havai konuşma mevzularından olan gladiator mücadelelerinden, at koşnlarından atletlerden bahse kalkma ve yemekten içmekten de söz açma. Bilhassa zem, medih ve mukayese için tanıdığın insanları ele alma.

XLVI. — Becerebilsen dostlarının muhaverelerini sözerinle terbiye ve ahlâka uygn mevzulara çevir. Eğer yabancılar arasında isen hiç ağzım açma.

XLVII. — Uzun zaman, sık sık, ve kahkahalarla gülme.

XLVIII. — Mecbur olmazsan hiçbir zaman, hiçbir şey için yemin etme. Mecbur olursan mümkün olduğu kadar az yemin et.

XLIX. — Evinden dışarıda yemek yeme ve bütün ziyafetlerden kaçmağa çalış. Lâkin fevkalâde bir sebep seni mecbur ederse, ayaktakımı gibi hareket etmemek için, bütün dikkatini kendi üzerine topla. Bil ki, davetlilerden biri temiz ve namuslu değilse onun yanında oturan ve onun gibi hareket eden, özünde ne kadar saffet olursa olsun zaruri olarak kirlenir.

L. — Vücuda lâzım olan şeyleri meselâ yeme içmeyi, elbiseyi, evi, hizmetçileri ilâh. Ruhun ihtiyaçları ne kadar ve nasıl icabettiriyorsa o nispette iste.

LI. — Mümkün olursa evlenmeden evvel cinsi münasebet zevklerine karşı perhizkâr ol. Eğer bu zevkları tadarsan hiç olmazsa meşru bir şekilde hareket et. Bununla beraber bu zevklerden istifade

edenlere karşı haşin olma. Onları huşunetle karşılama ve mütemadiyen kendi perhizinle öğünme.

LII. — Eğer biri çıkar da bir kimsenin seni zemmettiğini söylerse iddia edilen şeyi reddetmeğe kalkma. Yalnız şu cevabı ver: «Hakkımda bunu söyliyen hiç şüphesiz başka kusurlarımı bilmiyormuş. Zira bilseydi sadece bunu söylemekle kalmazdı!»

LIII. — Tiyatroya veya umumi eğelencelere sık sık gitmeğe lüzumyoktur. Bazan icabeder de bu yerlere gidersen, hiçbir partiye taraftar olma ve bütün taraf girliğin kedinde kalsın! Netice nasıl çıkarsa memnun olmağa çalış. Zaferin yenene ait olmasından memun ol. Böylece asla ne kızar, ne de üzülürsün! Bilhassa fazla alkıştan, fazla kahkahadan ve taşkın hareketlerden çekin. Ve bu yerlerden kendi evine döndüğün zaman, gördüklerinden uzun uzadıya bahsetme. Çünkü bunlar ne senin huylarını düzeltmeğe, ne de seni daha ahlâklı bir adam haline getirmeğe yarar. Zira bu sonsuz münakaşalar ve konuşmalar yalnız senin gördüğün sahnelere hayran olduğunu meydana çıkarır.

LIV. — Bazı kimselerin hikâyelerini dinleme ve eserlerini dinlemeğe de gitme. Hiç olmazsa mecbur olmayınca gitme. Lâkin mecbur olursan tahammül ederek ciddiyet ve vakarını, hiçbir sıkıntı, keder alâmeti aksettirmiyen huzurunu muhafaza et.

LV. — Her hangi bir kimse il konuşmağa, bilhassa memleketin en mühim şahıslarından biriyle

LVI. — Mevki sahibi büyük bir adama saygılarını arz edeceğin vakit, onu evinde bulamıyacağını, evde ise yok dedirtebileceğini, yahut sana kapısını açtırmağa tenüzzül etmiyeceğini, yahut müracaatını kayıtsızlıkla karşılıyacağını önceden düşün. Eğer bütün bunlara rağmen vazifen seni mecbur ediyorsa başına gelene tahammül et ve asla «zahmete değmezdi.» demeyi aklına getirme. Zira bu sözler bayağı bir adamın; haricî eşyanın, ruhundan başka olan şeylerin çok büyük tesiri altında kalan bir adamın sözleridir.

LVII. — Alelâde konuşmalarda damdan düşer gibi ve uzun uzadıya; iştirak ettiğin savaşlardan ve uğradığın tehlikelerden bahsetme. Zira sen bunları anlatmakla pek çok zevk duyuyorsan, başkaları dinlemekten pek o kadar zevk duymazlar.

LVIII. — Tuhaflık yapmamağa bilhassa itina et. Bu yolla filozof olmıyanların kılığına girilmiş olur ve aynı zamanda başkalarının senin hakkında hürmet ve itibarı azalır.

LIX. — Edebe aykırı lâkırdılara kendini bırakıp koyuvermek çok tehlikelidir. Böyle konuşmalara şahit olursan, fırsat düşünce bu tarzda konuşanı azarlamaktan çekinme. eğer bu mümkün değilse sus ve yüzünün kızarmasiyle bakışlarının ciddiyetiyle bu cins lâkırdıların hoşuna gitmediğini belli et.

LX. — Şayet muhayyilen gözlerinin önünde her hangi bir şehveti canlandırırsa, hemen her zaman yapacağım gibi seni sürükiememesi için uyanık bu-

lun. Ta ki, bu şehvet biraz geciksin vé sen kendinden bir mühlet istiyebilesin. Ondan sonra zevk aniyle arkasından gelecek pişmanlık anını ve kendinden edeceğin şikâyetleri karşılaştır ve bu şehvetten duyacağın hazla ona dayandığın vakit duyacağın öğünmeyi karşılaştır. Eğer bu zevkı tatmanın senin için tam zamanı olduğunu farz ediyorsan, onun tuzakiariyle cazibesinin seni aldatmasına karşı tedbir al ve ona daha büyük bir zevk olan yenmiş olan hazzını karşı koy.

LXI. — Bir şeye teşebbüs ederken bu işi yapmanın senin vazifen olduğunu bildikten sonra, halk ne kadar fena düşünecek olursa olsun yaparken görülmüş olmaktan korkma. Eğer bu hareket fena ise onu hiç yapma. Yok, iyi bir hareketse, o halde seni sebepsiz ve yersiz mahkûm edecek olanlardan niye korkuyorsun?

LXII. — Şu iki kaziye «Şimdi gündüzdür, yahut şimdi gecedir» ayrı oldukları ve iki çüz halinde bulundukları vakit doğrudurlar, ikisi karıştırdığı veya iki cüz birleştirildiği vakit de yanlıştırlar. Tıpkı bunun gibi, ziyafetlerde başkalarını düşünmeden her şeyin bize ait olmasını istemek kadar gayrimakul bir şey olamaz. Bir yemeğe davet edildiğinde, seni çağıranın meziyetlerini ve ona borçlu olduğun hürmet ve itibari düşündüğün kadar, önüne konacak ve iştahını açacak yemekierin nefasetini düşünme.

LXIII. — İktidarını aşan rolü üzerine alırsan, bu rolü iyi oynıyamadığın gibi yapabileceğin rolü de terk etmiş olursun.

LXIV. — Yürürken bir çiviye basmamağa, ayağının burkulmamasına itina ettiğin gibi, varlığının en esaslı tarafının yani seni idare eden aklın da çarpılmamasına dikkat et. Hayatımızın her hareketinde bu kaideye riayet edersek her şeyi daha emniyetle yapmış oluruz.

LXV. — Ayak, pabucun ölçüsü olduğu gibi herkes için servetin ölçüsü de vücuttur. Bu kaideye bağlanırsan daima doğru yolda yürürsün. Buna ehemmiyet vermezsen mahvolursun. Bir uçurumda yuvarlanıyormuşsun gibi artık hiçbir şey seni tutamaz. Pabuç için de böyledir. Ayağının ölçüsünü bir defa aştınmı evvelâ yaldızlı ayakkabıların, sonra erguvan renginde kumaştan ayakkabıların olur ve nihayet nakışlı ayakkabı istemeğe kalkarsın. Zira bir defa sınırı aşan için artık sınır yoktur.

LXVI. — Kadınlar gençken kocaları tarafından metres sayılırlar. Bu kadınlar kocalarının; yalnız temin ettikleri zevk için kendilerine kıymet verdiklerine bakarak, sadece hoşa gitmek arzusiyle süslenmeyi düşünürler ve bütün ümitlerini itimatlarını süse bağlarlar. Bu yüzden onlara yalnız haiz oldukları irfan, iffet, tevazu nispetinde hürmet ve itibar görecekerini anlatmağa çalışmak kadar hiçbir şey faydalı ve zaruri değildir.

LXVII. — Kalp bir insanın alâmeti uzun müddet sporla uğraşmak, uzun müddet içmek, uzun müddet yemek yemek, bunlardan başka geriye kalan maddi ihtiyaçlara uzun zaman sarf etmek, hulâsa biteviye vücudiyle uğraşmaktadır. Bunlar hayatımızın esası değil, teferruatı olmalı ve bunları âdeta ayak üstünde bir lâhzada yapıvermelidir. Bütün itinamız ve bütün dikatimiz ruhumuza inhisar etmelidir.

LXVIII. — Bir kimse sana haksızlık eder, yahut aleyhinde söylerse onun bunu yapmağa kendisini mecbur saydığına inanmağa çalış. Zira o, hakikatta senin düşünceni değil, kendi fikrini takibeder. Neticede fena muhakeme ederse yalnız kendisi aldandığı gibi yine yalnız kendisini yaralamış olur. Filhakika bir kimse çok doğru ve çok benimsenmiş bir kaziyeyi bâtıl zannederse, bundan zarar görecek kaziye değil, onu fena muhakeme ederek, aldanandır. Bu kaldeyi iyi kullanırsan aleyhinde söyliyenlere sabırla tahammül edersin. Zira her küfredene «Kendisini haklı zannediyor!» diyebilirsin.

LXIX. — Her şeyin iki kulpu vardır: biri onu taşımağa elverişli olan kulp, öteki taşımağa elverişli olmıyan kulptur. Şu halde kardeşin sana bir kötülük ederse, onu sana kötülük yaptığı taraftan alma. Zira bu onu götürüp gitmeğe müsait olmıyan kulptur. Fakat öbür taraftan yani senin kardeşin olduğu tarafından al. Bu suretle onu sana, tahammül edilebilir gösteren sağlam taraftan tutmuş olacaksın.

LXX. — Şu tarzda düşünmek doğru muhakeme etmekdeğildir: «Ben sizden zenginim, şu halde sizden iyiyim. Ben sizden daha güzel konuşuyorum. Binanenaleyh sizden daha kıymetliyim.» Doğru muhakeme etmek için şöyle düşünmelidir: «Ben sizden zenginim yani servetim sizinkinden fazladır. Ben sizden daha güzel konuşuyorum, o halde benim nutuklarım sizinkilerden dah kıymetlidir.» Çünkü sen ne servet, ne de nutuksun.

LXXI. — Bir kemsenin pek erkenden yıkandığını görürsen çok erkenden yıkanmış olmakla fena ettiğini söyleme. Sadece zamanından evvel yıkandığını söyle. Başka birinin çok fazla şarap içtiğini görürsen çok içmekie fena ettiğini söyleme, sadece fazla içtiğini söyle. Zira onu bu suretle hareket ettiren sebebi iyice bilmeden fena ettiğini nasıl bileceksin. İşte bu tarzda muhakeme ettiğin vakit, daima gözünle bir şeyi görüyor ve başka bir şey hakkında hüküm vermiş oluyorsun!

LXXII. — Kendine asla filozof deme. Cahillerin önünde güzel vecizeleri sayıp dökme. En iyisi bu vecizelerin emrettikleri şeyleri yap. Meselâ bir ziyafette nasıl yemek *yendiğini anlatma.* Fakat nasıl yenmesi lâzımsa öyle ye. Ve hatırla ki, herşeyde ve her yerde Sokrates böylece her gösterişten ve alâyıştan kaçınmıştır. Bazı gençler ondan kendilerini başka filozoflara takdim etmelerini rica ederlerdi. Ve o kendisine ehemmiyet verilmemesine, şikâyetsiz tahammül ederek onların arzularını yerin getirirdi.

LXXIII. — Cahillerin huzurunda derin ve mühim meseler açılırsa sükûtu muhafaza et. Zira henüz hazmetmediğini iade etmekte büyük tehlike vardır. Bir gün bir kimse çıkar da senin hiçbir şey bilmediğini ileri sürerse ve sen bu iddia karşısında öfkelenmezsen o zaman filozof olmağa başladığını anla. Zira koyunlar ne kadar yem yemiş olduklarını çobanlarına gidip göstermezler, fakat yedikleri yemi iyice hazmettikten sonra süt ve yün yaparlar. Sen de cahillere güzelvecizeler sayıp dökme. İyice hazmetmişsen bunları hareketlerinle göster.

LXXIV. — Kanaatkâr bir hayat sümeğe ve vucuduna sert muameleyealışmışsan, bundan gurur duyma. Eğer sade su içiyorsan, her fırsatta sadece su içtiğini söylemeğe kalkma. Sabra, tahammüle alışmak istiyorsan, bunları kendin için yap, başkaları için değil. Heykeleri kucaklamağa kalkma. En çok susadığın zaman ağzına bir yudum su al, Sonra tükür ve bunu kimseye söyleme.

LXXV. — Cahilin hali ve seciyesi: hayrını ve şerrini asla kendisinden beklemez, daima başkalarından bekler. Hakimin hali ve seciyesi: başına gelecek bütün iyiliği ve bütün fenalığı kendisinden bekler.

LXXVI. — Hikmet ve marifet tahsilinde bir adamın terakki ettiğine ait hakikî alâmetler: kimseyi zemmetmez, kimseyi methetmez, kimseden şikâyet etmez, kimseyi itham etmez, bir şahsiyetmiş veyahut bir şeyler bilirmiş gibi kendisinden asla bahsetmez.

Elde etmek istediği şeyin eline geçmesine bir mâni veyahut her hangi şekilde zorlukiar çıkarsa yalnız kendisini mesul sayar. Şayet bir kimse kendisini methederse bu meddahla gizlice alay eder, eğer itham edilirse haklı çıkmağa çalışmaz. Fakat nekahet halinde bulunan hastalar gibi, sıhhati iyice yerine gelmeden, yeni başlıyan şifayı her hangi bir şey geciktirmesin diye kendisini yokiar ve tetkik eder. O, bütün arzularını kökünden kesip atmıştır. Bütün nefretlerini yalnız bizim elimizde olan şeylerin mahiyetine zıt olan şeylere tercih etmiştir. Hiçbir şeye karşı taşkın ve coşkun bir hareketi yoktur. Onu aptal ve cahil yerine koyarlarsa aldırmaz. Bir kelimeyle, sanki en tehlekeli düşmanı olan ve kendisine mütemadıyen tuzak kuran bir adama karşı imiş gibi kendisine karşı uyanıktır.

LXXVII. — Bir kimse Khrysippos'un eserlerini anlamak ve izah etmekie öğünürse kendi kendine de ki: Eğer Khrysippos biraz kapalı yazmamış olsaydı, bu adamın öğünebileceği hiçbir şey yoktu. Bana gelince, ben ne istiyorum? Tabiatı bilmek ve takibetmek. O halde bu hususu en iyi izah edeni ararım. Diyorlar ki en iyi izah eden Khrysipos'tur. Khrysippos'un eserlerini alırım. Metni iyice anlıyamazsam onu bana anlatacak birini sorarım. Buraya kadar fevkalâde bir şey yok. İyi bir müfessir bulunca geriye, onun bana izah ettiği kaideleri kullanarak tatbik etmekten başka bir şey kalmaz. İşte itibar edilecek yeğâne şey budur. Zira sadece bu filozofu tefsir

ederek söylediklerine hayran olmakla iktifa edersem ben neyim? Halis bir gramerciyim ve filozof değilim. Şu farklaki Homeros'u tefsir edeceğim yerde Khrysippos'u tefsir ediyorum. Biri çıkar da bana «Khrysippos'u anlat!» derse ve benim onun felsefesine uygun tavır ve hareketim olmazsa, o zaman izah edememekten çokfazla utanç ve şaşkınlık hissederim.

LXXVIII. — Bütün bu vecizelerin tatbikinde sebat et. Ve alçaklığa razı olmadan tecavüz edemiyeceğin kanunlara itaat ettiğin gibi bunlara da itaat et. Hakkında söylenecek şeylere ehemmiyet verme. Zira bunlar senin elinde olan şeylerden değildir.

LXXIX. — Ne zamana kadar şahsını en büyük şeylere lâyık saymak ve selim aklı baltalamamak hususunda kendi kendine mühlet vereceksin? Razı olacağım kaideleri öğrendin ve onlara rızanı verdin. Kendini ıslah için hangi üstadın, mürşidin gelmesini bekliyorsun? Artık sen bir çocuk değilsin, olgun bir adamsın. Kedini ihmal ederek ve eğlenmekle vakit geçirerek karar üstüne karar verirsen, kendisi ıslah için her gün başka bir mühlet tâyin edersen, haberin olmadan hiç terakki etmediğini, hayatında olduğu gibi ölümünden sonra da cehalet içinde kalacağını bir gün gelecek anlıyacaksın. Şu halde bugünden itibaren bir insan gibi yaşamağa ve marifet hususunda hayli terakki etmiş bir adam gibi yaşamağa lâyik olduğunu kabul et. Sana çok güzel, çok iyi görünen şeyler katiyen çiğnenmeyecek birer mukaddes gibi görünsün Zahmetli yahut zevkli, şerefli yahut utana-

cak bir şey karşına çıkarsa, hatırla ki artık mücadele günü gelmiştir. Olimpiyat oyunları başlamış ve mühlet zamanı geçmiştir. Terakkin veya mahvolman bir ana, bir cesaret veya korkaklık hareketine bağlıdır. Her şeyi ve her hâdiseyi kendi yükselmesine hizmet ettirerek ve sadece akıa uyarak Sokrates kemale vâsıl olmuştur. Sana gelince: henüz Sokrates olmamakla beraber Sokrates olmak istiyen bir adam gibi yaşamalısın.

LXXX. — Felsefenin en muhim kısmı kaidelerin tatbikinden bahseden kısımdır. Meselâ: asla yalan söylememelidir. İkinci kısmı bunun ispatını gösteren kısımdır: neden yalan söylememeli? Üçüncü kısım ise bu ispatların delillerini vererek, bir ispatın neden ibaret olduğunu ve onun hakikat ve katiyetini gösteren kısımdır ki delil, netice, tezat, tenakuz, hakikat, butlan gibi muhtelif tâbirleri tarif ve İzah eder. üçüncü kısım, ikincisi için ve ikinci kısım birincisi için zaruridir. Fakat hepsi için zaruri olan birinci kısımdır ve orada durmak, sebat etmek lâzımdır. Umumiyetle bu nizamı tersine çevirir ve sadece üçüncü kısma ehemmiyet veririz. Bütün gayretimiz, bütün tetkiklerimiz üçüncüsü için yani delil ve bürhan için olur. ve birinci kısmı yani tatbikattan ibaret olan kısmı ihmal eder, unuturuz. Bunun neticesi olarak icabında yalan söylemekten çekinmeyiz. Buna mukabil yalan söylememek icabettiğini her zaman iyice ispata hazırız.

LXXXI. — Bütün teşebbüslerine ve hareketlerine şu dua ile başla: Ey büyük Allah ve sen ey

kudretli talih! Gitmemi münasip gördüğünüz yere beni götürünüz! Sizi bütün gönlümle, tereddütsüz takibedeceğim. Sizin emirlerinize karşı gelmek istesem bile günahkâr ve hain olmakla beraber, ister istemez sizi takibetmem icabedecektir.

LXXXII. — Bundan sonra şunu söyle: «Zarurete iyice uymasını bilen, ilâhî meselelerin idraki hususunda hakîm ve âriftir.»

LXXXIII. — Nihayet üçüncü temenni olarak şunları söyle: «Kriton cesaretle bu geçitten yürüyelim: Zira ilâhlar bizi oraya götürüyor ve oraya çağırıyorlar. Anytos ile Meletos beni öldürebilirler fakat bana zarar veremezler!»

SOHBETLER

BİRİNCİ KİTAP

I. — Neden şikâyet ediyorsun? Allah sana zatında bulunan en büyük, en asîl, en şahane, en ilâhî şeyi, fikirlerini iyice kullanma kabiliyetini ve en hakikî nimetleri kendinde bulmak iktidarını verdi. Daha fazla ne istiyorsun? Bunun için sevin, bu kadar iyi bir babaya teşekkür et ve biteviye duadan geri kalma.

II. — Ne kör ve ne haksızsın? Yalnız kendine tabi olabilirken seni hakikî saadetinden uzaklaştıran, sana yabancı, bir milyon şeyin boyunduruğuna girmek istiyorsun!

III. — Denize açılmak niyetinde isek açılmak için, iyi bir rüzgâr isteriz. Bu rüzgârı endişe içinde beklerken ekseriya havanın nasıl olduğunu soruştururuz. «Ah, gene şimal rüzgârı! İşimize hiç yaramıyan bu şimal rüzgârını ne yapmalı? Ne vakit batı rüzgârı esecek?» Dostum batı rüzgârı ne vakit isterse o vakit esecek, daha doğrusu ona hâkim olan ne vakit isterse! Sen yeni bir Aiolos gibi rüzgârları tanzim eden kuvvet misin? Biz ancak elimizde olana hâkimiz ve bütün başka şeyleri karşımıza çıktıkları gibi almağa mecburuz.

IV. — Lateranus'un cesaretini hatırla. Nero, azadettiği kölesini, Epaphroditos'u göndererek onu

iştirak ettiği bir suikast hususunda sorguya çekmek istemişti. Lateranus ona dedi ki:

«Söyliyecek sözüm varsa onu senin efendine söylerim. — Zindana gideceksin! — Zindana gideceksem göz yaşiyle mi gitmeliyim? — Sürgüne gideceksin! — Sürgüne neşe ile, ümitle ve kendimden memnun olarak gitmeten beni meneden ne olabilir? — Ölüme mahkûm olacaksın! — Homurdanarak, inliyerek mi ölmeliyim? — Sırrını bana söyle! — Onu sana söyliyemem. Zira bu bana ait bir şeydir. — Zincire vurun! — Dostum ne diyorsun? Zincire vurmakia mı beni tehdidediyorsun? Bunu yapamazsın! Yalnız bacaklarımı zincire vurabilirsin! İrademe gelince, o daima hür kalacaktır. Jupiter bile onun hürriyetine mâni olamaz. — Hemen şimdi boynunu vurduracağım! — Ben ne vakit boynumun vurulmamak imtiyazı olduğunu söyledim? — Vakıalar bu cesurane sözlere uygun çıktı. Lateranus ceza meydanına götürüldü. Cellâdın ilk darbesi başını koparacak kadar kuvvetli olmadığından, bir an için kafasını geri çekti, sonra çok daha fazla metanet ve cesaretle tekrar ileriye uzattı.

V. — Thraseas yarın sürgüne gönderilmekten ise bu gün öldürülmeyi tercih ettiğini söyledi. Bir gün Rufus ona şu cevabı verdi: «Ölümü daha zor zannediyorsan negaflet! Eğer ölümü sürgünden daha tath sanıyorsan sana seçme hakkını kim verdi?»

VI. — Bu söz de Agrippinus'un güzel bir sözüdür: «Kendi kendime asla engel olmıyacağım!»

VII. — Her şeyden memnun olan ve her şeyin gelmesi icabettiği gibi gelmesini istiyen bir adamı görmek ister misin? Bu adam Agrippinus'tur. Senato'nun kendisini muhakme etmek üzere olduğunu ona haber verdiler. «Hele şükür! dedi. Ben de âdetim olduğu üzere banyoya gireceğim!» Banyodan henüz çıkmıştı ki mahkûm olduğunu haber verdiler. «Ölüme mi, sürgüne mi?» — Sürgüne! — Malım haczedilecek mi? — Hayır! — O halde hemen Aricia'da akşam yemeğini yemeğe gidelim. Orada da, Roma'da olduğu kadar iyi yemek yiyebiliriz.

VIII. — Saati gelince öleceğim. Lâkin kendisine verileni iade eden bir adam gibi öleceğim.

IX. — Mâkul bir adama aklı olmıyan şey kadar tahammül edilemiyecek bir dert yoktur.

X. — Yiyecek bir şeyin olmadığını ve bana bunu temin için en iğrenç işlere, efendinin oturağını tutmağa kadar tenezzül edip etmemek mi lâzım geldiğini soruyorsun? Bu hususta sana ne söyliyebilirim? Bazı insanlar oturak tutmayı açlıktan ölmeğe üstün tutarlar. Bazıları oturak tutmağa katlanamazlar. Bu meselede reyi alınacak ben değilim, sensin. kendi kıymetini tart ve karar ver.

XI. — İnsanlar kendilerine ya çok pahalı veya çok ucuz kıymetler biçerler. Herkes kendine ne kıymet biçerse pahası odur. Binanenaleyh istersen kendine hür, istersen esir olarak kıymet biç. Bu senin elindedir.

XII. — Gömleğinin bir teli nasıl bütün diğer tellere benziyorsa öylece sen de alelâde insanlara benzemek istiyorsun! Ben, sadece parlak olduğundan değil, fakat nereden kulanılırsa kullanılsın, orasını güzelleştirdiği için makbul sayılan erguvani renkte bir kuşak olmak isterim. Niçin bana başkaları gibi olmamı tavsiye ediyorsun? O zaman sadece iplik olacağım, kadife olmıyacağım.

XIII. — Bir gün Florus, Agrippinus'a soruyordu: Nero ile tiyatroya gideyim ve onunla dans edeyim mi? — Agrippinus ona: Git! dedi. — Florus: Sen niye gitmiyorsun? deyince Agrippinus: — Bunu henüz düşünmedim! diye cevap verdi.

XIV. — Şu büyük vecize Priscus Helvidius'un kalbine iyice hakkedilmişti ve onu asîl birtarzda tatbik ediyordu. Vespasianus bir gün ona Senatoya gelmemesi için haber yolladı. Helvidius ona «Beni vazifemden azletmek elindedir. Fakat ben Âyan âzası oldukça Senatoya gideceğim!» diye cevap verdi. Hükümdar ona — Eğer gelirseniz sadece susmak için geliniz! dedi. — Helvidius düşüncemi sormayınız susarım!» diye cevap verdi Hükümdar — Eğer siz orada hazır bulunuyorsanız mütalâanızı almak mecburiyetindeyim! dedi. Helvidius — Ben de doğru bulduğumu söylemek mecburiyetindeyim! diye cevap verdi. — Eğer fikrinizi söylerseniz sizi idam ettiririm. Helvidius buna da — Size lâyemut olduğumu ne vakit söyledim? İkimiz de elimizde olan şevi yapacağız. Sen beni öldüreceksin ve ben hiç şikâyet-

siz ölüme tahammül edeceğim. — Imparatora karşı yalnızolduğu için bu hareketi ile Helvidius ne kazanmış oldu? — Fakat ben de sana sorarım. Bir manto üzerindeki şeref alâmeti olan erguvan rengi yalnız olmakla ne kazanmış olur? Onu süsler, güzelleştirir ve öyle bir mantoya sahibolmak arzusunu verir.

XV. — Eğer vaktin padişahı seni evlâdedinirse herkese karşı tahammül edilmez bir gururun olur ve o kadar borçlu olduğun ulûhiyeti unutursun.

XVI. — İnsanlar daha az iptidai ve daha az kaba olan bir yemeği icadettiği için Triptolemos'a mâbetler ve mezbahlar inşa ettiler. İçimizden hangimiz gönlünden, hakikatı bulanları; yolumuzu aydınlatanları ve ruhlarımızdan bilgisizlikle sapıtmanın karanlıklarını kovanları takdis etmiştir?

XVII. — Biz biribirinden çok farklı iki tabiattan müteşekkiliz: Hayvanlarla müştereken sahiboldoğumuz bir vücut ve ilahlarla müştereken sahip olduğumuz bir ruh. Bazıları tâbir caizse kötü ve fâni olan birinci akrabalığa mütemayil ve düşkündürler. Bazıları da sonuncusuna, bu güzel ve ilâhî akrabalığa mütemayildirler. Bu yüzden bir kısım insanların düşünceleri asîldir, çok fazla miktarda olan diğerlerinin de düşünceleri sadece sefil ve âdidir. Bana gelince ben neyim? Bedbaht, küçücük bir adam; vücudunu meydana getiren bu adaleler ise hakikatta son derece cılız ve sefildirler. — Fakatsende bu adalelerden, etlerden çok daha asîl şeyler vardır. O halde niçin o kadar yüksek olan bu perensıpten

uzaklaşarak adalelere ve etlere bağlanıyorsun? İşte hemen hemen bütün insanların ayaklarının kaydığı yer. Ve yine işte bunun için onların arasında bu kadar canavar, kurt, aslan, kaplan ve domuz vardır. Kendine dikkat et ve bu canavarların sayısını kabartmamağa çalış»

XVIII. — Ben sana fazilet sahasında yaptığın terakkiyi soruyorum. Ve sen bana Khrysippos'un iyi anladığını öğünerek söylediğin bir kitabını gösteriyorsun. Bu tıpkı, kuvvetini öğrenmek istediğim bir atletin bana sinirli kollarını ve geniş omuzlarını göstereceği yerde sadece eldivenlerini göstermesi gibi bir şeydir. Ey sefil esir! Bir atletin eldivenleri ile ne yaptığını öğrenmek istediğim gibi Khrysippos'un kitabının da senin ne işine yaradığını öğrenmek isterim. Arzularını ve korkularını yerli yerince kullandın mı? Yalnız eserle terakki kendini gösterir. Şimdi ruhu daha yüksek, daha hür, daha sadık ve daha çok iffetle dolu mudur? Ruhun hiçbir şeyin engel olamıyacağı ve bulandıramıyacağı bir halde midir? Bütün hayatından iniltileri, şikayetleri ve mânasız feryatları kovabildin mi? *Ah ben ne bedbahtım!* Hapsin, sürgünün ve zehrin ne olduğunu iyice biliyor musun? Her hangi vaziyette «bu geçitten geçelim, çünkü Allah bizi bu yoldan çağırıyor!» diyebilir misin?

XIX. — En çok göze çarpan hakikatlara teslim olmıyanlarla münakaşa neye yarar? Bunlar insan değil taştırlar.

XX. — Hepimiz vücudun ölümünden korkuyoruz. Fakat ruhun ölümünden korkan kimdir?

XXI. — Dünyadaki her şey Rabbani kuvvetlerin senası ile meşguldür. Bana zeki yahut hakkı teslim eden bir adam göster, bunu hissedecektir.

XXII. — Eğer Allah sadece renkleri yaratmış ve onları ayırdedecek ve görecek gözleri yaratmamış olsaydı bu renkler neye yarıyacaktı? Renkleri ve gözleri yaratıp da ışığı yaratmasaydı renkler ve gözler neye yarıyacaktı? Bu üç şeyi birbiri için yaratmış olan kimdir? Bu harikulâde birliğinmüellifi kimdir? Allahtır. Demek kl Rabbani bir kuvvet mevcuttur.

XXIII. — İnsan bu dünyada Allahın mahiyetinin ve yarattığı eserlerin seyircisi, onun müfessiri ve madddahı olmalıdır. ve sen, en bedbaht hayvanların başladığı yer de başlıyor ve bitiyorsun, duymadan sadece görüyorsun. Hiç olmazsa ülûhiyetin sende bittiği yerde bit. Bu kudret sende kendisini anlıyacak kabiliyette zeki bir ruh vermekle bitmiştir. Onu kullanmasını bil. Bu harikulâde temaşadan (hayattan, dünyadan) yalnız şöyle görmüş olarak çıkıp gitme. Gör, tanı, methet ve takdis et!

XXIV. — Olimpia'ya gidip atletik oyunları görmek için uzun bir seyahate katlanırsınız. Pheidias'ın güzel bir heykelini görmek için de daha uzun bir yolculuğa katlanırsınız ve onları görme zevkini tatmadan ölmeyi büyük bir felâket sayarsınız. Fakat Phedias'ın heykellerinden çok üstün olan ve onları

bulup görmek için pek uzağa gitmeğe lüzum olmıyan, ne o kadar zahmete ve ne de o kadar yorgunluğa mal olmıyan, her yerde görülen eserleri temaşa arzusunu aslâ duymuyacakmısınız? acaba asla aklınıza kim olduğunuzu ve niçin doğmuş olduğunuzu düşünme kaygısı gelmiyecek mi? Ülûhiyetin bilmeniz ve tanımanız için gözünüzün önüne yaydığı, kâinatın o kadar imrenmeye lâyık manzaralarına hiç dikkat etmeden mi öleceksiniz?

XXV. — Üluhiyet sana en acı felâketlere mukavemet edebilmekliğin için silâhlar ihsan etmiştir. Sana ruh büyüklüğü, kuvvet, sabır sebat vermiştir. Bunlardan istifade etmen lâzımdır. eğer şikâyet edersen hiç olmazsa sana verdiği silâhları yere atmış olduğunu itiraf et.

XXVI. — Epicurien, bir ilâhî hikmet var mıdır? Durmadan burnumdan sümük akıyor der. — Sen bir esirsin! Ellerin ne güne duruyor? Burnunu silmek için değil mi? — Epicurien buna cevap verir: Dünyada hiç balgam ve sümük olmaması daha iyi değil midir?. — Burnunu silmek ilâhî hikmeti itham etmekten daha iyi değil midir?

XXVII. — Vücutlarından yeryüzünü temizlediği aslanlar, kaplanlar; yaban domuzları, haydutlar, hulâsa bütün bu canavarlar olmasaydı, Herakles olurmuydu? yine bu canavarlar olmasaydı asabi kolları, kuvveti, cesareti, yenilemez sabrı ve bütün diğer faziletleri niye yarıyacaktı?

XXVIII. — Hemen şimdi bütün melekelerini iyice tetkik et ve emniyetle her müşküle, tecrübeye karşı hazırlan: Mükemmel surette silâhlısın ve en müthiş kazalardan yeni bir ziynet çıkaracak haldesin.

XXIX. — İnsanlar ne yaparlar? Korktukları şeyden titriyerek yerlerinde dururlar ve çektikleri ıstıraptan inleyip şikâyet ederler. Bu zaaftan ne çıkar, ne elde edilir? Şikayet ve küfür.

XXX. — Benim de yaptığım gibi insanlar yaptıkları kabahatları memnuniyetle mazur görürler. Rufus bir gün beni bir kabahat dolayısiyle azarlarken ona «Peki Efendim, Capitolium'u mu yaktım?» diye cevap verdim.. — O da bana «Alçak esir! Bu durumda yapılacak yanlışın hepsini yapmış olmak Capitolium'u yakmak demektir!» diye cevap verdi.

XXXI. — Bir hükümdarın yahut büyük bir Beyin himayesi bizi huzur içinde ve her türlü tehlikeden uzak yaşatmağa kâfidir. Halbuki karuyucu, vasi ve baba olarak Allahımız var. Ve yahut bu himaye kaygılarımızı, endişelerimizi, korkularımızı atmak için kâfi gelmiyor!

XXXII. — Sizden tavsiye mektubu istemiyorum, Onları alçak ve korkaklar için saklayınız. İşte bu tavsiye mektuplarından birinin örneği: «Size bu cesedi, bu henüz donmamış olan kan tulumunu takdim ediyorum.» İşte kendisini bedbaht etmek başkasının elinde olmadığını idrak etmek inceliğini gösteremiyen bir adamı böyle takdim etmelidir.

XXXIII. — Çocuğun son derece hasta olduğu vakit onu bırakıp gider ve çok sevdiğin için onu bu halde görecek cesaretin olmadığını söylersin. Dostluk eğer bu ise, onu bütün sevenlerin, anasının, sütninesinin, kardeşlerinin, kızkardeşlerinin, mürşidinin de terk etmesi ve zavallının kendisini sevmiyenlerin elleri arasında kalması icabeder. Ne gaflet, ne haksızlık, ne vahşet.! Doğrusu, hasta iken, seni bu kadar şefkatle seven dostlara sahibolmak ister misin?

XXXIV. — Çok büyük mevki sahibi bir adam, (buğün iaşe vekili) sürgünden gelip Romaya giderken bana uğradı Bana saray hayatınının korkunç bir tasvirini yaptı. Bundan iğrendiğine beni kandırmağa çalıştı, ve her ne pahasına olursa olsun bu muhite artık girmiyeceğini, seneleri sayılı olan ömrünün son günlerini huzur içinde, işlerin telâşından ve gürültüsünden uzakta geçirmek istediğini söyledi. Ben ona bunların hiçbirini yapmıyacağını, Romaya ayağını basar basmaz bütün bu güzel kararları unutacağını ve hükümdara yakınlaşmanın kolayını bulur bulmaz derhal bundan istifade edeceğini anlattım. O, bana veda ederken «Epiktetos ayağını saraya attığımı duyarsan dünyanın en büyük bir alçağı olduğumu söyle!» dedi. Netice: Romaya varmadan Caesar'ın mektubunu aldı ve anında saraya her zamankinden daha yakın oldu ve tahminim böylece doğruçıktı. Biri bana «Ne yapmasını düşünüyordunuz? Hayatının gerisini avarelik ve tembellikle mi geçirmesini istiyordunuz? — Hey dostum, bir filozofun kendi ruhuna

itina etmek istiyen bir adamın bir saray mensubundan daha tembel olacağını zannediyor musun? Onun daha mühim ve daha ciddî işleri vardır.

XXXV. - Bir deli; mademki hür adam, başına gelen her şey istediği şekilde olandır, diyordu, ben de başıma gelen her şeyin istediğim gibi olmasını istiyorum. — Dostum hürriyetle delilik asla birlikte bulunmazlar. Hürriyet sadece güzel değil aynı zamanda mâkul bir şeydir. Başımıza gelenlerin tasavvur ettiğimiz şekilde olması hususunda arzulara sahibolmak kadar akılsızça ve budalaca bir şey yoktur. Dion kelimesini yazmağa niyet edersen istediğim gibi değil bir harfini bile değiştirmeden olduğu gibi yazmak mecburiyetindeyim. Bütün sanatlarda ve bütün fenlerde de bu böyledir. Sen ise her şeyin en büyüğü ve mühimi olan bir hususta yani hürriyette hevesle fantezinin hüküm sürmesini istiyorsun Hayır, dostum: Hürriyet hâdiselerin senin hoşuna gittiği şeklde gelmesinde değil, fakat olduğu şekilde gelmesindedir.

XXXVI. — Yalnızken çölde olduğunu söylersin. Büyük kibar muhitlerde de haydutların, hırsızların, hilekârların arasında olduğunu söylersin. Akrabandan, karından, çocuklarından, dostarından ve komşularından şikâyet edersin. Eğer akıllı bir adam olsaydın yalnız kaldığın zaman dinlenmekte olduğunu, serbest bulunduğunu, kendi kendinden zevk aldığını ve Allahlara benzediğini söylerdin. Kalabalık içinde bulunduğun vakıt de sıkılacağına ve buna bir

boş gürültü diyeceğine bir bayram, bir şenlik, umumî eğelence derdin ve böylece her zaman mesudolurdun.

XXXVII. — Ben topalım. Nıye topal olmalı idim? — Alçak sefil! alelâde bir ayak için Rabbani hikmeti itham etmek mi lâzım? Allahın senin ayağına mı yoksa ayağının mı Allaha uyması daha doğrudur.

XXXVIII. — Ruhun büyüklüğü enginliğiyle değil kanaatlerdeki katiyet ve hakikatla ölçülür.

XXXIX. — Ben niye böyle bir ana ile böyle bir babadan doğdum? Ey benim zavallı dostum, doğmadan evvel «Ben filâncanın filânca il evlenmesini ve benim onlardan doğmamı istiyorum» demek elinde mi idi. Eğer doğuşun uğursuz oldu ise bunu fazilet ile düzeltmek senin elinde değil midir?

XL. — Yüksek bir makamı işgal ediyorsun. İşte derhal hemcinsinin müstebidi ve zalimi oluverdin. Artık kim olduğunu ve kimlere hükmettiğini hatırlamıyacak mısın? Akrabana ve kardeşlerine hükmediyorsun. -İyi ama ben mevkiimi satın aldım. Benim imtiyazlarım ve haklarım vardır. -Bedbaht senin bütün endişelerin balçık ve çamurdur; yalnız ölülerin kanunu olan beşerî kanunları gözönüne getiriyorsun ve gözlerini ilâhî kanunlara açmıyorsun.

XLI. — Bir kimse Epiktetos'a bir gün dedi ki: Hiçbir istisnası olmadan Allahın bütün hareketlerimi görmüş olduğuna beni nasıl ikna edebilirler. Epiktetos ona şu cevabı verdi: Bütün dünyadaki eşya ve

hâdislerin aralarında bağları olduğuna kani değil misin? Evet. Dünyevi şeylerin semavi kuvvetler tarafından idare edildiğine kani değilmisin? -Evet. -Filhakika her şeyin zamanında vukua geldiğini ve her mevsimin zamanında başladığını görüyorsun. Güneşin yakınlaşması veya uzaklaşması ile ayın dolgunlaşması veya hilâle dönmesiyle bütün tabiatın çehresi değişiyor. Bundan sonra bu yeryüzündeki her şeyin, vücutlarımızın kül ile o kadarbağlı ve o kadar birleşik olduğunu gördükten sonra, bütün bu kâinattan daha ilâhi olan ruhumuzun ondan ayrı olduğunu ve onu yaratan ülûhiyetten ayrı ve müstakil olabileceğini nasıl kabul edebilirsin? - Fakat o, birbirinden o kadar farklı ve uzak olan şeyleri nasıl görebilir? — Zavallı kör! Senin o kadar mahdut olan ferasetin, ne kadar çok birbirinden başka ameliyeler yapıyor; İlâhi ve insanı şeyleri kavrıyor, muhakeme ediyor, taksim ediyor, hükmediyor, razı oluyor ve inkâr ediyor. Onda ne kadar çok birbirine benzemiyen hayaller ve hattâ birbirine zıt fikirler vardır? Güneş aynı zamanda dünyanın en büyük kısmını aydınlatıyor. Yalnız arzın gölgesinin düştüğü yerler onun ışıklarından mahrum kalıyor. Güneşi yaratan ne kadar muazzam olursa olsun - ki bu geniş kâinatın bir noktasıdır. - bu dünyayı baştan başa aydınlatamaz mı? Lâkin benim zekâm muhakemelerini yalnız birbirini mütaakıp olarak yapar ve eşyayı teker teker göz önüne getirebilir. - Hey dostum senin anlayışının üslûhiyet kadar engin olduğunu sana kim söyledi? Fakat ey cılız solucan! Bu kadar küçük olan gözün ile birçok

şeyi birden nasıl kavradığını düşün. Ufukta görünen her şey senin gözünün önündedir. Gözü yaratanın gözünden bazı şeylerin kaçıp kaçamıyacağını sen düşün.

XLII. — Geceleyin kapılar kapanıp da lâmbalar söndüğü vakit odanda yalnız kaldığını söylememeğe dikkat et zira yalnız değilsin.

XLIII. — Caesar'ın ordusuna yazılan askerler mûtat yemini ederler. Bu yemin nedir? İmparatorun selâmetini her şeyin üstünde tutacaklarını, ona her hususta itaat edeceklerini ve onun için ölümü göze alacakarını söylemekten ibarettir. Sen ki doğuşunla, Allahtan aldığın bir çok armağanlarla ülûhiyete bağlısın ve onun safları arasında doğdun, bu yemini yapmıyacak mısın? Bu yemini yaptıktan sonra ona sadık kalmıyacak mısın? Bu iki yemin arasında ne büyük fark var! Asker imparatorun selâmetini her şeyin üstünde tutacağına yemin ediyor, sen ise her şeye kendi selâmetini üstün tuttuğuna yemin ediyorsun.

XLIV. — Büyük hiçbir şey hattâ bir üzüm tanesi, bir incir bile bir hamlede olmaz. Eğer bana: «Hemen şimdi bir incir istiyorum.» dersen sana «Dostum, bunun için zaman lâzımdır. Bekle de erişsin, sonra büyüsün ve nihayet olgunlaşsın!» diye cevap veririm. Halbuki sen ruhların bir hamlede meyvalarını tam olgunlaştırmalarını istiyorsun. Bu doğru mudur?

XLV. — Biz o kadar nankörüz ki, Allahın bize bahşettiği harikalar bile bahse mevzu olsa, bunun için ona şükretmek şöyle dursun, onu itham eder ve ondan şikâyet ederiz. Bununla beraber bir parçacık olsun duyguluve minnet nedir bilen bir kalbimiz olsa, tabiatın her hangi bir şeyi, hattâ en basiti bile, ilâhî kudreti ve hakkımızdaki lûtuflarını duymamıza yetecektir.

XLVI. — Eğer biraz duygumuz olsaydı yalnızken veya kalabalık içinde iken, bütün hayatımızda, Allaha bize bahşettiği ve hayatımızın her anında istifade ettiğimiz nimetler için şükretmekten başka bir şey yapmazdık. Evet, çapa çapalarken, tarla sürerken, yerken, gezerken kalkar ve yatarken hulâsa her harektimizde haykıracaktır: «Allah ne büyüktür!» Her şey bu ilâhî haykırışla titriyecekti: «Allah ne büyüktür!» Fakat siz kör ve nankörsünüz. Binaenaleyh ihtiyar, topal, fakir vealil olmakla beraber bunun biteviye sizin için ben söylemeliyim: «Allah ne büyüktür!»

XLVII. — Bülbül veyahut kuğu kuşu olsaydım, onların yaptıklarını yapacaktım. Halbuki ben bir insanım ve akla sahibim. O halde ne yapmalıyım? Allahı öğmeliyim. işte bütün hayatımda yapacağım şey! Bu hususta bütün insanları da bana katılmağa davet ediyorum.

XLVIII. — Her şeyi yoluna koyacak olan akıl sapıtırsa onuyoluna kim koyacak?

XLIX. — Belli bir hakikata inanmaktan seni kim alıkoyabilir ve yanlışı tasdik etmeğe seni kim zorlıyabilir? Anlıyorsunki senin kimsenin elinden alamıyacağı cüzi iraden vardır. Eğer senin hürriyetin elinden alınabilseydi, Allah iyi bir babanın sana göstereceği ihtimamı göstermezdi.

L. — Hiçbir kuvvetin hakkından gelemiyeceği adam kimdir? O; tasavvurlarında sebath ve elimizde olmıyan her hangi bir şeyin kendisini sarsmasına müsaade etmiyen adamdır. O bana göre bir atlettir. Birinci mücadeleye dayandı. Bir ikincisine dayanabilecek midir? Paraya karşı mukavemet etti. Güzel bir kadına karşı koyabilecek midir? Güpegündüz halk arasında arzularına mukavemet etti, acaba geceleyin ve yalnızken dayanabilecek mi? Şan ve şerefe, zemme, medihlere, ölüme mukavemet edebilecek mi? Bütün rahatsızlıkiara, her türlü kedere katlanabilecek mi? Bir kelime ile rüyasında bile muzaffer olabilecek mi? İşte benim aradığım atlet!

LI. — Her hangi bir adam başkalarından fazla bir şey olursa veya olduğunu zannederse ve eğer ârif değilse tabiatiyle gurur ile göğsü kabaracak ve böylelikle kötü yola sapmaktan kurtulamıyacaktır.

LII. — Bir müstebit bana dedi ki: «Ben mutlak hâkimim ve her şeyi yapabilirim. — Peki elinden ne gelir? Kendi kendine iyi bir ruh verebilirmisin? Benim hürriyetimi elinden alabilir misin? O halde niye muktedirsin? Arabanın içinde iken arabacıya tabi değil misin? — Herkes bana dalkavukluk ediyor.

— Fakat bunu sana bir insana yaptıkarı gibi mi yapıyorlar? Bana; sana benzemek istiyen, Sokrates'-in izlerinde yürümek istidikleri gibi yürümek dileyen ve sen böyle kabul eden bir kimseyi göster! — Ben senin kafanı kesebilirim. — Hakkın var. Muzir ilâhlara yaptıkları gibi sana da meddahlık etmek ve cin çarpmasına karşı yaptıkları gibi sana da kurbanlar adamak lâzım geldiğini unutmuştum. Onun Roma'da bir mezbahı yok mudur? Sen ondan ziyade bu hürmete lâyıksın, zira sen daha muzırsın. Fakat senin emrindekiler ve senin bütün şevketin ayaktakımını şaşırtıp korkutabilir. Beni asla şaşırtamazsın. Beni ancak kendim sebebolursam meyus olabilirim. Beni beyhude yere tehdidediyorsun, sana hür olduğumu söylüyorum. — Sen mi hürsün? Nasıl? - Beni hür yaratan, kurtaran Allahtır Allahın kulunu senin iktidarına terkedeceğini zannediyor musun? Sen benim gövdemin hâkimisin, istersen onu al. Fakat benim üzerimde hiçbir hüküm yoktur.»

LIII. — Felicio hiç kimsenin konuşmağa tenezzül etmediği bir budala idi. Hükümdar ona vekilharçlığını verdi. Felicio birdenbire mühim ve münevver bir adam oldu. Birçokları şöyle diyorlardı: Felicio bugün bir melek gibi konuştu. «Ey benim dostum biraz bekliyelim, Prens onu sadece vekilharçlıktan çıkarsın, o tekrar birdenbire budala olacaktır.

LIV. — İşte sana dalkavuklar hakkında doğru fikir verecek buna benzer başka bir misal. Nero'nun muhafız alayındaki subaylardan olan Epaphroditos'-

un zanaatı kunduracılık olan bir esiri vardı. Fakat bu esir o kadar aptal ve beceriksiz idi ki hiçbir işte kullanmadağı için onu sattı. Nero'nun uşakiarından bir onu satın aldı ve tesadüfle bu esir sultanın ayakkabıcısı ve nihayet gözdesi oldu. Epaphroditos hemen ertesi günden itibaren ona dalkavukluğa başladı. Artık Epaphroditos hiçbir yerde görünmüyordu. İşe yaramadığı için satmış olduğu bu adamla en mühim meseleri konuşmak için günlerce kapanıyor, hiçbir yere çıkmıyordu.»

LV. — Bir adam hâkim olur. Evine döner, şenlik içinde bulur. Herkes onu tebrike gider. Derhal Capitolium'a çıkar, adaklar adar ve ilâhlara şükreder. İçimizden hangimiz doğru kanaatlere, meşru ve tabiata uygun arzulara sahibolduğumuz için ilâhlara şükrederiz?

LVI. — Bir adam Nicopolis'de Augustus rahiplerinin tarikatına girmek için reyini almağa geldi. Ona «Peki dostum maksadın ne? Bu beyhude bir masraftır.» dedim. — Fakat namım ebediyen baki kalacak zira kayıtlara geçecek. — Adını bir taşa kazdır daha uzun zaman baki kalır. Zaten seni Nicopolis surlarının ötesinde kim bilecek? — Fakat altın yaldızlı bir taç taşıyacağım. — Eğer ihtirasın bundan ibaret ise taç taca müsavidir, gülden bir taç takın, sana daha az ağır gelecek ve daha çok yakışacak.»

LVII. — Zarar verebilecek olanlara karşı gösterilen hürmet Romanın ortasında sıtmaya dikilen

mezbah veya mihrap gibidir. Bu kuvvete, ondan korkulduğu için kulluk edilir.

LVIII. — Kendisine verilen bir parayı muayene için sarraf neler yapmaz? Bütün hâsselerini kullanır: göz, el, burun ve kulak. Bir altını bir iki defa tıngırdatmakla kalmaz. Sesleri dinliye dinliye âdeta bir musikisinas olur. Bize ait olduğunu zannettiğimiz şeylerde hepimiz sarrafız. Aldanmamak için sarf etitğimiz dikkat ve ihtimam sonsuzdur. Aldatılmak korkusiyle aklımızı, fikrimizi yoklamak lâzım geldiği vakit ise sanki bunlar bize ait değilmişler gibi, ihmalci ve tembeliz. Zira bunların bize verdikleri zararları bilmiyoruz.

LIX. — Felsefe uzun ve zahmetli bir yoldur, deniliyor. Aldanıyorsun dostum. Bu o kadar uzun değildir. Zira felsefe sana ne öğretmek istiyor? Allahın yolunda gitmek, arzularını muvazeneye koymak, düşüncelerini iyi bir tarzda kullanmak? — Bana Allahın, arzuların, kanaatlerin ne olduğunu söyle, işte uzun olan bunlardır. — Fakat sana şehveti öğreten filozofların yolu daha mı kısadır. Epikuros sana ne diyor? İnsanın hayrı vücudundadır. Bana ruhum, vücudun ve asli unsurumuzun ne olduğunu söyle, o zaman göreceksin ki bu, ondan daha az uzun değildir.

LX. — Dostum niye bir baston yutmuş gibi yürüyorsun? — Sokakta rasgeldiklerimin hepsi tarafından imrenilmek için ve sağdan soldan: «*İşte büyük bir filozof!*» sözünün sarf edilmesini duymak için

böyle hareket ediyorum. — Hayranlığını istediğin bu kimseler kimlerdir? Onlar senin deli dediğin kimseler değiller mi? Delilerin sana hayran mı olmasını istiyorsun? Ah! Ey koca deli!

LXI. — Epikuros çocuk beslememek ve yetiştirmemek fikrini müdafaa eder. Çünkü şehvete bağladığı en büyük hayra bundan daha muzır bir şey yoktur. Zavallı Epikuros'um; yavrularını asla terk etmiyen en vahşi hayvanlardan daha aşağı mı düşmemizi istiyorsun? Babaların çocuklarına olan şefkati o kadar tabiidir ki anne ile baban birkâhin tarafından bu kadar münasebetsiz bir fikri ileri süreceğinden haberdar edilselerdi, senin yaşamana meydan vermezlerdi.

LXII. — Bütün insanların kabul ve tasdik ettikleri müşterek mefhumlar vardır. Kavgalar, fitneler, muharebeler nereden çıkıyor? Bu müşterek mefhumların hususi vakıalara tatbikindan. Adalet ve saffet şüphesiz her şeyden üstündür. Fakat falan şey doğru ve sâf mıdır? İşte üzerindekl mücadelelerde insanların birbirini boğazladıkları şey. Bu cahaleti atalım ve bu mefhumları her hususi hale tatbik etmesini öğrenelım. Artık mücadele, muharebe kalmaz ve Akhilleus ile Agamennon anlaşırlar.

LXIII. — Hayatta çabuk telâşa düşmemeli. Olup biteni öğrenmek için bir adam yollarız. Fakat casusumuzu iyi seçmemişizdir. Zira duyduğu en ufak bir gürültü ile gölgesinden korkarak dehşet içinde yanımıza gelir: «İşte ölüm, sürgün, iftira, fakirlik

geliyor!» der. — Dostum vaziyeti iyice öğrenebilmek kaygısiyle tâyin ettiğimiz adamı bu kadar fena seçtiğimiz için aptalız. Bu işleri senden çok evel tahkik etmiş olan Diogenes bize büsbütün başka türlü yol gösterir. O bize der ki: utandırıcı olmayınca ölüm korkunç, fena bir şey değildir. İftira ise bazı sersemlerin gürültüsünden ibarettir. — Fakat Diogenes çalışma, ıstırap ve fakirlik hakkında ne söylemiştir? — O, çıplaklığın bütün atlas esvaplardan daha iyi olduğunu söyledi. Bir kelime ile «Hiçbir düşmanın yoktur, her şey yolunda. İşte bana bakın. Beni döğdüler mi? Yaralandım mı? Korkudan kaçtım mı» İşte bu işleri tahkika gönderilecek olan casus. Bu cinsten insanlar hep bize kendimizden başka korkulacak bir şey olmadığını söyliyeceklerdir

LXIV. — Hatırla ki bütün facialara mevzu hazırlıyan zenginler, müstebitler ve kırallardır. Tiyatro sahnelerinde fakirler görünmez yahut görünürlerse şarkı söyliyenlerle dans edenlerin arasında bulunurlar. Piyesin başlangıcında bahtiyar olan kırallardır: Her şey onlara gülümser, onlara tâzim edilir, hürmet ve itibar gösterilir, âbideler yapılır, sarayları çelenklerle süslenir ve üçüncü yahut dördüncü perdenin sonunda kırallar Oidipus ile birlikte feryadederler: *Ey Kytheron beni niye bu hale getirdin?*

LXV. — Sana ait olanı iyici muhafaza et ve başkasına ait olana tamah etme, böylece hareket edersen hiçbir şey senin saadetine engel olamaz.

LXVI. — Eğer vücudumu seversem, servete bağlı isem, ben mahvolmuşsundur, artık esirim demektir. Böylelikle nereden elde edilebileceğimi, vurulacağımı beili etmişimdir.

LXVII. — Amfiteatr'da senatörlerin yerlerine oturmak istiyorum. — Kendini bir hayli zahmete sokacaksın, çok da acele etmen lâzım gelecek. — Fakat böyle olmayınca oyunları rahatça seyredemem. — Seyretmeyiver. Oyunları seyretmeğe ne mecburiyetin var? Eğer seni oralarda oturmak hırsı kışkırtıyorsa, halkın çıkmasını bekle. Oyun bittiği vakit o kadar arzu ettiğin yere oturacak ve keyfinde, rahatında olacaksın!.

LXVIII. — Bir taşa küfret neye yarar? O seni duyamaz, onun için taşı taklidet ve sana söylenen küfürleri duyma.

LXIX. — Körlere, topallara acıyorsun. Niçin fena insanlara acımıyorsun? Onlar da başkalarının topal ve kör olmaları gibi kötüdürler.

LXX. — Kanaatlerimizin ölçü ve kaidesi hareketlerimizdir. Euripides'in Atreus'u nereden geliyor? Kanaatten. Onun Medeia'sı, Hippolitos'u. Kanaaten. Sophokies'in Oidpus'u. Kanaatten.

LXXI. — Paris'in Helene'yi kaçırması ve Helene'nin Parisi'in arkasından gitmesi kendilerine güzel görünüyor. Menelaos'a da aldatan bir kadından vazgeçmek güzel ve kolay gelseydi ne olacaktı? İlias'ı ve Odysseia'yı kaybetmiş olacaktık. Bunun ötesinin hiç kıymeti yoktur.

LXXII. — Yunanlıların Troia'ya girdikeri vakit her şeyi kana ve ateşe boğmaları, bütün Priamos ailesini öldürmeleri ve kadınlarını esir olarak alıp götürmeleri Paris için çok büyük bir felâket olduğu söyleniyor. — Aldanıyorsun dostum! Paris'in büyük felâketi saffeti. sadakati, tevazuu kaybettiği ve misafirseverliği çiğnediği vakit olmuştur. Aynı ile Akhilleus'un felâketi de Patroklos öldüğü vakit olmuş değil; fakat öfkeye tutulduğu, Briseis'e ağlamağa başladığı, bu muharebeye metreslere sahibolmak için değil, bir kadını kocasına geri vermek için katıldığını unuttuğu vakit başlamıştır.

LXXIII. — Bir insanın en hakiki nimeti daima, hayvanlardan kendisini ayıran tarafındadır. Bu kısmın çok pek çok kuvvetlendirilmiş olması ve faziletlerin düşmanı kovmak için iyice uyanık bulunmaları onun selâmette olması ve hiçbir şeyden korkmaması için kâfidir.

LXXIV. — Filozoflar insanın hür olduğunu söylerler. Demek ki imparatorun otoritesini küçük görmeyi öğretiyorlar. — Hayır. Hiçbir filozof tebaayı devlet reisine karşı isyan ettirmeği veyahut iktidarı altında bulunan her hangi bir şeyin onun elinden alınmasını istemez. Buyurun işte vücudum, işte servetim, işte şöhretim, işte ailem hepsini size veriyorum, alınız ve eğer size rağmen her hangi bir kimseye bunları ellerinden bırakmamasını talim ediyorsam beni öldürünüz, ben bir âsiyim. Benim insanlara öğrettiğim bunlar değildir. Ben onları yalnız kanaat-

lerinde hürriyeti muhafaza etmelerini öğretiyorum ve Allah da yalnız bunlara hâkim olmaları için onları yaratmıştır.

LXXV. — Ulûhiyetin en doğru, en kuvvetli, en çok ayaklar altına alınamıyacak kanunu daima en zayıfın kuvvetliye boyun eğmesidir.

LXXVI. — Caesar'ın gladiatorları arasında döğüşmediği için ümitsizliğe düşen, bu ayaklıktan kurtulmak için ilâhlara adak adıyan ve halkın huzuruna çıkmayı en büyük şeref sayan kimselere her gün raslanır. Halbuki aramızda Allaha olan sevgisini göstermek için fırsat arıyan kimse bulunmaz.

LXXVII. — Allah seni şahit olarak çağırır ve sana sorar: «İradeden başka bir yerde hayır ve şer olmadığı doğru mudur? Bir kimseye zararım oldu mu? Herkese faydalı olacak şeyleri herkesin iktidarına vermedim mi?» Buna sen ne cevap verirsin? «Rabbim, şüpheli bir vaziyetim. Istırap ve felâket içindeydim. Kimse bana bakmıyor. Kimse bana yardım etmiyor. Herkes beni zemmediyor, herkes bana küfrediyor ve ben insanların kustuğu bir varlığım.» Kendisinin büyükiüğünü tasdik etmek üzere seni şahadete çağırmak şerefine böyle mi mukabele ediyorsun. O kendi iyiliğinin, hakikatının, adaletinin bir şahidini arıyordu. Halbuki sen onu itham eden adam oldun.

LXXVIII. — Hayatta hemen hemen hepimiz evden kaçmış esirlerin tiyatrodaki vaziyetindeyiz. Bu esirler oynanan oyunların zenginliğini görmekie bü-

yük zevk duyarlar. Seyrettikleri trajedinin aktörlerine hayrandırlar. Fakat daima telâş içindedirler. Sağa sola bakarlar ve efendilerinin adı söylendiğini duyar duymaz dehşet içinde kalırlar ve derhal kaçıp giderler. Biz de böyleyiz. Tabiatın hakikalarına hayran oluruz, bu manzara bizi büyüler. Fakat her an endişe içinde yaşarız. Ve eğer efendimizin adını söylerlerse mahvolmuş bir insan vaziyetine düşeriz. O halde efendi nedir? Bu bir adam değildir. Zira insan insanın efendisi olamaz. Bu ölüm, hayat, şehvet, ıstırap, fakirlik yahut servettir. Caesar bile üzerime bunlarla yürümesin, o zaman metanetimi görürsün! Fakat gürliyerek, aydınlatarak, tehditederek bu peykierle gelirse ve ben korkarsam efendisini tanıyıp kaçan esir değil miyim? Fakat eğer korkmazsam tam hürüm ve kendimden başka efendim yoktur.

LXXIX. — Sultanların ve büyüklerin huzuruna girdiğin vakit daha yükseklerde seni gören, seni duyan ve senin daha çok borçlu olduğun daha büyük bir sultanın var olduğunu hatırla.

İKİNCİ KİTAP

1. — Esirini serbest bıraktım. Fakat seni hür yapan kimdir, sen hür müsün? Paranın, birkadının, bir kızın, bir müstebidin yahut müstebidin en àdi uşağının esiri değilmisin?

II. — Emniyet ile ihtiyat birbirleriyle telif edilemez diyorsun. Bu bir yanlıştır ve sen onları birleştirebilirsin. İhtiyatı yalnız senin elinde olan şeylere ve emniyeti de elinde olmıyan şeylere tatbik et. Böylece hem ihtiyath hem de emin olursun. Zira hakikî fenalıkiarı (felâketleri) ihtiyatınla uzaklaştırarak, tehdidi altında bulunduğun sahte felâketlere cesaretle karşı koyacaksın.

III. — İnsanların felâketi daima ihtiyatlarını ve emniyetlerini fena ve yanlış kullanmaktan gelir. Hepsi, üzerlerine hücum eden kuştan kurtulmak ve gizlenmenin çaresini bulmak için kendilerinin mahvolmalarına sebebolan ağın içine düşen geyikler gibidirler

IV. — Güzel muhavereler yazıyorum ve mükemmel kitaplar telif ediyorum. —Dostum daha iyisini istersen bana ihtiraslarına hàkim olduğunu, arzularını nizama soktuğunu ve kanaatlerinde hakikatın yolunda gittiğini göster. Ne zindandan, ne sürgünden, ne ıstıraptan, ne fakirlikten, ne de ölümden kormadığına beni inandır. Bunlar olmayınca ne kadar güzel kitaplar meydana getirirsen getir, Şuna inan ki sen henüz bir toysun!

V. — Diogenes bir gün kendisinden tavsiye mektubu istiyen bir adama şu cevabıverdi: «Dostum, lehinde kendisine mektup yazmamı istediğin adam, ben söylemeden evvel senin bir adam olduğunu görecektir. Eğer temyiz sahibi ise senin iyi veya fena olduğunu da görecektir. Eğer fark ve temyiz sahibi değilse yüz mektup da yazsam seni daha iyi tanıyıp bilemiyecektir. Senin için yapılacak şey halis altın ile mahlût altını farkedebilecek bir adama kendi kendini bildiren bir altın gibi olmaktır.»

VI. — Komşusunun karısı arkasından koşan bir insan hali nedir? Saffeti, sadakati ayaklar altına almıştır. Komşuluğu, dostluğu, cemiyeti, en mukaddes kanunları kirletir. Artık ona ne dost, ne komşu, ne de vatandaş gözüyle bakılamaz. Hattâ esir sayılmağa bile lâyık değildir. Hiçbir işe yaramıyan, atılacak bir kab gibidir.

VII. — Fuhuş içinde yakalanmış olan bir sefih, Diogenes'e «Kadınlar orta malıdır. Bu tabiatın kanunudur.» diyordu. «Sofraya konan etler de evvelâ müşterekti. Fakat tabakiara dağıtıldıktan sonra komşunun hissesine düşeni tabağından almağa kalkarsan bütün saffetini, ar ve hayânı kaybetmiş olursun. Tiyatro keza bütün vatandaşlar için müşterekti. Fakat yerler tutulduktan sonra oturmak için komşunu ne yerinen kaldırmağa teşebbüs eder, ne de kaldırabilirsin. Kadınlar da böylece müşterektir. Fakat kanunu yapan onları dağıttıktan ve her biri bir kocaya sahib olduktan sonra, kendi karını bırakıp

komşunun karısını almağa kalkman meşru mudur? Eğer bunu yaparsan sen bir adam değil bir maymunsun yahut bir canavarsın!

VIII. — Her hâdisede elimizde olanı yapmalı ve gerisi için metin ve sakin olmalıdır. Deniz yolculuğuna çıkmağa mecburum. O halde ne yapmalıyım? Gemiyi, kaptanı, tayfaları, mevsimi, günü, rüzgârı iyi seçmek, işte elimde olan şeyler. Denize açılır açılmaz müthiş bir fırtına kopar, bu benim düşüneceğim bir iş değildir, kaptanın vazifesidir. Gemi batıyor, ne yapmalıyım? Elimde olanı yaparım, bağırıp çağırmam, kendi kendimi yemem, Biliyorum ki her doğan ölür, bu umumî kanundur. O halde ölmem lâzımdır. Ben ebediyet değilim. Ben bir insanım; saat günün bir parçası olduğu gibi ben de bütünün bir parçasıyım. Saat gelir ve geçer. Ben gelir ve geçerim. Geçip gitme tarzı mühim değildir. İster sıtma ile, ister su ile olsun hepsi müsavidir.

IX. — Hakikaten sevinmeğe değer, kendilerine şeref veren ve faideli olan bir mevzu mevcut olduğu vakit, insanlar arasında sevinmeli ve yalnız o zaman kendilerini kutlamalıdırlar.

X. — Zindanda olsaydık, ölüm cezasını mucip bir itham ile muhakeme edileceğimiz günden bir gün önce, bize gelip de «Yazdığım şiirleri okumamı ister misiniz?» diyen bir adama tahammül edebilirmiydik?» — Dostum beni niye bu kadar yersiz olarak rahatsız ediyorsun? Buna gelinciye kadar bir sürü

işim var. Biliyormusun ki yarın öldürüleceğim? — Sokrates zindanda idi ve öldürüleceği günün arifesinde ilâhiler yazıyordu.

XI. — Başaklar niye sürer? Yetişmek ve sonra yetişince biçilmek için değil mi? Zira onları mukaddes şeylermiş gibi sapları üzerinde bırakmazlar. Eğer başakların duyguları olsaydı biçilmemek temennisinde bulunacaklarını sanıyor musun. Şüphesiz hayır! Bilâkis biçilmemeği bir felâket sayacaklardı. İnsanlar için de bu böyledir. Ölmemek insanlar için bir felâkettir. Başak için sararıp olgunlaşmamak ve biçilmemek ne ise Adem oğlu için de ölmemek odur.

XII. — Bizi mahveden şey, bir kılıç, bir tekerlek, bir deniz, bir kiremit veyahut bir müstebittir. Seni ahrete götürecek yolun ne ehemmiyeti var. Hepsi birbirine müsavidir. Bu yolların en kısalarından biri seni bir müstebidin ahrete gönderdiği yoldur. Asla bir müstebit bir insanı altı ayda öldüremez. Halbuki bir hastalık bazan yıllarca sürer.

XIII. — Vazifemizin besbelli olduğu meselelerde kâhinin fikrini almağa ne lüzum var? Dostum için her hangi bir tehlikeye göğüs germek veya onun için ölmek bahis mevzu ise kâhine ne ihtiyacım var? Bana iyiliğin ve kötülüğün mahiyetini ve bunları tanıyabileceğim bütün alâmetleri öğretmiş olan, içimde emin ve asla yanılmaz bir kâhinim yok mu?

XIV. — İnsanın kâhinlere karşı zaafı korkusundan gelir. Hadislerden korkar. İşte bunun için

kâhinlere son derece düşkündür. Onları bütün işlerinin hâkimi yapar. Varını yoğunu onlara emanet eder. Eğer hayrını söylerlerse sanki ona bunu hediye ediyorlarmış gibi teşekkür eder. Ne körlük! Eğer hikmet nedir bilseydik yolculukta yolumuzu sorduğumuz gibi, sağa mı sola mı sapmak lâzım geldiğine hiç ehemmiyet vermeden kâhinlerin fikrini alırdık. Zira kâhinlere danışmak ne demektir? Bu ilâhların iradesini öğrenmek ve yapmaktan başka bir şey değildir. Şu halde gözlerimizi nasıl ve niçin kullanıyorsak kâhinlerden de bu maksatlarla istifade etmeliyiz. Gözlerimize filân veyahut falan şeyi bize göstermeleri için rica etmiyoruz, fakat bize ne gösterirlerse onu görüyoruz. Kâhinlere karşı da böylece hareket etmeliyiz. Onlara dalkavukluk yapmamalıyız ve yalvarmamalıyız. Yalnız bize emrettiklerini yapmalıyız.

XV. — Romalı bir hanımefendi Domitianus'un sürgüne gönderdiği dostlarından bir hanımefendiye büyük bir para yollamak istiyordu. Biri ona Dromitianus'un bu parayı haczedeceğini söyledi. «Ne ehemmiyeti var, diye cevap verdi. Ona bu parayı göndermemektense Domitianus'un haczetmesini tercih ederim.»

XVI. — Kahinlerden falımızı sorarken titrer ve ateşli dualar ederiz: «Allahım bana acı, filân veya falan işten kolayca sıyrılmama müsaade et!» Hey alçak esir! Senin için en doğru olandan başka bir şey mi itiyorsun? Senin için en doğru olan şey, Allahın senin hakkında münasip gördüğünü yapmaktan iba-

ret değil midir? Senin hâkimin ve hakemin olanı niçin elinden geldiği kadar kirletmek ve lekelemek istiyorsun?

XVII. — Allahın mahiyeti nedir? Zekâ, ilım, nizam ve akıldır. Ancak onda hakiki hayrının ne olduğunu böylelikle öğrenebileceksin!.

XVIII. — Asîl bir aileden doğmuş isen, o kadar asaletin ile dolusundur ki bundan bahsetmekten bıkmazsın, herkesi serseme döndürürsün. Fakat Allah babandır ve o senin içindedir. Bu asaleti unutursun, nereden geldiğini ve içinde ne taşıdığını bilmezsin. Halbuki hayatının bütün hareketlerinde hatırlaman lâzım gelen budur. Her an kendine de ki: «Beni yaratan Allahtır ve Allah benim içimdedir, onu her gittiğim yere götürüyorum. Onu niçin hayâsız düşüncelerle âdi ve kirli hareketlerle ve sefil arzularla kirleteyim?»

XIX. — Allahın heykeli veya resmı önünde ahlâksızca bir hareket yapmamağa dikkat ve itina edersin; o seni görür ve duyar. Öyle ise huzurunda onu müteessir edecek ve hürmetsizlik sayılacak hayâsızca şeyleri düşünmekten utanmıyor musun? Ey Allahın düşmanı! Ey kendi mahiyetini unutmuş olan alçak!

XX. — Pheidias'ın bir heykeli meselâ Minerva'yı yahut Jupiter'i olsaydın ve biraz da duygun olsaydı seni yaratan ustayı hatırlayarak ona ve sana lâyık olmıyan bir şeyi yapmamağa, her ne bahasına olursa

olsun kendi güzelliğini lekeliyecek olan çirkin bir halde görünmemeğe çok dikkat ederdin. Allahın huzuruna ne halde çıktığına ehemmiyet vermemekle seni yaratan ele leke sürüyorsun. Halbuki ustadan ustaya, eserden esere ne büyük fark var!

XXI. — Eğer ilâhlar vasilik etmek üzere sana bir yetim verselerdi, ona itina eder ve bu kadar kıymetli bir emanetin bozulmasına meydan vermezdin. Halbuki vasilik etmek üzere seni sana verdiler. Sana dediler ki: Seni daha sadık, daha şefkatli bir velinin ellerine veremezdik. Bu evlâdı tabiatı icabı nasılsa öylece koru. Onu bütün saffetiyle, sadakatiyle, asaletiyle, cesaretiyle her türlü ihtiras ve bulanıktan uzak bulundurarak koru!» Halbuki sen kendi kendini ihmal ediyorsun! Ne vefasızlık, ne cinayet!

XXII. — Şu küçük filozofa, bu vakur, şu mağrur bakış nereden geliyor? - Biraz bekie dostum, çok geçmeden ben daha vakarlı olacağım. Öğrendiğim ve benimsediğim vezicelerin gösterdikleri yolda henüz pek metin değilim. Hâlâ kuvvetsizliğimden korkuyorum. Biraz kuvvetleneyim, o zaman büsbütün başka bir vakar göreceksin. Heykel henüz bitmedi, Allah son düzeltmelerini yapmadı. Biter bitmez göreceksin. Fakat bunun gururdan gelen bir vakar olacağını zannetme. O hakikata emniyet ve itimattan gelen bir vakardır. Şu Jüpiter başında gördüğün bakış ve vakar zannınca gurur mudur Hayır. O metanettir, muvazenedir ve sebattir. Sana şu tarzda hitabeden Allah böyle olmalıdır: «Kaşlarımın bir işaretiyle tasdik

ettiğim şey yalan olamaz, katîdir ve mutlaka hakikat olur» Bu büyük örneği taklide çalışacağım. Ve sen beni sadık, son derece sâf, son derece cesur ve müthiş diye tavsif edilen kazaların, belâların sebeb olduğu heyecanları ve perişanlıkların uzanamıyacağı bir halde göreceksin. — Fakat seni ölmez, hastalıklardan ve ihtiyarlıktan kurtulmuş görebilecek miyim? — Hayır, fakat ölmesini, ihtiyar ve hasta olmasını bildiğimi göreceksin. Bir filozofun sinirlerini fevkalâde sakin sinirlerini göreceksin. — Hangi sinirleri? — Asla mahrumiyet bilmeyen arzular her türlü fenalığı önliyen yerli yerinde korkular, ölçülü ve münasip hareketler mahsulü tasavvurlar ve asla arkasından pişmanlık gelmiyen katlanmalar.

XXIII. — İnsan sıfatının (haysiyetinin) vadettiğini yapabilmek pek kolay bir iş değildir. İnsan akla sahip fâni bir hayvandır ve ancak akıl ile hayvanlardan ayrılır. O, akıldan uzaklaştığı ve akılsız hareket ettiği zaman insan ortadan kaybolur ve hayvan meydana çıkar.

XXIV. — Pek çok zahiresi olduğu halde yiyemediği için zayıf ve cılız kalan kimselere benzeriz. güzel ahlâk kaidelerimiz, vecizelerimiz vardır. Fakat bunlar lâf etmek içindir, tatbik etmek için değildir. Hareketlerimiz sözlerimizi yalanlar. Henüz adam değildir. Filozof rolü aynamak isteriz. Yük bizim için çok ağırdır. Bu hal tıpkı iki kiloluk bir yükü taşıyacak kuvveti olmıyan bir adamın Aias'ın taşını yüklenmeğe teşebbüs etmesi gibidir.

XXV. — Sende her biri yapılması lâzım gelen vazifeleri icabettiren birtakım meziyetler vardır. Sen bir insansın; bir dünya vatandaşısın, Allahın oğlusun ve bütün insanların kardeşisin. Bunlardan başka bir Senato âzasısın yahut daha başka bir makama sahipsin. Genç yahut ihtiyarsın. Ya oğul yahut babasın, nihayet bir kadının kocasısın. Bütün bu ünvanların seni neler bağladıklarını düşün ve hiçbirini lekelememeğe çalış.

XXVI. — Servetinin bir kısmını kaybettin. Bunu avunamıyacağın bir kayıp sayıyorsun. Fakat sadakati, saffeti, alçak gönüllüğü kaybettiğim vakit bir şey kaybettiğini zannetmiyorsun. Halbuki maddi serveti bize kaybettiren irademizin elinde olmıyan yabancı bir kuvvettir. Onlara sahib olmamamak veya kaybetmek utanılacak bir şey değildir. İç servetimize gelince onu ancak kendi hayatamız yüzünden kaybederiz. Ona sahib olmamak ayıp ve acı bir şey olduğu gibi sahib olduktan sonra kaybetmek de çok ayıp ve çok acı bir şeydir.

XXVII. — Hakikî bir şey kaybetmeden ve mutlak surette zarar görmeden kimse hain veya alçak olamaz.

XXVIII. — Öç almam ve bana yapılan fenalığa karşı koymam icabetmez mi? — Dostum sana fenalık yapılmamıştır. Zira iyi ve kötü senin iradene tabidir. Zaten her hangi bir kimse sana karşı haksızlık yaparak kendini yaralamış ise, bu fenalığı ona iade ederek neden sen de kendi kendini yaralamak istiyorsun?

XXIX. — Felsefe zaruri ve elzem vazifelerde cılızlağımızı ve bilgisizliğimizi anlamak ile başlar.

XXX. — Hayır ve şer hakkında, namuslu veya namussuz, doğru veya yanlış, saadet veya bedbahtlık hakkında yapılmış veyahut ihmal edilmiş vazifeler hususunda tabiii olarak şöyle böyle bir fikre sahibolmıyan insan yoktur. Nasıl oluyor da bu mevzularda hususi vakıaları muhakeme ederken o kadar sık aldanılıyor? Bu, evvelce söylediğim gibi müşterek mefhumlarımızı fena tatbik ettiğimizden ve iyi tahlil edilmemiş peşin fikirlerle muhakeme etmemizden ilerigeliyor. Güzel, iyi, fena, doğru, yanlış mefhumları incelikle ve ölçü ile tatbik etmesini öğrenmeden önce, herkesin rasgele kullandığı tâbirlerdir. Kavgalar, çatışmalar ve muharebeler hep bundan doğar. Ben «Bu doğrudur» derim. Başka biri «Doğru değildir» der. Nasıl anlaşmalı? İyice muhakeme etmek için elimizde hangi kaide var? Acaba kanaatmı? Fakat işte iki kişiyiz ve ikimizin de birbirine zıt iki kanaatimiz var. Zaten kanaat nasıl emin bir hâkim olabilir? Delilerin de kendilerine mahsus kanaatleri yok mu? Bununla beraber hakikatı öğrenebilmek için emin bir kaide olması icabeder. Zira Allahın insanları kendierini idare etmek için bilmeleri lâzım gelen hususlarda mutlak bir cehalet içinde bırakması kabil değildir. O halde yanlışlarımızı önliyecek ve kanaatlerin delice çüretlerinden bizi kurtaracak olan kaideyi arıyalım. Bu kaide cinste görülen hususiyetleri nev'e tatbik etmektir. Böylece herkes tarafından tasdik ve

kabul edilen karakterler her hususi vakıa karşısında bâtıl fikirlerimizi doğru yola getirecektir. Meselâ hayır fikrimiz var. Şehvetin bir hayır olup olmadığını anlamak istersek, şehveti bu fikre göre tahlil edelim ve bu terazide onu tartalım. Şehveti benim tartı aletim olan hayrın bu hususiyetleri iletartarım. Netice onu hafif bulur ve iterim. Zira hayır sağlam bir şeydir ve terazide çok ağır basar.

XXXI. — Bir hükümdarı veyahut büyük bir zatı görmeğe gittiğin vakit sararır, titrer ve şaşırırsın. — Acaba beni nasıl kabul edecek? Bana nasıl muamele edecek? — Alçak esir! O anda nasıl isterse öyle kabul edecek ve öyle muamele edecek. Hikmetli bir insanı fena kabul ederse kendisi bilir, bunun ıstırabını yalnız başına çeker. Başkasının yaptığı kabahattan dolayı sen ıstırp çekebilir misin? — Fakat onunla nasıl konuşacağım? Nasıl istersen öylece konuşursun. — Şaşırmaktan korkuyorum. — Nasıl? Ölçü ile ihtiyatla, edepli bir hürriyetle konuşmasını bilmiyor musun? Ne diye bir insandan korkuyorsun? Zenon Antigone'den kormazdı, fakat Antigone Zenon'dan korkardı. Sokrates zalimlere ve mahkemede hâkimlerine lıltabettiği vakit, hiç şaşkınlık alâmeti göstermiş miydi? Diogenes büyük İskender'e, Philipos'a haydutlara kendisinin satın alan efendisine hitabettiği vakit her hangi bir çekingenlik gösteriyor muydu?

XXXII. — Hakikaten hikmeti seviyorsak irademizi hâdiselere göre öyle tanzim edelim kl olan şeylerden ve olması icabederken olmıyan şeyler

yüzünden daima mesut bir halde kalalım. Bundan çok büyük bir istifademiz olacaktır. Arzu ettiğimizden asla muhrum kalmaz ve korkularımızın sebebi olan hale de asla düşmeyiz. Böylece kedersiz ve endişesiz olarak hemcinslerimizle yaşayıp gider, tabii veya sonradan doğmuş bütün bağlarımızı koruruz. Yani baba, oğul kardeş, vatandaş, koca, komşu, ortak, hâkim veya tebaa olarak bütünelel bir surette yaparız.

XXXIII. — Bellenmesi lâzımgelen ilk bilgi rabbani inayetiyle her şeyi idare eden bir allah mevcut olduğu, yalnız hareketlerimizin değil fakat duygularımızın ve fikirlerimizin de ondan saklanamıyacağıdır. Bundan sonra onun mahiyetini tahlil etmek icabeder. mahiyeti iyice malûm olduğu için ona kendini beğendirmek ve itaat etmek istiyenler bütün gayretlerini zaruri olarak ona benzemeğe sarf etmeli yeni hür, vefalı, hayırsever, merhametli ve efendi olmalıdırlar. Binanaleyh senin de bütün düşüncelerin, bütün sözlerin, bütün işlerin Allahı taklideden, ona benzemek istiyen adamın işleri, sözleri ve düşünceleri olmalıdır.

XXXIV. — Hiçbir şey bilmedikleri; en basit ve zaruri mefhumlardan bile haberdar olmadıkları halde, büyük mevki sahiplerinin her şeyi bildiklerini iddia etmeleri her zaman rasgelinen bir hâdisedir. Servet içinde yüzdükierinden hiçbir şeye muhtaç olmadıklarından her hangi bir şeyden mahrum oldukları akıllarına gelmez. Bucins insanların en büyükle-

rinden birine şunu söylüyordum: «Kıralın size sevgisi var. En yüksek mevkilere sahip bir çok dostunuz ve büyük makamlarla münasebetleriniz var. Bu imkânlar sayesinde dostlarınıza iyilik edebilir ve düşmanlarınızı ezebilirsiniz! O da bana «Benim mahrum olduğum her hangi bir şey var mî» dedi. Hakiki saadet için lâzım olan en mühim, en zaruri unsurdan mahrumsunuz. Bu ana kadar size lâzım ve lâyık olan tarzdan büsbütün başka türlü hareket ettiniz. İşte en esaslı mesele: Ne Allahın ne olduğunu, ne de insanın ne olduğunu biliyorsunuz. İyiliğin ve kötülüğün mahiyetinden haberdar değilsiniz, bütün bunlardan fazla sizi şaşırtacak olan da, kendi kendinizi bilmemenizdir. Ah... kaçıyorsunuz ve sizinle bu kadar açıkça konuştuğum için öfkeleniyorsunuz! Size ne fenalık ettim? Sadece size kendinizi olduğnuz gibi gösteren aynayı karşınıza getirdim.»

XXXV. — Bir hekim bir hastaya gider ve ona şunu söyler «Sıtmanız var. Bugün hiçbirşey yemeyiniz ve yalnız su içiniz.» Hasta ona inanır, teşekkür eder ve ücretini verir. Filozof da bir cahile şöyle der: «Azgın arzularınızın sonu yok. Endişeleriniz âdi ve sefildir. Kanaatleriniz sahtedir, yalnıştır.» Cahil öfkelenerek çıkıp gider ve tahkir edildiğini söyler. Bu fark nereden geliyor? Çünkü hasta ağrısnı duyar, fakat cahil bu acıyı duymaz.

XXXVI. — Bütün komşu memleket halkının gittiği bir panayırı görmedin mi? Bu insanların bir kısmı satmak, bir kısmı da almak için oraya giderler.

Oraya, tecessüs yüzünden, yalnız panayırı görmek, kimin bu panayırı kurduğunu ve niçin açtığını öğrenmek için giden seyrektir. Dünya için de bu böyledir. Dünyaya gelen insanların bir kısmı satmak, birkısmı da satın almak için gelmişlerdir. Bunların içinde bu muhteşem temaşayı hayretle seyretmek, onun ne olduğunu anlamak kimin yaptığını ve niçin yaptığını ve nasıl idare ettiğni öğrenmek endişesini taşıyanlar pek azdır. Zira dünyanın bir kuvvet tarafından yaratılmış olmaması ve biri tarafından idare edilmemesi kabil değildir. Bir şehir; bir ev, bir amele olmayınca mevcut olamaz ve biri idare etmezse devam edemez. Bu kadar muazzam ve bu kadar harikulâde bir makine nasıl olur da alelâde bir tesadüfle var olur ve devam eder? Bu imkâsızdır. Binaenaleyh onu yaratan ve idare eden bir kuvvet vardır. O kimdir ve nasıl onu idare eder? Ya; onun eseri olan biz kimiz, niçin varız? Bunları düşünen, esere imrendikten ve yaratanı takdis ettikten sonra mesut çekilip giden pek az kimse vardır. Bu sualleri kendilerine soran bazı kimseler çıkarsa tıpkı panayırda tüccarların alık diyerek eğlendikleri gibi diğerlerinin alay mevzuu olurlar.

Eğer öküzlerle domuzlar konuşabilselerdi yemden başka şey düşünenlerle böyle alay edeceklerdi.

XXXVII. — Filozofların kararlarında kati ve sebatlı olmak lâzım geldiğini söylediklerini duymuş ve bu yüzden yanlış düşüncelerine, sapıtmalarına, deliliklerine sarılmışsın. Fakat dostum en zaruri olan

şey kararların iyi olması yani bu kararların ihtiyatla, hakikat ve akla uyarak alınmasıdır. Sana bir insanın sinirleri olması lâzımdır, diyorum. Fakat bu sinirler sağlam vücudun, kuvvetli ve dinç bir atletin sinirleri olması lâzımdır. Sen ise bana isterik bir insanın perişan sinirlerini gösteriyorsun. Bunlar siniri değil, sinir hastalığını gösteriyorlar.

XXXVIII. — Deliler yola gelmez. Darbımeselin dediği gibi bir deliyi yola getirmektense parça parça etmek daha kolaydır.

XXXIX. — Ne fakirlikten, ne sürgünden, ne zindandan, ne de ölümden korkmamalıdır. Fakat korkudan korkmalıdır.

XL. — Deniz yolculuğuna çıktığım ve yalnız gökle denizi gördüğüm vakit, etrafı saran bugeniş su alanı beni korkutur. Sanki bir kaza olursa bütün bu suyu yutacağımı sanırım. Üç kulaç suyun beni boğmağa kâfi geldiğini düşünmem. Yine böyle bir yer sarsıntısında bütün şehrin başıma yıkılacağını zannederim ve tek bir kiremitin kafa tasımı parçalamağa yeteceğini düşünmem. Ah! Yanlış düşüncenin talihsiz kölesi!

XLI. — Ah, Atina'yı Akropolis'i ne vakit göreceğim? Dostum göklerden, bu güneşten, bu aydan, bu yıldızlardan, bu dünyadan ve bu denizden dahagüzel bir şey görebilir misin? Atina'yı görmekten mahrun olduğun için kasvetli isen güneşi ebediyen görmekten mahrum olmak zamani gelince ne yapacaksın?

XLII. — Dostun nihayet artık memeden kesilmek ve sütü bırakarak daha zengin bir gıda olan etle beslenmek istemiyormusun? Hâlâ daha sütananın memesi ve seni uyutmak için söylediği ninniler, masallar için ağlamak haykırmak niyetinde misin?

XLIII. — Dünyayı kötü ruhlardan temizlemek için ne bir Herakles, ne de bir Theseus olabilirsin. Fakat içindeki kötü ihtirasları ortadan kaldırmakla onları taklidedebilirsin. Senin içinde yaban domuzu, aslan ve ejder vardır, bunlara hâkim ol, Prokrustes ile Skiron'u yeneceğine ıstıraba, korkuya, tamaha, hırsa, kötülüğe, cimriliğe, sefahete, azgınlığa hâkim ol. Bu ejderhalara hâkim olmak için tek yol yalnız Allahı düşünmek, ona bağlanmak, ona sadık olmak ve yalnız onun emirlerine boyun eğmektir.

XLIV. — Nihayet artık boyunduruğu at ve esaretten kurtulduktan sonra başını gökyüzüne kaldır ve Allahına de ki: «Şimdiden sonra bana ne istersen onu yap. Bana yapacağın her şeye razıyım. Ve senin bana yaptıklarının doğru olduğuna bütün insanları inandıracağım.»

XLV. — Muhayyilen seni bazı sefahet hayalleriyle aldattığı vakit sürüklenme ve o anda de ki: «Ey muhayyilem dur, evvelâ biraz senin ne olduğunu, bana takdim ettiğini göreyim ve tahlil edeyim.» Onun daha ilerlere gitmesine ve sana dah cazıp hayaller göstermesine müsade etme. Buna izin verirsen mahvolmuşsun demektir. Zira seni sürükliyecektir. Bu iğrenç resimler yerine onun sana daha uygun, daha

güzel, daha aşil hayaller göstermesine çalış. Ondan kurtulmanın çaresi budur.

XLVI. — Bana kendisini vermeğe hazır güzel bir kadına mukavemet edersen kendi kendime şunları söylerim: «Epiktetos çok iyi davrandın. Bu en ince safsatayı yere vurmaktan daha mükemmel bir şeydir. Onun açık kapılarına karşı kendimi müdafaa ettikten sonra okşamalarını itersem, en çapraşık istidlâlleri alt etmekten daha çok iftihar duyarım... Lâkin bu kadar zorlayıcı bir büyüye nasıl dayanmalı? Bunun için kendi kendime hoş görünmeyi ve Allahın nazarında güzel olmayı istemem lâzımdır. Dalıa doğrusu vücudun ve ruhun saffetini ve temizliğini istemem icabeder.

XLVII. — Her iğvaya karşı kendi kendine de ki: «İşte büyük bir savaş. İşte tamamiyle ilâhî olan bir hareket. Burada bahse mevzu olan hâkimiyet, hürriyet, saadet ve saffettir. Allahı hatırla, onu imdadına çağır, o senin için döğüşenizde bir fırtına koptuğu vakit elbette Castor ile Pollux'u imdada çağırırsın. Halbuki arzu senin için dalıa tehlikeli bir fırtınadır.

XLVIII. — Sana bir ihtiras musallat olduğu vakit onunla mücadeleyi yarına bırakırsan, yarın gelecek ve sen mücadele etmiyeceksin. Böylece yarından yarına bırakınca, sadece yenilmiyecek fakat öyle bir duygusuzluğa saplanacaksın ki, günah işlediğinin bile farkına varman mümkün olmıyacaktır. Dolayısıyle mutlak surette kendinde Hesiodos'un şu mısraındaki hakikatı duyacaksın: «Bugün yapılması

(icabeden şeyi) yarına bırakan daima felâketlerle karşılaşır.»

XLIX. — Niçin Stoicien oluyorsun? Hareketlerinin icabettirdiği adı al ve sana uygun olmıyan ve lekeliyeceğin adı alma. Stoicien'lerin vezicelerini ileri sürmekle geçinen birçok insanlar görüyorum. Fakat Stoicien görmüyorum. Bana bir Stoicien göster, bir tane istiyorum. Stoicien yani hasta iken mesut, tehlike içinde mesut, can verirken mesut, hakaret altında mesut, zemmedilirken mesut! Bu mükemmel ve tam Stoisien'i bana gösteremezsen bari yola girmiş bir Stoicien'i bana göster. Bu muazzam tamaşadan henüz zevk duyamadığımı itiraf etmeğe mecbur olan benim gibi bir ihtiyarı bundan mahrum etme. Bana Allahın iradesine uymak istiyen, ilâhlardan ve insanlardan şikâyet etmiyen, asla arzularınada mahrum olduğunu görmiyen hiçbir şeyle yaralanmıyan ne tamahı ne öfkesi, ne hasedi olan ve bu fâni vücutta Allahla gizli bir münaseti devam ettiren ve nihayat insanı kılıktan soyunarak Allah olmak istiyen adamı bana göster.

L. — İnsanlar arasında tabii hiçbir cemiyet yoktur Allah beşerî hâdiselere asla karışmaz. Zevk ve şehvetten başka dünya yüzünde hiçbir hayır yoktur. — İşte Epicuros'un bize öğrettikleri! Hey bedbaht! Bu güzel kitapları yazmak için birçok geceler uykusuz kalmağa değer mi idi? Sıcak yatağında yatmak ve bir solucanın hayatını yaşamak daha iyi değil mi idi? Çünkü senin yaşanmağa değer bulduğun

biricik hayat budur. Sana göre dindarlık, şefkat, merhamet ve velâyet küstah ve safsatacı insanların icadından başka bir şey değildir. Adalet zayıftır ve saffet deliliktir. Ne baba, ne oğul, ne kardeş, ne vatandaş, vardır. Ey hayâsızlık Ey küfür. Kapkara Furia'ların baştan çıkardığı Orestes senden daha bunak değildir.

LI — Allaha yaranmak istiyorsun. Onun saffetsizlik ile zulüm kadar iğrendiği bir şey mevcut olmadığını unutma.

LII — Belli bir hakikat mevcut olmadığını ileri sürenler bu yalancı iddiayı sözde bir hakikatla yalanlamaktadırlar. Zira söyledikleri ya doğru veya yanlıştır: Demek bu bilinen bir hakikattir.

LIII. — Uşaklarına kızıyor, evini alt üst ediyor ve komşularını rahatsız edip şaşırtıyor, ondan sonra da hakîm bir insanın tavırlarını takınarak bir filozofu dinlemeğe gidiyor, insanın vazifeleri ve faziletlerin mahiyeti hakkında münakaşalara girişiyorsun. Dostum bütün bu kaideler ve düsturlar sana hiç faide vermez. Zira sen onları dinlemek için icabeden ruhi hale sahip olarak gelmediğin için onları dinledikten sonra yine geldiğin gibi gideceksin.

LIV. — Dostluğu anlamağa yalnız hakîm ve ârif olan kimse kabiliyetlidir. İyi veya kötünün ne olduğunu farkedemiyen nasıl sevebilir.

LV. — Şu küçük köpeklerin oynaştıklarını görüyorsun. Birbirlerini okşuyorlar, sarılıyorlar, sevişi-

yorlar ve sana hakikaten iyi arkadaş gibi görünüyorlar. Küçük bir kemik at, o zaman hakikatı göreceksin. Kardeşlerin, babaların ve çocukların dostlukları işte böyledir. Ele geçirilmesi lâzım gelen servet, bir tarla, bir metres ortaya çıksın ne baba, ne kardeş, ne çocuk kalır.

LVI. — Dünyada her hayvanın kendi menfaatine bağlandığı kadar bağlanabileceği birşey yoktur. Ona, faideli olan şeyden kendisini mahrum ettiğini hissedince baba, kardeş, oğul, dost ne olsun olsun tahammül edilmez bir yük olur. Zira o; baba, kardeş, oğul, dost, akraba, vatan, hattâ Allah yerine geçen menfaatini sever.

LVII. — Sevmek için faideyi, velâyeti, namusu, vatanı, akrabayı, dostları hattâ adaleti bir araya getirmek lâzımdır. Bütün bunları birbirinden ayırırlarsa artık dostluk kalmaz. Zira ben ile *benim*'in bulunduğu yerde hayvan meydana çıkar. *Ben* namus ile adaletin bulunduğu tarafa ise ben iyi dost, iyi baba, iyi oğul, iyi kocayım. Fakat *ben* ile *benim* bir tarafta, namus ile adalet başka tarafta olursa dostluğa elveda! En mukaddes, en zaruri vazifelere elveda.

LVIII. — Kötü huylara, rezaletlere, fena ihtiraslara düşkün kimselerin ruhu asla doymaz. Daima kararsız, sebatsız, meyillerine tabi olarak sürüklenip durur. Bunun için bu gibi kimseler dost olmağa kabiliyetsizdir.

LIX. — Şu iki adamın dost olup olmadıklarını bilmek ister misin? Kardeş midirler, birlikte mi

yetişmişlerdir, aynı hocalarda mı ve murebbilerde mi okumuşturlar, bunları sorma, sadece (hayır ve iyi) dedikleri şeyin ne olduğunu öğrenmeğe çalış. Eğer hayır dedikleri elimizde olmıyan bir şey ise, Onların dost olduklarını söylemekten çekin. Vefalı, hakikatlı ve hür olmadıkları gibi dost da değildirler. Fakat hayır dedikleri şey irademiz altında olan ve salim fikirlere tabi bir şey ise, onların baba, oğul, kardeş olup olmadıklarını, uzun zamandan beri tanışıp tanışmadıklarını düşünme ve cüretle dost olduklarını söylemekten çekinme. Zira dostluk saffetin, vefanın ve bütün güzel ve temiz olan şeylere kaynaşmanın bulunduğu yerden başka bir yerde olabilir mi?

LX. — Amphiaraos uzun zaman karısı Eriphyle ile yaşamıştı. Bir sürü çocukları olmuştu. Bu kadar mesut bir aile hiçbir yerde görülmemişti. Bu kadına bir gerdanlık takdim edildi. Ne kadın, ne ana kaldı.

LXI. — Güzellik ıl çirkinlik arasında hiçbir fark olmadığını iddia etmek nankör ve toy olmaktır. Nasıl? Thersites, Akhilleus kadar hoş ve cazip olabilir mi? Bu çirkin kadın Helene'yi görmek kadar zevk verebilir mi? Bu kanaat âdidir ve küfürdür. Bu eşyanın mahiyetini bilmiyen ve aradaki farkı hissederlerse sürüklenip mahvolacaklarını sanan kimselerin düşüncesidir. Güzelliği inkâr ederek ondan kurtulmak mümkün değildir. Onu bilmek ve ona göğüs germek gerektir.

LXII. — Bir güzel söz söyleme sanatı varsa, bir de güzel anlama ve dinleme sanatı vardır

LXIII. — Talâkat ve belâgati, güzel yazmak veya güzel söylemek iktidarını küçük görmüyorum. Fakat bazı insanların bu meziyetlere en büyük yeri vermelerini ret ve inkâr ediyorum. Zira bunlardan daha mühim ve daha esaslı bir şey vardır.

LXIV. — Hain ve hayırsız bir kimseye istemediğini yaptığını ve istediğini yapmadığını ispat edersen onu yola getirmiş olursun. Fakat bunu ispat edemezsen, ondan şikâyet etme. kendinden şikâyet et.

LXV. — Ey insan oğlu! Allahın sana verdiği nimetlere karşı nankör olma, ve sana bahsettiği büyük iyilikleri unutma. Sana verdiği duymak, görmek kabiliyetleri için daima şükret. Ne diyorum? Sana verdikleri hayat için ve onu devam ettirmek üzere şarap gibi, zeytin yağı gibi, arzın bütün diğer meyvaları için şükret. Bilhassa bunlardan daha kıymetli olan her mek iktidarını verdikleri için onlara şükret.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

I. — Apopllon Laios'un kendi kehanetine itaat etmiyeceğini biliyordu. Bu hal, Laios'a başında dolaşan tehlikeleri söylemesine mâni olmadı. Allahın iyiliği insanları uyandırmaktan bıkmaz. Bu hakikat kaynağı muttasıl akar, fakat insanlar daima imansız, itaatsiz ve âsidirler.

II. — Dostum sen bir kadın mı yahut bir erkek misin? Eğer bir erkek isen bir erkek gibisüslen, bir maskara veya sapıtmış bir adam gibi ortaya çıkma. Sokrates Alkibiades'e dahagüzel görünmesini tavsiye ettiği vakit, ne demek istiyordu? Ondan bedenin güzelliğini ihmal ederek, ruhun güzelliğini temine çalışmasını istiyordu. O halde pis ve iğrenç mi olmalıym? Asla! Asla! Fakat temizliğinin erkekçe ve erkeğe lâyık olarak yapılması icabettiğini bilmen lâzımdır.

III. — Bir karga, ötüşü ile sana fena bir haber verdiği vakit, sana bir karganın değil, sana bir karganın değil Allahın hitabettiğini zannediyorsun. Seni hakîm ve ârif bir zat uyandırdığı vakit de, bir filozofun değil Allahın uyandırdığına inan.

IV. — Bir tüccarın, ayarı düzgün bir parayı reddetmemesi gibi ruh da hakikî nimetleri reddetmez. Bununla beraber eskeriya kalp akçeleri de kabul eder. Çünkü suret onun aldatmıştır ve o kalp olanı, kalp olmıyandan ayırdedecek bilgiye sahip değildir.

V. — Ruh su dolu bir havuz gibidir. Onun kanadları bu havuzu aydınlatan ışıktır. Havuzun suyu dalgalandıkça, ışığın da dalgalandığı zannolunur. Halbukiışık olduğu gibidir. İnsan için de bu böyledir. O bulanık ve endişeli iken faziletleri bulanık ve perişan değildir. Onun özündeki kuvvetler harekete gelmiştir. Bu kuvvetler sükûnete dönünce her şey sükûn bulacaktır.

VI. — Amfiteatra gidersin ve derhal bir tarafı tutarsın. Şu aktörün veya şu atletin mükâfatı kazanmasını istersin. Elbette, başkaları da, zaferi başka birinin kazanmasını isterler. Bu aksilik seni üzer. Çünkü sen büyük mevki sahibi bir hâkimsin ve her şeyin sana boyun eğmesini dilersin. Lâkin başkalarının da bu hususta arzuları ve kanaatleri yok mudur? Onların da, kendilerine doğru görünene, senin karşı koymandan kızmaya hakları yok mudur? Eğer rahat etmek niyetinde isen ve sana asla muhalefet edilmesini istemiyorsan, ancak galip sayılacak olanın galip gelmesini iste. Yahut bu mükafatı hoşuna gidene vermek istiyorsan, bu müsabakaları kendi çiftliğinde tertibet. O zaman istediğin gibi ilân edebilirsin: «Falanca Nemea, Pytho, Isthmos, Olympia oyunlarında galip gelmiştir!» Fakat halk arasında, sana ait olmıyan bir hakkı benimsemeğe kalkma ve kimsenin seçme hürriyetine mâni olma.

VII. — Geç veya erken bir gün öleceğiz. Ölüm bize ne ile oyalanırken baskın verecektir? Çiftçi tarla işleriyle, bahçıvan bahçesiyle, tüccar ticaretiyle

meşgul iken ölüm gelecektir. O zaman sen hangi işe dalmış bulunacaksın? Ben, bütün yüreğimle bu son anda ölümün beni irademi bilerken bulmasını dilerim. Ta ki müteessir olmadan mazeretsiz, baskısız hür bir adam gibi, bu son hareketi yerine getireyim ve Allaha şunları söyliyeyim: «Emirlerinize isyan ettim mi? Bana verdiğiniz meziyetleri size tabi kılmadım mı? Sizden hiç şikâyet ettim mi? İlâhî hikmetinizi hiç itham ettim mi? Hasta idim, çünkü siz böyle istemiştiniz, ben de öyle istedim. Fakir idim, çünkü siz böyle istemiştiniz ve ben fakirliğimden memnundum. Sefalet içinde idim, çünkü siz böyle istemiştiniz ve ben asla bu sefaletten kurtulmak istemedim. Benim halimden hiç mahzun olduğumu gördünüz mü? Beni kırılmış, sızlanır gördünüz mü? Hâlâ daha hakkımda vereceğiniz hoşunuza gidecek her hükmü kabule hazırım. Sizin tarafınızdan verilecek en küçük işaret benim için katî bir emirdir. Bu muhteşem temaşadan çıkıp gitmemi mi istiyorsunuz? Çıkıyorum ve bütün eserlerinizi göstermek ve kâinatı idare ettiğiniz harikulâde nizamı gözlerimin önüne yaymak için beni buraya kabule tenezzülünden dolayı size bin kere şükrediyorum

VIII. — İzan nedir? bütün insanlarda müşterek ve umumî olan bir duyma kabiliyeti vardır ki, bununla, işittikleri bütün sesleri duyarlar ve söylenilen her sözü anlarlar. Bundan başka suni olan bir duyma kabiliyeti daha vardır ki, tonları sezer ve ayırdedebilir. Keza bütün insanlarda tabii bir duygu

vardır ki, ruhlarında esaslı bir kusur olmayınca, kendilerine anlatılan her şeyi anlarlar, Bu kabiliyet bütün insanlarda müsavidir. İşte izan denilen şey budur.

IX. — Yumuşak peynirin olta iğnesinde kullanılacak bir yem olmaması gibi, ılık ve gevşek adamlar da felsefi hakikatlara uyamazlar.

X. — İnsanın kendisine yanlış görünen şeye rıza göstermesi ve kendisine hakikat görüneni reddetmesi elinde olmadığı gibi, iyi görüneni de atıvermesi elinde değildir. *Hırsızlık fena bir şey değildir. Fakat yakalanmak kötü bir şeydir.* Diyen Epicurien görülmeden çalabilirse elbette çalacaktır.

XI. — Epikuros'un vecizelerine göre idare edilen bir şehir tasarlayın. Orada her şey altüst olacak ve şehir hayatı kurulamıyacaktır. Evlilik olmıyacak, mahkeme olmıyacak, mektep, medrese kalmıyacak, polis olmadığı gibi edep ve terbiye de olmıyacak. O kasabadan dindarlık, namus, adalet ve saffet kovulacaktır. Burada yalnız fena kanaatler, şehre zararlı kanaatler; en bayağı kadınların bile müdafaa etmeğe cesaret edemiyecekleri kanaatler hüküm sürecektir. Halbuki aklın emrettiği prensiplerle idare edilen bir şehirde; nizamın, edep ve hayanın hüküm sürdüğü görülür. Böyle bir şehirde en doğru kanaatler ele alınacak ve her türlü fazilet baş üstünde yer bulacaktır. Orada adalet nur saçacak, asayiş iyi tanzim olunacak, herkesin çoluğu çocuğu olacak ve bu

çocuklar iyi terbiye edilerek büyütülecek ve herkes imanla Allaha kulluk edecektir. Koca karısından hoşnut olacak ve komşusunun karısına göz koymıyacak, kendi servetinden memnun olacak ve başkasının servetini kıskanmıyacak bir kelime ile bütün vazifeler yapılacak ve bütün bağlar iyice muhafaza edilecektir.

XII. — Ben Yunanistanda hâkimlik ediyorum. — Sen hâkim misin? Sen hükmetmesini bilir misin? Bu ilmi nereden öğrendin — Caesar'ın fermanına sahibim! — Eğer Caesar musikiden hiç anlamadığın halde, musıki hakkında hüküm yürütmen için sana ferman gönderse idi ne yapardın? Bu ferman senin ne işine yarardı? Haydi bu noktada ısrar etmiyeyim. Sana yalnız, hangi vasıtalarla bu mevkii elde ettiğini soruyorum. Bu mevkii sana temin eden kimdir? Kimin elini öptün? Kimin kapısında yerlere yattın? Kime rüşvet verdin? Bu yeri hangi âdiliklerle, hangi haysiyetsizlikle, hangi sahtekârlıkla satın aldın.

XIII. — Romaya gidiyorsun. Bu seyahati kendi vatanında elde ettiğin mevkiden daha büyüğünü ele geçirmek eüzere yapıyorsun. Daha iyi duygulara ve dah iyi düşüncelere sahibolmak için nevakit yola çıktın? Fena bir huyunu düzeltmek gayretiyle kimin reyine müracaat ettin? Ne vakit ve hangi yaşta kanaatlerini tahlil etmeyi düşündün? Hayatının bütün yıllarını tetkik et. Bugün yaptığını her zaman yapmış olduğunu anlıyacaksın!.

XIV. — Yolun tesadüfen bu şehre düştü. Bir kayıkçı ile pazarlık ederken içinden «Haydi gidelim, Epiktetos'u dinliyelim, bakalım neler söylüyor.» dersin. Gelirsin, beni görürsün. İşte o kadar. Bir insanla konuşmak ne demektir? Bir insanla konuşmak ona fikir ve kanaatlerini sormak ve ona kendi kanaatlerimizi söylemek değil midir? — benim fena bir kanaatim var, onu benden sök çıkar. — Sen yanlış bir fikre sahipsin, seni tedavi etmeme müsaade et... İşte bir filozof ile konuşmak bu demektir. Böyle yapacağın yerde beni ziyaret eder, boşuna zahmete katlanır, şu tarzda söylenerek geri dönersin: «Epiktetos da bir şey değilmiş. Ne kaba konuşuyor, kendi dilini bile bilmiyor.» Hakikatta behse mevzu olan bu mu idi! İşte insanların mahiyeti! İyi konuşanları ararlar, birbirlerini tanımadan, birbirlerini tahlil etmeden ve daha iyi olmağa çalışmadan her gün heykeller gibi beraber bulunurlar. Eğlence yahut tecessüs bütün münasebetlerimizin ve temayüllerimizin esasıdır.

XV. — Birçok güzel şeyler elde ettin. Birçok altın ve gümüş vazoların var. Zenginsin. Fakat sebattan, vefadan, Allahın emirlerine itaatten, huzurdan, kaygı ve korkudan kurtulmak gibi en güzel nimetlerden muhrumsun. Bana gelince, tamamiyle fakir olmakla beraber senden daha zenginim. Sarayda benikoruyacak bir kimseyi düşünmek aklımdan geçmez, benim hakkımda hükümdara söylenecek olan şeye ehemmiyet vermem ve kimseye dalkavuk-

luk yapmam. İşte benim gözümden her türlü servetin yerinitutan şeyler. Senin altın ve gümüş vazoların var. Fakat senin bütün fikirlerin, bütün aruların, bütün temayüllerin,bütün hareketlerin madde içindir ve yere bağlıdır.

XVI. — Bir çocuk, ağızı dar, için fındık ve incir dolu olan bir kaba elini sokar, avuncunu mümkün olduğu kadar doldurur ve bu kadar dolu olunca elini dışarıya çıkaramıyarak ağlamağa başlar. — Yavrum onun yarısını bırak! Elini yine oldukça dolu dışarıya çıkarabilirsin... Sen işte bu çocuksun. Çok şey istiyorsun ve bunları elde edemiyorsun. Daha az iste o zaman istediğini elde edeceksin.

XVII. — Sıtmam var, çalışıp okuyamıyorum diye şikayet ediyorsun. Pekâlâ niçin okuyup çalışacaksın? Sabırlı, sebatlı, metîn olmak için değilmi? sıtma varken sabırlı ve metin ol, her şeyi biliyorsun demektir. Sıtma da gezinti, seyahat gibi hayatı teşkil eden unsurlardandır, hattâ onlardan daha faidelidir. Çünkü olgun adamı imtihana çeker ve kendisini elde ettiği terakkiyi gösterir.

XVIII. — Sıtma var. Bu hastalığı icabettiği tarzda geçiyorsan sıtma hastalığı halinde, olabileceğin en iyi vaziyettesin demektir. Sıtmayı icabettiği şekilde geçirmek ne demektir. Bu; ne Allahtan, ne insanlardan şikâyet etmemek, mümkün tehlikeden asla telâşa düşmemektir. Zira her şey yolunda gidecektir. Ölümü cesaretle beklemek, hekim iyileşmekte olduğunu söyleyince çılgınca sevinmek, daha fena olduğunu söylediği vakit de müteessir olmamak. Zira fenalaş-

mak ne demektir? Bu; ruhun bedenden ayrılacağı ana yakınlaşmaktır. Bu ayrılışa fenalık diye mi bakıyorsun? Bu ayrılış saati bugün gelmezse yarın gelmeyecek midir? Sen öldüğün vakit dünya yıkılacak mı? Bunun için sıhhatte iken olduğu gibi hastalık halinde de sakin ol.

XIX. — Homeros'un eserinde Eumaios'un kendisini tanımadığı halde gösterdiği iyi muameleden müteşekkir kaldığım anlatan pasajı hatırla. «Yabancı! Senin düştüğün halden daha kötü ve daha sefil bir vaziyette bile evime gelen bir yabancıya fena muamele etmeğe hakkım yoktur. Zira yabancılarla, fakirleri Allah gönderir.» Sen de kardeşine,babana, hemcinsine aynı şeyi söyle. «Şimdikinden beter olsanız dahi, size fena muamele etmek elimden gelmez! Zira sizi Allah göndermiştir.»

XX. — Dindarlığınız ve istiyerek katlandığınız mahrumiyetler, bedenî talimlerimiz ne fevkalâde, ne de inanılmıyacak derecelere varmalı ve öğünme, gösteriş için de yapılmamalıdır. Aksi takdirde biz hakim ve ârif değil, hokkabaz ve soytarı oluruz.

XXI. — İtiyatlara zıt itiyatlarla hâkim olunur. Şehvete mi düşkünsün, ona mahrum olmak ıstırabiyle hâkim ol. Tembel misin? Çalışmağa sarıl. Şaraba mı düşkünsün, sade su ıç. Bütün kötü itiyatlara karşı böyle davran; boşuna uğraşmadağını göreceksin. Yalnız iyice kendinden emin olmadan fena itiyatlara sathi dahi olsa yanaşma. Zira mücadele için henüz iki kuvvetmüsavi değildir. Seni yenmiş olan hâlâ seni yenebilir.

XXII. — Yalnızlıktan şikâyet ediyorsun. Yalnız olmak ne demektir. Acaba insanlarla temastan uzak olmak mıdır, yahut her türlü yardımdan mahrum kalmak mıdır? İyi ama düşün ki Romanın ortasında, aileiçinde, dostlar, komşular ve bir sürü esir arasında da insan ekseriya yalnız olduğu zamankinden daha az yalnız sayılamaz. Yalnızlığı ortadan kaldıran her hangi bir insanla buluşmak değildir. Belki fazileti, vefalı, yardımsever bir insanlagörüşmektir. Yalnızsan tasavvur et ki Allah da yalnızdır ve kendisinden memnundur, her şeyi de kendisinde bulur. Ona benzemeğe çalış, bu, senin elindedir. Kendi kendinle sohbet et, kendine söyliyeceğin ve soracağın o kadar çok şey var ki! Başkalarına ne ihtiyacın olabilir? Her türlü yardımdan mahrumsun. Ne baban, ne kardeşin, ne çocukların, ne dostların var. Hepsini kaybettin. Lâkin sana bakmakta kusur etmiyecek ve sana elzem olan her yardımı yapacak ölmez bir baban yok mu?

XXIII. — Vaktin hükümdarı yeryüzünde sulhu temin etti. Artık ne muharebe, ne mücadele, ne haydutluk, ne de korsanlık var. Her hangi birzamanda her hangi bir saatte yapayalnız, hiçbir şeyden korkmadan, her yere serbestçe gidilebilir. Lâkin hükümdar hastalıklara, kazalara, yangınlara, yer sarsıntalarına, yıldırıma karşı bizi emniyete alabilir mi? Bu huzur ve sükûnu, ihtiraslarımıza, aşka, ye'se, hasisliğe, tamaha karşı temin edebilir mi? Ah! bu huzur ve sükûnu hükümdarlar veremezler, onu ancak Allah verir ve onun delili de akıldır. Bu huzura sahib olan bütün hayatında yalnız kalabilir.

XXIV. — Yalnız kalınca çocuklar ne yaparlar? Eğlenirler, çakıl taşı ve kum toplıyarak küçük şatolar yaparlar ve biraz sonra da onları yıkarlar. Böylece her zaman eğlence eksik olmaz. Onların çocukluk veyahut delilik yüzünden yaptıklarını irfan ve akıl ile yapamaz mısın? Her taraf çakıl ve kum dolu. *Zaten içimizde inşa edecek ve yıkacak o kadar şey var ki. Yalnızlıktan hiç şikâyet etmiyelim.*

XXV. — Ancak başkalariyle birlikte iken başkalarına uyarak şarkı söyliyebilen kötü bir musikişinas olmak ister misin?

XXVI. — İnsanların ruhlarından söküp atacakları yalnız iki şey vardır: Bencillik ve imansızlık.

XXVII. — Nöbetçiler yanlarına sokulanları parolayı sorarlar. Sen de öyle yap. Muhayyilene gelen her şeye parolayı sor. Asla baskına uğramazsın.

XXVIII. — Bizi mahveden şey, felsefeyi dudaklarımızın uciyle tadar tatmaz hemen hakîm rolu oynamağa çıkmak, başkalarına faideli olmayı düşünmek ve dünyayı yeniden ıslah etmek isteyişimizdir. Hey dostum! Evvelâ kendi kendini ıslah et. Ondan sonra insanlara, felsefenin ıslah ettiği bir adam göster. Hemcinsinle yer, içerken, onlarla gezip dolaşırken kendi misalinle onları tenvir et. Hepsine teslim ol hepsini kendine üstün tut ve hepsine birden katlan. İşte böylece onlara faideli olursun.

XXIX. — İnsanın hakikî asaleti faziletten gelir, doğuştan değil. — Ben senden değerliyim. Babam konsül idi. Ben de hâkimim, sen ise hiçbir şey

değilsin. — Azizim eğer ikimiz de at olsa idik ve sen bana: «Babam zamanının bütün atlarından çevik idi. Benim ise pek çok otum, arpam ve fevkalâde bir eğerim var.» dese idin sana şöyle cevap verirdim: «Pekâlâ. O halde koşalım!...» Ata göre koşu ne ise insanda da kendisine has evsafı onunla anlaşılacak, kıymeti onunla takdir edilecek bir şey yok mudur? O şey saffet, vefa, adalet değil midir? Bu sahada beni aştığın tarafı göster. Adam olarak benden daha değerli olduğunu ispat et. Eğer bana «Ben zarar verebilirim, tekme atabilirim.» dersen sana şöyle cevap verebilirim: «Sen insana değil, eşeğe ve ata mahsus bir vasıfla öğünüyorsun.»

XXX. — Galba öldürülünce, biri Rufus'a: «Şimdi artık Allah dünyaya karışmağa başlıyor. — dedi. Rufus ona «Bedbaht!» diye cevap verdi. «Bir Galba'nın Allahı dünyayı idare etmekten menedebileceğini zannediyor musun? Seni Allahtan şüphe ettiren şey, üzerinde iyice izini bırakmış!»

XXXI. — Sık sık temas ettiğimiz kimselerin üzerimizdeki tesiri az değildir. Daimî surette bir sefih ile düşüp kalkarsan çok kuvvetli bir şahsiyetin yoksa, senin onu ıslah edeceğini ümidetmekten ziyade onun seni ifsadetmesinden korkmalıdır. Mademki cahillerle temasta bu kadar tehlike mevcuttur, onlarla ancak büyük bir ihtiyat ile ve irfan ile düşüp kalkmalıdır.

XXXII. — Rebap çalan bir musikişinas, rebabını eline alır almaz, hangi tellerin akordu bozuk olduğunu görür ve kolayca akortlarını düzeltir. İn-

sanlar arasında emniyetle yaşıyabilmek için, hakîm rebabı çalan musikişinasın yaptığım insanlara tatbik etmek sanatına sahibolmalı, ahenksiz olanlarını görmeli, notları yola sokmalı, ahenkli bir hale getirmelidir. Sokrates bu sanatın üstadı idi.

XXXIII. — Nasıl oluyor da münakaşalarda ve kavgalarda cahiller sizden daha kuvvetli oluyorlar ve sizi susmağa mecbur ediyorlar? Çünkü onlar yanlış prensiplerine kuvvetle inanmışlardır. Siz ise kendi prensiplerinizin siz hakikatına zayıf bir şekilde bağlısınız. Sizin hakikatlarınız kalpten gelmiyor, dudaklarda doğuyor. İşte bunun için cılız ve ölüdürler. Bu prensipleriniz bahsettiğiniz o sefil imtiyazı halkın kahkahasına mâruz bırakıyorlar ve kendileşte bal mumu gibi eriyorlar. Bunun için bal mumundan kanaatlere sahibolduğunuz müddetçe güneşten uzaklaşınız.

XXXIV. — Allahı itham ettiğin zaman, kendi içine in, ona hak vereceksin. Kötü insan hangi hususta senden daha iyi muamelegörmüştür? Zengin olduğu için mi? Fakat onun iç âlemini tetkik et, sürdüğü hayata bak, onun gibi olmak seni müteessir edecektir. Philostorgos'un refah ve saadetine isyan etmekte olan bir delikanlıya onu söylüyordum: — Peki amaSura ile yatmak ister mi idin? — Allah göstermesin! dedi, ölmesini tercih ederim. — Şu halde Philostogos Sura'ya sattığına karşılık olarak bir şeyler alırsa neye kızıyorsun? Ve nefret ettiğin şeylere sahibolduğu için neden onu mesut sayıyor-

sun? Sana mevcudunun en iyisini veren Allah, sana hangi hususta fena muamele etmiştir? Hikmet servetten daha kıymetli değil midir? Onun için asla şikâyet etme. Zira en kıymetli şeye sahip bulunuyorsun?

XXXV. — Sana fena bir haber getirdikleri vakit, bu haberin sana ait olmadığını düşün. Zira o senin elinde olan şeylerin hiçbirini alâkadar etmez. Bana en büyük ithamı yapıyorlar, bana dinsizlik isnadediyorlar. — İyi ama Sokrates'i de bununla itham etmediler mi? — Fakat beni ölüme mahkûm edebilirler. — Sokrates de böylece mahkûm olmadı mı? Kafana iyice yerleştirki ceza kabahatin bulunduğu yerdedir. Bu şeyin birbirinden ayrılması kabil değildir. Bunun için kendini bedbaht zannetme. Sana göre Sokrates mi yahut onu mahkûm edenler mi daha bedbahttırlar? Binaenaleyh senin için hiçbir tehlike yoktur. Tehlike hâkimler içindir. Zira sen suçlu olarak ölemezsin, onlar ise bir suçsuzu öldürebilirler.

XXXVI. — Hekimlik müzmin hastalığı olanlara hava değiştirmeyi tavsiye ettiği gibi, felsefe de böylece kökleşmiş itiyatları olanlara yer değiştirmelerini tavsiye eder. Zira bu itiyatların teşekkülünü temin eden hava onları kuvvetlendirmekten başka bir şey yapmaz.

XXXVII. — Nasıl yanlış muhakeme etmiyelim. Çocukluğumuzdan beri bize öğretilen bundan başka bir şey değildir. Bizi yürümeğe alıştıran dadımız, bir taşa çarparak ağlamağa başladığımız vakit, bizi azarlıyacağı yerde taşı dövmeğe koyulur. Hey Allahım!

bu taşın kabahatı nedir? Çarpacağımızı keşfetmek ve yer değiştirmek taşın vazifesi mi? Büyüyünce; hamamdan dönüşümüzde yemeği hazır bulmazsak kızar, gürültü ederiz ve mürebbimiz bu taşkınlığı önliyeceği yerde, o da ayrıca bağırıp çağırmağa ve hattâ aşçıyı dövmeğe kalkar. — Dostum seni aşçının mürebbisi diye mi, yoksa çoğunun mürebbisi diye mi aldılar? O halde taşkınlıkları önle ve talebenin sabırsızlığını yola koy! Yaşlamp mevki sahibi olduğumuz vakit her gün gözlerimizin önünde aynı misaller vardır. İşte çocuk yaşayıp çocuk öldüğümüzün sırrı buradadır. Çocuk olmak nedir? Musiki de, edebiyat da bilmiyene veyahut az bilene çocuk denildiği gibi böylece hayatta da yaşamasını bilmiyene veyahut doğru kanaatlere sahibolmıyana çocuk denir.

XXXVIII. — Sağlık bir hayır, hastalık bir şerdir. — Yanlış düşünce. Sıhhatı iyi kullanmak bir hayır, fena kullanmak birşerdir. Hastalığı iyi idare etmek bir hayır, fena idare etmek bir şerdir. Hayrı her şeyden, hattâ ölümden bile sızdırmak kabildir. Kreon'un oğlu Menoikeus vatanı için öldüğü vakit bundan büyük bir hayır görmedi mi? Böylece dindarlığını, yüksekliğini, sadakatini ve cesaretini ispat etmiş oldu. Eğer hayata bağlı olsaydı bütün bunları kaybedecek ve bunların zıddı seyyieleri göstermiş olacaktı: nankörlük, dinsizlik, korkaklık, sadakatsizlik, cesaretsizlik. O halde çamurdan isadakatsizlik, cesaretsizlik. O halde çamurdan ilâhlarınızdan korkunuz ve hür olmak için hakikata gözlerinizi açınız.

XXXIX. — Bir jimnastik hocası boynumu, omuzlarımı, kollarımı yuğurarak, yapılması zor idmanları emrederek beni spora alıştırır. «Şu ağırlığı iki elinle tutup iyice kaldır!» der ve gülle ağır olduğu nispette sinirlerimi kuvvetlendirir. Bana fena muamele eden ve küfreden bir adam da böyledir. Beni vücut idmanlarından büsbütün başka türlü faidesi olan idmanlara; sabra, tatlılığa, merhamete alıştırır.

XL. — Kötü bir komşum, kötü bir babam var. — Onlar yalnız kendilerine karşı kötü, bana karşı çok iyidirler. Zira onlar benim yavaşlığımı, hakkaniyetimi sabrımı kuvvetlendiriyorlar. İşte Mercurius'un sopası. Onunla dokunacağın her şey altına inkılâbetmiyecektir. Zira bu, çok büyük bir şey değildir. Fakat fena zannedilen her şeyi hastalığı, fakirliği, sefaleti hattâ ölümü hayra çevirecektir.

XLI. — Bazı felsefi akideleri yuttu, hemen onları öğretmeğe kalkıyorsun. Bu hareketın, hazmedemediği için yenilen etleri kusan bozuk bir mide gibi; hazmedmediğini kusmaktan başka nedir? evvelâ hazmet dostum ve senin esaslı bir yerindeki değişikliği göster. — Fakat falanca bir mektep açtı, ben de bir mektep açmak istiyorum. — Hey alçak! Bir heves veya bir tesadüf vesilesiyle mi birmektep açılır? Olgun bir yaşa gelmek, muayyen bir hayat sürmek ve Allahın davetine mazhar olmak lâzımdır. Böyle olmayınca sen bir yalancı ve bir kâfirsin. Bir eczane açıyorsun, ilâçların var. Fakat onları tatbik etmesini ve kullanmasını bilmiyorsun.

XLII. — Kelbiyyûn'un felsefesine az çok meraklı olan talebelerimden biri bir gün bana bu felsefenin ne olduğunu ve bu sahada muvaffak olmak için ne yapmak lâzım geldiğini sordu. — Ona, dostum diye cevap verdim, topu topu sana söyliyebileceğim şey, Allahın daveti olmadan bu kadar büyük bir işe teşebbüs eden kimse bir saraya efendi olmak için giren, yahut Agamemnon rolünü oynamak istiyen Thersites kadar delidir. Fakat ben bir çula, yamalı bir hırkaya kolayca alışabilirim, yerde yatarım, bir torba ve bir asâ alırım ve herkese küfredebilirim. — Dostum; sen eğer bu felsefeyi bundan ibaret zannediyorsan, onu hiç anlamamışsın demektir. Kelbî filozof baştan aşağı saffet olan ve kendisini biteviye insanların gözü önüne koymaktan korkmıyan bir adamdır. Çünkü utanılacak hiçbir şey yapmamıştır. O, Allah tarafından insanları yola getirmek için ve kendi verdiği misalle onlara; çıplak, servetsiz, göklerden başka yorgana ve topraktan başka yatağa malik olmoyarak mesut olmak kabil olduğunu öğretmek üzere gönderilmiş bir adamdır. O, ne kadar büyük olursaolsun , kötü huylara esir olanları esir sayan, fena muamele gördüğü, dövüldüğü zaman kendisine fena muamele edenleri ve kendisini dövenleri seven ve takdis eden, her insanı kendi evlâdı sayan, onlar için uyanık duran, bir baba gibi ve bir kardeş gibi ve Allahın Resulü gibi onları iyilikle, şefkatle yola getirmeğe çalışan ve perişan kılığına rağmen kendisine karşı krallarla prenslerin hürmet duymadan bakamadıkları bir adamdır. Büyük iskender Diogenes'i işte böyle karşılamıştır.

XLIII. — Euristheus tarafından imtihana çekilen Herakles kendini bedbaht saymıyor ve bu zalimin emirlerini yerine getiriyordu. Allah tarafından, seni yaratan Allah tarafından imtihana çekilen sen bağrıyor; şikâyet ediyor, kendini bedbaht sayıyorsun! Ne alçaklık! Ne kancıklık!

XLIV. — Seni sürgüne gönderecekler — Dünyanın ötesinde beni gönderecekleri bir ülke var mı? Gittiğim her yerde gökleri, güneşi, ayı, yıldızları bulmıyacak mıyım? Rüyalarım ve bir talihim olmıyacak mı? Allah ile sohbete imkân bulamıyacak mıyım?

XLV. — Bir küstah bir gün Diogenes'e sordu: «Sen Allahın mevcut olmadığına inanan Diogenes misin?» «Ben Diogenes'im.» diye cevap verdi. «ve ben Allahın var olduğuna o kadar kaniim ki, onun senden nefret ettiğine son derece eminim.»

XLVI. — Hakikî filozofun büyük görüşlerini ve ruhunun ışığını iyice tetkik edersen, onu son derece uyanık bulacaksın, onun yanında bütün gözleriyle Argos bile sana bir kör görünecektir.

XLVII. — Filozofun mektebi hekimin eczanesi gibidir Oraya zevk duymak için gidilmez, fakat kurtaran bir ıstırabı çekmek için gidilir, Birinin çıkık bir omuzu, ötekinin bir yarası vardır. Berikinin bir fistülü, ötekinin başında bir yarası mevcuttur. Zevk, onları iyi edebilir mi?

XLVIII. — Allah, bütün insanları mesut olmaları için yaratmıştır; bedbaht oluyorlarsa kendi hataları yüzünden oluyorlar.

XLIX. — Dostum, oğlun kaçtı, seni terketti ve sen ağlıyorsun. İnsanın bir seyyah olduğunu bilmiyor mu idin? Sen çılgınlığının cezasını, azabını çekiyorsun. Senin ferahını temin eden şeylerin her zaman yanında olacağını ve daima sana hoş gelen yerlerden ve münasebetlerden zevk duyacağını mı ümidediyorsun. Bunu sana kim vadetti?

L. — Bu kadar güzel bir yerden ayrılmak seni mütessir ediyor; titriyor; ve ağlıyorsun. Şu halde sen kargalardan, kuzgunlardan bedbahtsın. Zira onlar inlemeden ve terk ettiklerine acımadan iklim değiştirirler ve denizleri aşarlar. — Fakat onlar şuuru olmıyan hayvanlardır. — Allah sana şuuru kendi kendini sefil etmek için mi verdi? insanların ağaçlar gibi kökierine yapışık olduklarını ve yer değiştirmiyeceklerini mi zannediyorsun? — Fakat dostlarımı kaybediyorum! — Eh, ne yapalım. Bütün dünya dost ile doludur. Zira senin dostun olan ve seni koruyan Allah onu dost ile doldurmaktadır ve yeryüzü tabiatın seni bağladığı insanlarla doludur. O kadar seyahat eden Odysseus dost bulmadı mı? Yeryüzünü baştan başa gezip dolaşan Herakles dost bulamadı mı?

LI. — Herakles, çocuklarını yetim bırakmaktan ıstırap çekmiyordu. Zira yeryüzünde hiçbir kimsenin yetim olmadığını, bütün insanların her yerde kendilerine ihtimam edecek ve kendilerini asla terk etmiyecek bir babaları olduğunu biliyordu.

LII. — Saadet ile arzu birlikte olamazlar.

LIII. — İhtiyarlamak istiyorsun ve sevdiklerinden hiçbirinin öldüğünü görmek istemiyorsun. Bu; bütün dostlarının ölmez olmasını ümidetmek ve yalnız senin için Allahın kanunlarını ve dünyanın nizamını değiştirmesini istemektir. Bu, doğru mudur ve sen haklı mısın?

LIV. — Romadan haber alıyorsun ve birden ye'se ve mateme düşüyorsun. Senden iki yüz fersah mesafede olup bitenin seni bedbaht etmesine imkân var mıdır?Sana yalvarırım, bana söyle, senin bulunmadığın yerden sana ne zarar gelebilir?

LV. — Nasıl bir hayat sürüyorsun? İyice uyuduktan sonra, ne vakit istersen o vakit kalkıyorsun, esniyorsun, oyalanıyorsun, yüzünü yıkıyorsun, ondan sonra vaktini öldürmek için ya eline kötü bir kitap alıyorsun veyahut etrafında alâka uyandırmak için alelâde bir şeyler kaleme alıyorsun. Sonra çıkıyor; misafirliğe gidiyor, geziyor, dolaşıyorsun. Eve dönüyorsun, banyoya giriyorsun, yemek yiyorsun, yatıyorsun. Sürdüğün bu karanlık hayatın sırlarını sana açacak değilim, onları keşfetmek gayetle kolay. Bir epecurien'in veyahut bir sefihin yapabileceği bu hareketlerle beraber Zenon gibi Sokrates gibi konuşuyorsun. Dostum; ya âdetlerini değiştir yahut konuştuğun dili. Sahte olarak Roma hemşerisi unvanını kullanan ciddî surette ceza görür. Filozofluğun büyük unvanını lâyık olmadan kullanan ceza görmeden kullanabilir mi? Bu, olamaz. Zira daima cezaların cinayetlerle mütenasip olmasını istiyen Allahın sarsılmaz kanununa uygun düşmez.

LVI. — Sokrates çocuklarını seviyordu. Fakat hür bir adam gibi, Allahı her şeyden fazla sevmek lâzım geldiğini bilen bir adam gibi seviyordu. İşte bunun için ne hâkimler önünde kendini müdafaa ederken, ne kendini ölüme mahkûm ederlerken, ne âyan âzası olduğu vakit, ne muharebede iken iyi bir adama lâyık olmıyan hareketi yapmadı ve sözü söylemedi. Halbuki bize gelince bir oğul, bir ana, bir kardeş hulâsa her şey bize âdilik ve alçaklık için vesiledir. Bununla beraber hiçbir kimse için bedbaht olmamamız lâzımdır. Aksine her varlığı ve bizi bahtiyar olmak için yaratmış olan Allahı saadetimize hizmet ettirmek üzere kullanmalıyız.

LVII. — Bir filozof nedir? O, eğer dinlemek istersen seni bütün Roma valilerinden daha çok hür yapabilecek adamdır.

LVIII. — İnsanlara boyun eğen, evvelâ eşyaya boyun eğmiştir.

LIX. — Ölüm kelimesini sanki uğursuz bir kelime imiş gibi kullanmak istemiyorsun. Sadece tabiatın bir işini belirten şeylerde uğursuz bir taraf yoktur. Fakat tembellik, mahcubiyet,alçaklık, küstahlık ve bütün diğer kötü huylar işte uğursuz olan bunlardır ve nihayet hâdiseyi önledikten sonra kelimeyi kullanmaktan korkmamalıdır.

LX. — Hayrı seven insan, hakikî ârif, kendisinin nereden geldiğini, kendisini kimin yarattığını daima hatırlıyarak her zaman vaziyetini muhafaza eder ve Allaha böylece hitabederek, sadece teslimi-

yetini göstermeğe çalışır: «Hâlâ burada kalmamı mı istiyorsunuz? Kalıyorum. Buradan çıkıp gitmemi mi istiyorsunuz? Çıkıp gidiyorum. Zira burada yalnız sizin için bulunduğum gibi; yine sadece sizin için buradan çıkıp gidiyorum. Ve her zaman gözümün önünde emirleriniz ve yasaklarınız vardır.»

LXI. — Allah beni fakirliğe, sefalete ve esirliğe terkediyor. Bu bana düşmanlığı yüzünden değildir. Zira sadık bir hizmetçisinden nefret eden bir efendi var mıdır? Yine bu bir ihmal yüzünden de değildir. Çünkü Allah en küçük şeyleri dahi ihmal etmez. Fakat Allah beni tecrübe ediyor, benden hayır için iyi bir asker, iyi bir vatandaş çıkıp çıkmıyacağını anlamak diliyor ve nihayet tavır ve hareketimle insanlar arasında onun varlığına şahadet etmemi istiyor.

LXII. — Vatanında iken sahip, fakat şimdi mahrum olduğun bütün zevkierin acısını çekerken, Allaha itaat ve teslimiyet göstermekte olduğunu, iyi, hikmetli bir insanın vazifelerini yaptığını düşünerek teselli bul. Kendi kendine şunu söyliyebilmek ne büyük bir şeref: «Şu anda filozoflar mekteplerinde büyük meseleleri ele almışlardır. İyi bir adamın bütün vazifelerini anlatıyorlar. Halbuki ben o vazifeleri tatbik ediyorum. Onlar benim faziletlerimi tahlil ve izah ediyorlar. Bilmeden benim methiyemi yapıyorlar. Zira ben onların methedip öğrettiklerini tatbik ediyorum.»

LXIII. — Ne Olympia müsabakalarında kazanılan zaferler, ne muharebelerde elde edilen galibiyet-

ler insanı mesudedemez. Onu mesudedecek muzafferiyetler, kendi üzerinde kazandıklarıdır. Zevkın tuzaklarına karşı müdafaalarınız hakikî muharebelerdir. Bir defa, iki defa, birçok defa yenildin. Yine döğüş. Nihayet eğer galip gelirsen daima yenmiş bir insan gibi bütün hayatında mesut olursun.

LXIV. — Yaşadıkça vazifem, halk arasında veya yalnızken her hususta Allaha şükretmek, onu her vesilede methetmek ve ölünceye kadar takdis etmektir.

LXV. — Allah bana çok zenginlik vermedi. Benim bolluk içinde olup, zevk ve safada yaşamamı istemedi Fakat bundan ne diye şikâyet edeyim? Kendi oğlu Herkules'e böyle davrandı. Halbuki o ne evlâttı!.

LXVI. — Arzularını ve karkularını ortadan kaldır. Artık senin için hiçbir zalim kalmaz.

LXVII. — Diogenes pek haklı olarak: «Bir insanın hürriyetini muhafaza etmesinin tek çaresi, hiç üzülmeden ölmeğe hazır olmaktır.» demiştir.

LXVIII. — Aynı Diogenes İran Padişahına yazmıştı: «Balıkları esir etmek kabil olmadığı gibi, senin de Atinalıları esir etmen elinde değildir. Bir bahk bir Atinalının esaret altında yaşıyacağı zamandan fazla su dışında yaşıyabilir.»

LXIX. — Küçük ve büyük esirler vardır. Küçükler küçük şeyler için; bir yemek, bir ev, ufak tefek yardımlar için esir olanlardır. Büyükler ise konsül-

lük, valilik gibi şeyler için esir olanlardır. Vilâyet makamının timsali olan baltaların ve okların kimin önünde taşındığını görüyorsun, o vali diğer esirlerden daha esirdir.

LXX. — Bir insanın hür olup olmadığını anlamak için mevkiine bakına. Zira iş tersinedir. Makam yükseldikçe, o makamın sahibi daha fazla esirdir. — Fakat bunların arasında istediklerini yapanları görüyorum diyeceksin. Kabul. Evvelâ sana haber vereyim ki o, bayramda efendisinin yokluğundan istifade eden bir esirdir. Bayram bitip de efendisinin geri dönmesini bekle, göreceksin. — Onun efendisi kimdir? — Ondan arzu ettiğini elinden alabilen veyahut istediğini kendisine bahşedebilendir.

LXXI. — Bir hükümdara sırf şahsına olan sevgiden dolayı tabaasının bağlanması için, o hükümdarın harikulâde meziyetleri olması lâzım gelir.

LXXII. — Hiçbir şeyden korkma; hiçbir şey isteme. O zaman bir atın bir ata, bir arının bir arıya karşı korkunç ve müthiş bir silâhı olmadığı gibi, hiç kimseninde sana karşı korkunç ve müthiş bir silâhı olamaz. Arzularının ve korkularının seni esir etmek için efendilerinin tıpkı bir kalede olduğu gibi senin gönlünde besledikleri silâhlı bir ordu olduğunun farkında değil misin? Bu askeri kov! Kalene hükmet, derhal hür olacaksın!

LXXIII. — İhtiyatlı yolcular geçecekleri yolun hırsızlarla, yol kesenlerle dolu olduğunu haber alırlarsa ne yaparlar? Yollarına yalnız olarak devam

etmemeğe; fakat birsefirin, bir guestor'un yahut bir proconsul'ün kafilesi arkasından gidebilmek için beklemeyi tercih ederler. Ve bu tedbirle yolculuklarını rahatça geçirirler. Hâkim de bu dünyada böylece hareket eder. Her yer haydutlukla, zulümle, sefaletle, felâketle doludur. Bu vâdiden mahvolmadan nasıl yalnız başına geçip gidebilir? İyi ama kimi bekliyecek? Bir Praetor mu? onlar en korkulacak düşmanlardandır. Binaenaleyh emin, sadık, baskına uğramıyacak bir yoldaşı bekler. Bu yoldaş ise Allahtır. Binaenaleyh Allaha sokulur, onunla yürür ve bu hayatın bütün sarp kayalıklarından rahatça geçip gider.

LXXIV. — Sende sana bahşedilmiyen, benim diyebileceğin hiçbir şey yoktur. Sana her şeyi veren senden bir şeyi geri mi alıyor. Ona mukavemet etmekle sen sadece deli değil, aynı zamanda nankör ve haksızsın!

LXXV. — Bir konsüllük elde ettin ve bir vilâyete vali oldun. Kimin sayesinde? Felicio sayesinde mi? Bana gelince Felicio'nun gölgesinde yaşamak ve onun kibrine, esirlere has küstahlığına mâruz kalmaktan ise ölmeyi tercih ederim. Zira kendisini mesut zanneden ve servetiylegözü kör olan bir esirin ne olduğunu bilirim. Fakat sen hiç olmazsa zannettiğin kadar hür müsün? diyeceksin. Hayır, hür olmağa çalışıyorum. Henüz buna ermedim. Efendilerime karşı metîn bir gözle bakamıyorum. Henüz vücuduma bağlıyım; sakat olmasına rağmen onu muhafaza

etmek istiyorum. Za'fımı sana itiraf ediyorum. Fakat sana tam mânasiyle hür olan bir adamı göstermemi ister misin? O, Diogenes'dir. — Onun bu kadar hür olması nereden geliyor? — Zira o esaretin ruhundaki bütün köprü başlarını koparıp atmıştı. Her şeyden sıyrılmış; her şeyden tecerrüdetmiş ve hiçbirşeye kıymet vermemişti. Ondan servetini isterdiniz, verirdi. Ayağını isterdiniz, verirdi. Bütün vücudunu isterdiniz, verirdi. Fakat bütün mânevi varlığıyle Allaha bağlı idi. Mutlak hâkime olan teslimiyetinde, hürmetinde, bağlılığında kimseden geri kalmazdı. Onun hürriyeti işte buradan geliyordu. Fakat kendisini hayata bağlıyacak hiçbir şeyi olmıyan ve dünyada tek başına kalmış bir insanı nümune olarak gösteriyorsun mu diyeceksin? Sokrates'in karısı, çocuklarıvardı ve Diogenes'den daha az hür değildi. Çünkü Diogenes her şeyi kanuna ve kanuna borçlu olduğumuz itaat ve teslimiyete bağlamıştı.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

I. — İstiyerek cinayet, haksızlık, kuruntu, endişe, sıkıntı içinde daima haris, daima kıskanç, daima şikâyetçi, daima mahcup, daima arzularından mahrum olarak ve korkularına esir olarak kim yaşamak ister? Hiç kimse. *Şu halde bütün istemediklerini yapan kötü bir adam mevcut olmadığı gibi, hür olan kötü bir adam da yoktur.*

II. — Kendişinin hür ve müstakil olduğunu zanneden büyük bir adam bana: «Ne Çelimsiz Filozof, bütün dedeleri hür olan bana esir demeğe cesaretmi ediyorsun? Âyan âzası, önceleri konsül ve şimdi de hükümdarın gözdesi olan bana — Büyük senator bana dedelerinizin sizin gibi aynı esaret içinde yaşamadığını ispat ediniz. Temmenni ederim ki onlar civanmert olmuş olsunlar. Halbuki siz alçak menfaatine düşkün ve mehcupsunuz; onlar belki kanaatkâr idiler, siz ise müthiş sefahet içinde yaşıyorsunuz. — Bununla hürriyetin ne alâkası var? — Pek çok; zira hür olmak sizce bütün istenilmiyenleri yapmak mıdır? — Fakat ben ne istersem yaparım ve her şeyin hâkimi olan ve aynı zamanda benim efendim olan imparatordan başka kimse buna mâni olmaz. — Büyük konsül ağzınızdan sizi zorlıyarak bir efendiniz olduğu itirafını elde etmiş bulunuyoruz. Onun bütün dünyaya hâkim olması, size büyük bir âlemde ve milyonlarca başka esir arasında esir bulunmak gibi acı bir teselliden başka bir şey bırakmıyor.

III. — Hikmetli ve ârif insan hayatını feda ederek kazanır.

IV. — Eğer Sokrates kurtulmuş olsaydı, hâttâ daha insanlara faidesi olurdu mu diyorsun? — Dostum, Sokrates'in kendisini kurtarmaktan vazgeçerek ve adalet için ölerek söylediği ve yaptığı; kurtulduktan sonra söyliyeceği ve yapacağı işlerden çok daha faidelidir.

V. — Sahte bir hürriyeti kazanmak için insanlar en büyük tehlikelere göğüs gererler. Denize atılırlar ve en yüksekkulelerden kendilerini fırlatırlar. Baştan başa birçok şehirlerin ahalisi tarafından yakıldığı görülmüştür. Sen ise hakikî, emin, hiçbir kuvvetin elinden alamıyacağı hürriyeti kazanmak için hiçbir tedbir almıyacak mısın? En ufak bir zahmete girmiyecek misin?

VI. — Arzu ettiğini elde eder etmez mesudolacağını zannediyorsun. Aldanıyorsun. Onu elde eder etmez aynı endişeler, aynı kederler, aynı nefretler, aynı korkular, aynı arzular baş gösterecek. Saadet elde etmekte ve zevk duymakta değil, fakat arzu etmemektedir. Zira saadet hür olmaktadır.

VII. — İhtiyar bir zengine dalkavukluk edeceğine bir hakîme yaranmağa çalış. Bu temas senin yüzünü kızartmaz ve sen de asla onun yanından elin boş olarak çıkmazsın. Bana inanmak istemiyorsan, tecrübe et. Bu tecrübe utanılacak bir şey değildir.

VIII. — Dostların tenkidleri ve alayları senin hayatını değiştirmeğe mâni olmasın. Rezilet içinde olup, oniara yaranmayı mı, yahut faziletli olarak onların gözünden düşmeyi mi üstün tutarsın?

IX. — Kaptanın en ufak bir dalgınlığı, bir gemiyi mahvettiği gibi yapacağımız en küçük bir ihmal, en küçük bir dikkatsizlik de hikmet tahsilinde yaptığımız bütün terakkiyi mahvedebilir. O halde uyanık olalım. Muhafaza edeceğimiz şey altın yüklü bir gemiden daha kıymetlidir. Bu, saffet, vefa, sebat, Allahın emirlerine itaat, ıstıraptan kaygıdan, korkudan kurtulma, bir kelime ile hakikî hürriyettir.

X. — Biri hâkimliği, başka biri ordu kumandanlığını ister. Bana gelince saffet ve alçak gönüllülüğü isterim. Zira ben hürüm, Allahın dostuyum ve ona bütün yüreğimle itaat ederim. Şu halde ne bedene, ne servete, ne mevkie, ne şöhrete ve ne de her hangi haricî bir şeye ehemmiyet vermemekliğim lâzımdır. Zira Allah bunlara ehemmiyet vermemekliğimi ister. Eğer Allah dilese idi bütün buniarın benim için bir nimet olmasını temin ederdi. Mademki bunu yapmadı, bunlar hayır ve nimet değildirler. Benim ise onun emirlerine boyun eğmemlâzımdır.

XI. — Hatırla ki sadece şan ve şeref, mevki, servet arzusu bizi boyunduruğa sokmaz. İstirahat, rahatlık, seyahat, okuyup yazma arzuları da bizi esarete götürürler. Bir kelime ile, ne olursa olsun, bize yabancı her şey, kıymet verdiğimiz takdirde bizi esarete götürebilir.

XII. — Hakikî saadetin hassası her zaman devam etmek ve hiçbir engele çarpmamaktadır. Bu iki hassayı haiz olmıyan saadet hakikî saadet değildir.

XIII. — İnsanların ne dediklerini, ne yaptıklarını, tenkid veya küçük görmek için değil, fakat kendi kendime şunları söyliyerek tatbik için tahlil ediyorum: «Aynı kabahatleri işliyor muyum? Bunlardan ne vakit vazgeçeceğim? Kendimi ne vakit yola sokacağım? Pek az zaman önce bu insanlar gibi hareket ediyordum. Allaha şükür artık onlar gibi günah işlemiyorum.»

XIV. — Ne bedbahtım! Tetkik edip okuyacak vaktim yok. — Dostum niye okuyup yazıyorsun? Boş bir tecessüs için değil mi? Eğer bu bir hakikat ise sen sefil bir adamsın. Okuyup yazma iyi bir hayata hazırlık içindir. Şuhalde bugünden itibaren daha iyi yaşamağa başla. Her yerde kendi vazifeni yapabilirsin ve vesileler seni kitaplardan fazla tenvir edebilirler.

XV. — Bu umumî prensipleri daima göz önünde tut: *«Benim olan nedir? Benim olmıyan nedir? Bana verilen nedir? Allahın yapmamı istediği şey nedir? Yapmamamı istediği nedir?* Allah, bu zamana kadar sana büyük bir rahatlık verdi. Sana kendinle sohbet etmek, okumak, düşünmek ve büyük meseleler hakkında yazmak ve hazırlanmak zamanını verdi. Bu zaman sana yetmeli idi. Şimdi sana söyle diyorlar: «Gel, savaş! Elde ettiğin cevheri göster, bize lâyık, mükâfatı kazanmağa değer bir atlet misin, yahut

bütün dünyayı dolaşan ve her yerde yenilen sefil atletlerden misin, bunu göster?

XVI. — Roma da, Atina da yaşamakla mesudolunacağını iddia ediyorsan sen mahvolmuşsundur. Zira ya oraya dönmemek yüzünden kendini bedbaht bulacaksın yahut oraya dönersen senin için sonu feci olacak bir sevince kapılacaksın. Bu yüzden şu hayranlıklardan kendini kurtar: «Roma ne güzel bir şehirdir!». «Atına ne emsalsiz bir şehirdir!» Evet, fakat saadet daha güzel bir şeydir. Roma da o kadar külfet vardır ve o kadar çok insana dalkavukluk etmek lâzımdır ki! Bu kadar külfet ve bu kadar zahmeti saadetle değiştirmiş olmandan sevinmemeli misin?

XVII. — Sanıyor musun ki bütün gecelerini okuyup yazmakla, çalışmakla ve incelemekle geçirirsen sana gayretli diyeceğim. Hiç şüphesiz hayır, Her şeyden evvel bu tetkikleri ve çalışmaları ne için yaptığını öğrenmek isterim. Zira bütün gece metresini görebilmek için uyanık kalan adama gayretli demem, âşık derim. Şöhret için uyanık kalırsan sana haris derim eğer para için uyanık kalırsan, sana menfaatine düşkün hasis derim, fakat aklını geliştirmek, olgunlaştırmak ve tabiat itaate alışmak ve vazifelerini yerine getirmek için uyanık kalırsan ancak ozaman sana gayretli derim. Zira insana lâyık tek gayret işte budur

XVIII. — Senin için hakikî bayram günleri, bir azgın isteği yendiğin, kibri, yersiz cüreti, hainliği, dedikoduculuğu, tamahı, kötü konuşmayı, israfı, yahut seni ezen başka kötü huyları kendinden uzaklaştırdığın yahut hiç olmazsa onların kuvvetini azalttığın günlerdir. Bu günler bir konsüllük yahut bir ordu kumandanlığı aldığın zamanlardan fazla kurban kesmene lâyıktırlar.

XIX. — Hikmetli insan kötü insanlardan, yaptıklarından çok daha fazla fenalık bekler. Biri bana küfretti. Ona beni dövmediğ için teşekkür ederim. Beni dövdü ise yaralamadığı için teşekkür ederim. Beni yaraladı ise öldürmediği için teşekkür ederim.

XX. — At şarkı söyliyemediği için bedbaht mıdır? Hayır, fakat koşamazsa bedbaht olur. Köpek uçamadığı için bedbaht mıdır? Hayır, fakat koku alamazsa bedbaht olur. İnsan aslanları boğamadığı ve harikulâde şeyler yapmadığı için bedbaht mıdır? Hayır, o, bunun için yaratılmış değildir. Lâkin saffeti, iyiliği, vefayı, adaleti kaybettiği vakit ve ruhuna Allahın işlediği ilâhî hassalar silindiği vakit bedbahttır.

XXI. — Bu madalyayı kim verdi? Traianus mu? Onu alır ve saklarım. Nero mu? O madalyayı atar ve ondan iğrenirim. Bütün iyi şeyler ve kötü şeyler için böyle hareket et! Şu adam nasıldır? O tatlı, munis iyiliksever, sabırlı dost bir adamdır. Onu benimser, onu hemşerim, dostum, yoldaşım, misafirim sayarım. Ya şu adam nasıldır? Bu adamın Nero'ya benziyen

tarafları vardır. Atılgan, hain, azgın; ar bilmiyen bir adamdır. Onu reddederim. Onun bana niye bir insan olduğunu soyledin? Atılgan, kinci, öfkeli bir insan; bal mumundan bir elma olamıyacağı gibi o da bir insan değildir. Onda insanın yalnız sureti ve rengi vardır.

XXII. — Güzel vecizeler yazarız. Fakat bu vecizeler bize işlemiş midir ve onları tatbik ediyor muyuz? lakedaimon'lulara söylenilen şey yani *kendi yurtlarından aslan, Ephesos'ta ise maymun olduklarını söyliyen darbımesel,* biz filozofların çoğumuza uygun düşmez mi? Hususi sohbetimizde aslan ve halk arasında ise maymunuz.

XXIII. — Bir şeye bütün varlığını verenin muvaffak olması ve kendini vermiyenden fazla ilerlemiş olması tabiidir ve doğrudur: Falan bütün ömrünce para kazanmağa ve mevki edinmeğe çalışır: yataktan kalkar kalkmaz hükümdarın bir uşağına veya sevdiği bir kapatmasına nasıl yaranacağını düşünür. Onların önünde yerlere yatar, dalkavukluk eder, onlara hediyeler verir. Allaha ibadet ederken ve kurbanlar adarken, yalnız bu uşaklara yaranabilmeyi diler. Her akşam nefis muhasebesini yapar: «Acaba ne kusur işledim? Ne yaptım? Yapmam lâzım gelen şeylerden hangisini unuttum? Acaba efendimin hoşuna gidecek olan şu dalkavukluğu yapmakta kusur mu ettim? Acaba onun hoşuna gitmiyecek her hangi hakikatı dikkatsizlikle ağzımdan kaçırdım mı? Onun kusurlarını, yaptığı falan haksızlığı ve falan kötü hareketi

alkışlamayı unuttum mu?» Eğer tesadüfen ahlâklı ve hür bir adama lâyık bir söz ağzından kaçarsa kendi kendini azarlar, bunun azabını çeker ve kendisini mahvolmuş sayar. İşte böylece menfaatine çalışır ve servet toplamağa uğraşır. Sen ise hiç kimseye müdahane etmezsin, hiç kimseye dalkavukluk yapmazsın, ruhunu yükseltmeğe, doğru kanaatlar elde etmeğe çalışırsın. Senin vicdan muhaseben onunkinden büsbütün başkadır. Kendi kendine sorarsın: «Saadetin ele geçmesine yardım eden ve Allahın hoşuna giden şeylerden hiçbirini ihmal ettim mi? Dostluğa, cemiyete; adalete karşı bir cürüm irtikâbettim mi? Ahlâklı bir adamın yapması lâzım gelen şeylerden birini unuttum mu?» Bu kadar aykırı arzularla, bu kadar zıt duygularla ve bu kadar farklı işlerle şu adamın servetine denk bir refaha erişmemiş olmaktan niye müteessir oluyorsun? Ona tamahkâr gözlerle bakman neden ilerigeliyor? Zira muhakkak ki o seni kıskanmaz. Bunun sebebi bahsi geçen adamın gaflete ve cehalete batmış, hakikî nimetlerden istifade ettiğine kuvvetle inanmış olmasında ve senin ise bütün saadetin senin tarafında olduğunu görecek ve hissedecek kadar münevver ve prensiplerinde metin olmadığındandır.

XXIV. — Allah bana hürriyet vermiştir ve ben de onun emirlerini tanıyorum. Bu durumda hiç kimse beni esarete götüremez. Zira beni koruyacak kurtarıcıya ve bana lâzım olan hâkime sahibim.

XXV. — Başıma geleni her şeye tercih ederim. Zira Allahın hakkımda istediği şeyin benim istedi-

ğimden daha iyi olduğuna kaniim. Binaenaleyh ona bağlanıyorum, onun ardı sıra gidiyorum, arzularımı, hareketlerimi, irademi, korkularımı ona tabi kılıyorum. Bir kelime ile Allah ne isterse onu istiyorum.

XXVI. — Bir zalimi korkunç ve müthiş yapan nedir? Onun çavuşları, kılıç ile, mızrakla silâhlanmış adamlarıdır. Fakat bunlara sokulan bir çocuk korkmaz. Bu nereden geliyor? Çünkü çocuk tehlikeyi bilmez. Sen ise tehlikeyi bilmeli ve küçük görmelisin.

XXVII. — Bir kimsenin hükümdarın gözdesi olduğunu ve bahtiyar olduğunu duyarsam ilkin bu halin ona ne irat getirdiğini sorarım. — Bir vilâyetin valiliğini almıştır. — İyi ama bu vilâyeti iyi idare etmek için icabeden şeylerin hepsini de almış mıdır? — En büyük mahkemenin reisliğini almıştır — Fakat bu vazifeyi yapmak için lâzım olan her şeyi haiz midir? İnsanı mesudeden makam, mevki değil, o mevkii doldurmak ve o yere lâyık olmaktır.

XXVIII. — Kalabalığa incir ve fındık atarlar. Çocuklar kapışmak için birbirlerine girerler. Fakat yaşlı insanlar hiç aldırış etmezler. Valilikler dağıtılır, işte çocuklara has olan bir şey. Mahkeme reislikleri, konsüllükler, onlar dahi çocuklara hastır. Bunlar benim için incir ve fındıktan ibarettir. Tesadüfen elbisemin üzerin düşerse alır ve yerim. Bunların değeri işte bu kadardır. Lâkin onları yerden almak için eğilmem ve hiç kimseyi itmem.

XXIX. — Sadece saraylarda oturmayı, sana hizmet edecek bir sürü subayı, muhtaşem bir surette giyinmeyi, avlanma tertibatını, musikişinasları ve tiyatrocuları, aktörleri istiyorsun. Bütün bunlardan hiçbirini senden görüp tamah ediyor muyum? Fakat buna mukabil sen hiç aklını geliştirmeyi düşündün mü? doğru fikirler edinmek için gayret gösterdin mi? Hakikata bağlandın mı? Senin ihmal ettiğin bir hususta senden ileri gidersem buna niye canın sıkılıyor — Fakat o şey çok büyük ve çok kıymetlidir. — Bunu duyman çok iyi. O halde bu yola girmene mâni olan nedir? Bu avcılar, müsikişinaslar, hanendeler, aktörler yerine etrafına hikmetli ve ârif insanları al. Senden fazla imkân ve rahata, senden fazla kitaba ve üstada kim sahip olabilir? Başla. zamanının küçük bir kısmını aklına sarf et. *Bir kelime ile, seç!* Eğer bu haricîşeylere kendini vermeğe devam edersen hiç şüphesiz daha nadir ve başkalarındakilerden daha kıymetli, daha muhteşem eşyaya sahip olacaksın. Fakat ihmal ettiğin zavallı aklın son derece mahdut ve son derece iğrenç kalacaktır.

XXX. — İnsanlar niçin felsefeyi muhtelif sanatları muhakeme ettikleri gibi muhakeme etmezler? Bir amele yaptığı işi kötü yaparsa yalnız ona kızılır; onun fena bir amele olduğu söylenir.Fakat onun sanatı rezil edilmez. Lâkin bir filozof bir hataişlerse «Bu kötü bir filozoftur, hattâ bir filozof değildir.» demeğe yanaşılmaz, fakat şöyle denir: «Bakın filozof ne demektir. Felsefe hiçbir şeye yaramaz.» Bu

münasebetsizlik nereden geliyor? Bu; insanların felsefeden daha iyi bildikleri ve ondan daha çok uğraştıkları bir sanat olmadığından yahut daha doğrusu ihtirasların kendilerini tatmin eden yahut faideli olan sanatlarda gözlerine perde çekmediğinden ve kendilerini rahatsız eden, mahkûm eden ve önlerine set çeken sanatlarda gözlerine perde indirdiğinden gelmektedir.

XXXI. — Bir nota, bir keman ve bir yay satın alınca insan kendisini musikişinas zanneder mi? Fakat sen kendini uzun bir sakalın, bir heyben, bir asân ve bir aban olduğu için filozof zannediyorsun, Dostum elbise mesleğe uygundur. Fakat adı veren elbise değil sanattır.

XXXII. — Euphrates'ın uzun zaman kendisinin filozof olduğunu saklamakla çok rahat etmiş olduğuna dair söylediklerini hatırla. Zira bu hareketiyle insanlara gösteriş olsun diye bir şey yapmadığına her şeyi Allah için ve kendisi için yaptığına kendisini inandırmakla beraber yalnız başına mücadele ettiği için yalnız kendisini tehlikeye maruz bırakmanın, ne hemcinsini, ne de kendisinin istemiyerek yapabileceği hatalar yüzünden felsefeyi tehlikeye koymamanın tesellisine sahip olmanın ve nihayet ellbisesinden ziyade hareketleriyle filozof tanınmanın gizli zevkini tatmıştır.

XXXIII. — Öyle kör insanlar vardır ki Vulcanus'u bile bir külâhı olmasaydı iyi bir demirci saymıyacakiardı. Bu yüzden o kadar aptal bir hâkim

olan ve insanları ancak işaretleri, ayırıcı alâmetleri ile seçen kalabalık tarafından anlaşılmamaktan şikâyet etmek ne büyük aptallık! Sokrates bu yüzden insanların çoğuna meçhul kalmıştır. Ona giderler ve kendilerini bir filozofa götürmesini rica ederlerdi, o da götürürdü. Onu bir filozof saymamalarından asla şikâyet etmiş midir? Hayır, onun alâmeti yoktu ve filozof görünmeden filozof olmakla bahtiyardı. Ondan daha filozof kim gelmiştir? Sen de öyle ol: felsefe; sende ancak hareketlerinle görünsün.

XXXIV. — Dostum uzun zaman azgın arzulara karşı mücadele et. Bütün hareketlerini tetkik et ve bunların bir hastanın yersiz iştihaları *yahut isterik bir kadının* çırpınmaları olup olmadığını anla. Uzun zaman gizli kalmağa çalış. Yalnız felsefe ile uğraş. Meyveler böylece olgunlaşır. Tohum uzun zaman toprakta gömülü olarak gizli kalır. Olgunlaşmak için yavaş yavaş büyür. Fakat gövdesi iyice teşekkül etmeden başak verirse o, kusurludur ve sadece Adonis bahçesinin bir otudur. Boş bir şan ve şeref arzusu seni zamanından evvel ortaya çıkarıverdi, soğuk yahut sıcak seni öldürdü. Yaşar gibi görünüyorsun, çünkü henüz başında birkaç çiçek açıyor, hakikatte sen ölmüşsün, zira kökünden kurumuşsun.

XXXV. — Bir sıtmalının susaması sihhatli bir adamın susamasından bambaşkadır. Sıtmalı adam suyu içer içmez memnundur ve susaması geçmiştir. Fakat öbürü bir an zevk duyduktan sonra, mide ağrıları başlar. Su onda safraya döner ve ondan sonra

kusmaya başlar. Bağırsak sancıları başlar ve susaması gittikçe şiddetlenir. Tamahla, hırsla, servet sahibi olan, mevki ve makamına hırs ile sarılmış olan ve güzel bir kadını ihtirasla seven için de bu böyledir. İşte sıtmalının susuzluğu. Kıskançlıklar, korkular, iğrenç lâflar, kirli arzular ve utanılacak hareketler hep buradan doğar. Dostum evvelce ne hikmetli idin ve ne kadar saffetle dolu idin! Fakat hikmet ve o saffet ne oldu? Khrysippos ile Zenon un eserlerini okuyacağına, iğrenç kitaplara dalıyosun, Aristeides'in, Euenos'un kitaplarını okuyorsun. Sokrates'e İogenes'e hayran olacağın ve onların verdikleri misali takip edeceğin yerde; kadınları baştan çıkarmasını, aldatmasını bilenlere hayran oluyor ve onları taklidediyorsun. Güzel olmak istiyorsun, süsleniyorsun hattâ cüret ederek güzel olayım diye boyanıyorsun. Muhteşem elbiselerin var, güzel kokulara, esanslara müthiş paralar sarf ediyorsun. Kendine gel, kendinle mücadele et. Saffetini, haysiyetini, hürriyetini tekrar ele geçir, bir kelime ile yine adam ol! Evvel zaman içinde eğer sana «falanca, Epiktetos'a zina işletecek, ona şu elbiseleri giydirecek ve onu lâvantalar sürünerek halk arasına çıkmaya mecbur edecek» deselerdi, hemen benim imdadıma koşar ve zannederim ki o adamı öldürürdün. Burada bir insanı öldürmek bahse mevzu değildir. Yalnız kendi içine girme kendinle konuşman kâfidir. Sen kendi kendini ikna herkesten fazla kabiliyetli değil misin? Yaptıklarını çirkin bulmakla işe başla. Fakat sel seni sürüklemeden acele et.

XXXVI. — Asla cesaretin kırılmasın. Bir delikanlıya güreşte yere yatırılınca hemen ayağa kalkmasını ve yine dövüşmesini emreden jimnastik hocalarını taklidet. Sen de ruhuna öyle hitabet. İnsan ruhu kadar idaresi kolay bir şey yoktur. Sadece istemek lâzım. O zaman her şey olur. Fakat kendini bırakırsan her şey mahvolmuştur. Bütün hayatında artık kalkınamazsın: Mahvolman da kurtulman da senin elindedir.

XXXVII. — Ne ile meşgul iken ölümün sana baskın vermesini istersin? Ben, ölümün bana insana lâyık büyük, asîl, halka faideli bir hareket yaparken gelmesini isterdim. Yahut daha doğrusu kendimi ıslaha çalışırken, bütün vazifelerime karşı dikkatli bir halde iken gelmesini isterdim. Ta ki o anda göklere temiz ellerimi kaldırayım ve Allaha şunları söyliyebileyim: «İlâhî himmetinizi tanıyabilmek, ona tam ve mutlak surette bağlanmak için bana verdiğiniz bütün meleklerin hiçbirini ihmal etmedim. Elimden geldiği kadar, size hürmetsizlik etmemeğe çalıştım. Hâsselerimi ve düşüncemi işte buna hasrettim. Sizden asla şikâyet etmedim. Alnıma yazdığınız şeyler başıma geldiği vakit hiçbirinden ıstırap duymadım. Onları değiştirmek bile istemezdim. Bana verdiğiniz dostlukların hiçbirini kirletmedim. Beni yaratmış olduğunuz için size şükrederim. Sizin verdiğiniz nimetlerden bana müsaade ettiğiniz müddetçe istifade ettim. Şimdi onları geri almak istiyorsanız, onları size geri veriyorum. O nimetler sizindir, onları nasıl isterseniz öylece kullanınız. Ben dahi kendimi ellerinizin arasına bırakıyorum.»

XXXVIII. — Bütün hâdiselerden istifade etmek senin elindedir. Artık bana «Başıma ne gelecek?» deme. Ne olursa olsun sana göre ne ehemmiyeti var? Çünkü sen onu iyi idare ederek, ondan istifade edebilirsin ve her kaza, belâ da ne olursa olsun büyük bir saadete dönebilir. Harakles: «Büyük bir aslan, müthiş bir yaban domuzu, asla karşıma çıkmasın, korkunç ve canavar gibi insanlarla döğüşmiyeyim» dedi mi? Ne diye zahmete giriyorsun? Müthiş bir yaban domuzu karşına çıkarsa, mücadele daha büyük ve daha şerefli olacaktır. Yolunun üzerinde acayip, hakkından gelinmez insanlar bulursan, dünyayı bunlardan temizlemekle daha büyük liyakat sahibi olacaksın. — Fakat ölürsem? — Pekâlâ! bir kahramana yakışan hareketi yaparak öleceksin, daha fazla ne istersin?

XXXIX. — Yeryüzünde hiçbir şey bedava değildir. Konsül mü olmak istiyorsun? Rüşvet vermen; dolaplar çevirmen, yalvarman, iltimas bulman, şunun bunun elini öpmen, kapısında beklemen, bin âdilik, bin haysiyetsizik yapman ve her gün yeni hediyeler göndermen lâzım gelecektir. Konsül olmak nedir? On iki değnekten ibaret bir demetle, ortasında bir balta bulunan kuvvet ve kudret alâmetini gittiği yerde kendi önünde taşıtmak, üç dört büyük mahkemede hazır bulunmak, halka ziyafetler vermek ve oyunlar tertibetmek, işte bu kadar! İhtiraslardan ve kaygılardan kurtulmak, vefaya, yüksekliğe, uyurken uyumağa, uyanık iken uyanıklığa sahip olmak ve

hiçbir endişe ve korku il ezilmemek için hiçbir şey vermemek, hiçbir zahmete katlanmamak mı istiyorsun? Haklı olup olmadığına sen karar ver!

XL. — Saffet ruh için ne ise temizlik de vücut için odur. Tabiat bile sana temizliği öğretiyor. Yemek yediğin vakit dişlerinin arasında bir şey kalmaması imkânsız olduğu için, sana suyu tedarik etmiş, bir maymun veya bir domuz olmayıp bir insan olmaklığın için sana ağzını yıkamayı emretmiştir. Derimize musallat olan kire karşı sana yıkanmayı, yağlarla uğunmayı, çamaşırı, kaşağıyı temin etmiştir. eğer bunlardan istifade etmezsen sen artık bir insan değilsin. Tımar ettirdiğin atına, yıkattığın, tarattığın köpeğine ihtimam etmiyor musun? Bunun için kendi vücuduna; atına ve köpeğine ettiğin muameleden daha kötü muamele etme! Senden kimsenin uzaklaşmaması için, onu yıka ve temizle. Zira pis ve fena kokan bir insandan kim kaçmaz? Fakat pis ve kokmuş olmak niyetinde isen: hiç olmazsa yalnız pis ve kokmuş ol ve pislikle yalnız başına kal! Şehri terk et, çöle git, komşularınla dostlarını zehirleme. Sen sadece çirkefsin, böyle iken tükürmenin ve sümkürmenin yasak olduğu mâbetlere bizimle gelmeye mi cesaret ediyorsun?

XLI. — Kirli, kıyafeti zindandan çıkan bir katil gibi düşkün ve iğrenç olan bir filozof güzel vecizelerini bana satmağa kalkarsa, beni nasıl kendisine çeker? Bir adamı bu halde bırakan felsefeyi bana nasıl sevdirebilir? Onu dinlemeğe bile cesaret edemem ve

her ne bahasına olursa olsun ona bağlanamam. Onun için temiz ve edepli olalım. Aynı şeyleri talebelerim hakkında da söylüyorum. Ben kendisini felsefeye vermek istiyen bir delikanlının pis, saçları yağlı ve taranmamış olarak karşıma çıkmasına tertemiz efendice giyimmiş olarak gelmesini tercih ederim. Zirabundan: onun güzellik hakkında bir fikri olduğunu, edibane ve efendice şeylere bağlı olduğunu istidlâl ederim. Böylece onun güzellik hakkında bazı fikirleri olduğu ve bildiği güzelliğe hürmetkâr olduğu anlaşılır ve dolayısiyle ona öğretilecek güzelliğe de hürmetkâr olacağı istidlâl edilir. O iç güzelliği ki yalnız kendi aklını kullanmaktan ibarettir ve onun yanında vücut güzelliği sadece çirkinliktir. Fakat öğrenç, korkunç, kir ve pislik içinde, saçları taranmamış, karmakarışık bir halde ve sakalı göbeğine kadar uzamış olarak karşıma bir insan çıkarsa, hiçbir fikri olmadığı güzellik hakkında ona ne söyliyebilirim? O en güzel çeşmeye kendi süprüntülüğünü tercih edecek bir domuz yavrusudur.

XLII. — Bir müddet mânevi âlemde tekâmülünü ihtimal ediyorsun ve mümkün olduğu vakit buna tekrar başlıyacağını söyliyerek kendi kendini tatmin ediyorsun. Aldanıyorsun! Bugün ihmal edilen küçük birkusur, yarın seni daha büyüğüne yuvarlıyacak ve tekrarlanan bu ihmal, senin asla düzeltemiyeceğin bir itiyat meydana getirecektir.

XLIII. — Şimdi yapılmamasında faide olan bir şeyin terkinde daha büyük faide vardır.

XLIV. — Dikkat her şeyde hattâ zevklerde bile elzemdir. Hayatta ihmalin bizi daha çok muvaffakıyete sevk ettiği hâdisler gördün mü?

XLV. — O kadar büyük iktidar sahibi olan falan kimseye müdahane etmiyorsun? — İstediği kadar iktidar sahibi olsun, bu bana ait bir mesele mi ve ben ona dalkavukluk etmek için mi doğdum? Benim yaranacağım, itaat edeceğim, boyun eğeceğim kimsem yok mu? Elbette var, Allah ve onunla beraber olanlar!..

XLVI. — Hayrımız ve şerrimiz yalnız irademizdedir.

XLVII. —Cehaleti ve cahilleri küçük görmiyen sanat ve ilim yoktur. Felsefe bu ilim zümresi arasında bir istisna teşkil edip, onların tenkidieri ile sahte muhakemelerine ehemmiyet verebilir mi?

XLVIII. — Hata işlemememe imkân yoktur, Fakat bu hatayı işlememek için sürekli bir dikkat sahibi olmaklığım mümkündür. Bu arkası kesilmiyen dikkatin yapabileceğim hataların adedini azaltması ve bir kısmını ortadan kaldırması da büyük bir şeydir.

XLIX. — Yarın kendimi yola sokacağım dediğin vaklt iyi bil ki bugün saygısız, sefih, alçak, azgın, tamahkâr, hakkaniyetsiz, menfaatine düşkün ve hain olmak istiyorsun. Bak, kendine ne kadar fenalık için izin veriyorsun. — Lâkin yarın başka türlü bir adam olacağım. — Niye bugünden başlamıyorsun? Bugün yarın için hazırlanmağa başla, başka türlü hareket edersen yine yarına bırakacaksın.

L. — Bir insan sana bir sırrını emanet etti ve sen de ona bir sırrını emanet etmenin namusluca, doğru ve nazik bir hareket olduğunu zannediyorsun. Sen birhoppa ve bir aptalsın. Ekseriya tatbik edildiğini gördüğün şeyi hatırla. Sivil elbise giymiş bir asker bir vatandaşın yanına oturur ve şuradan buradan konuştuktan sonra, Caesar'ın aleyhinde bulunmağa başlar. Bu açık kalblilik karşısında yumuşıyan vatandaş askerin emanet ettiği bu sırrı, sadakatına delil sayarak ona gönlünü açar, hükümdardan şikâyet eder ve nihayet asker kendisinin ne olduğunu açığa vurarak, onu zindana sürükler. İşte bu, her gün raslanan bir hâdisedir. Sana sırrını söyliyen ekseriya namuslu bir adamın maskesini ve elbisesini taşır. Zaten bu emniyet değildir. Bu, boşboğazlıktır. Senin kulağına söylediği şeyi rasgeldiğine söyler. O, delinmiş bir fıçı gibidir. Kendi sırrını saklıyamadığı gibi senin sırrını da saklıyamıyacaktır.

LI. — Saffetin, sadakatin, vefan olduğunu ve delik bir fıçı olmadığını bana göster. Senin bana bir sır vermeni beklemem ve benim sırrımı dinlemeni rica ederim. Zira bu kadar tertemiz, bu kadar emin bir gemiyi bulmakla kim memnun olmaz. İyiliğimizi istiyen ve sadık olan bir müşaviri kim reddedebilir? Kim bizim her zaıfımızı mazur gören ve bize yükümüzü taşımak üzere yardım eden iyi kalpli sırdaşı büyük bir hazla aramaz ve ona sarılmaz?

LII. — Meraklı, mütecessis ve elimizde olmıyan şeylere düşkün bir adam görüyorsun. Onun bir

geveze olduğundan ve senin sırrını asla saklıyamıyacağından emin ol. Onu kızgın zifte veyahut insanın uzuvlarını kıran çarka yaklaştırmağa lüzüm yoktur. Bir kızın bir göz işareti, hafifmeşrep birkrkadının en basit okşaması, en küçük bir mevkl ve makam ümidi, bir vasiyetnemede bir mirasa nail olma ihtirası, buna benzer binlerce şey kolayca, senin sırrını ele vermesine kâfidir.

SON